

The background of the entire page is a light blue-tinted photograph of a large crowd of people, seen from behind, looking towards the right. The image is slightly out of focus, giving it a sense of depth and scale. The crowd appears to be gathered for a significant event or conference.

Socialno delo

S

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik **54** – november–december 2015 – št. 6

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor in chief
Bogdan Lešnik

Senior Editor
Borut Petrović Jesenovec

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Renner
Bernard Stritih, Nada Stropnik

In memoriam
Jo Campling

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Web site
www.fsd.uni-lj.si/sd_eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Guidelines for authors are published
on the Journal's web pages.

SOCIALNO DELO, Vol. 54, Issue 6
(November–December 2015)

SELECTED CONTENTS

- 319 Vesna Leskošek — Care in the field
of disability between institutions and
community
- 329 Anita Jug Došler, Ana Polona Mivšek,
Petra Petročnik, Teja Škodič Zakšek —
Subjective theories and views as indicators
of the process level of quality in health care
and social work
- 341 Mitja Svete — Between discipline and co-
creating: Construction of institutionalised
child's image in diaries of educators
- 380 6th congress of social work: call for
contributions

Vesna Leskošek

SKRB NA PODROČJU HENDIKEPA MED INSTITUCIJAMI IN SKUPNOSTJO

Skrbstveni sistem na področju hendikepa je v Sloveniji še vedno prevladujoče institucionalen. Institucionalna oskrba je zakonsko podprta in finančno dokaj stabilna, to pa velja tudi za skupnostne oblike oskrbe, kot so bivalne enote ali stanovanjske skupine, ki jih ustanovijo zavodi. Nasprotno pa so skupnostne oblike nastanitve, ki jih organizirajo nevladne organizacije, povsem neregulirane. Posledica tega so ne le težave pri financiranju, ampak tudi pomanjkanje enotnih standardov kakovosti in jasne opredelitve dobrih praks. Skrb v zasebnih domovih je delno regulirana, saj je zakonodaja jasna pri institutu družinskega pomočnika, popolnoma pa umanjka pri osebni asistenci kot storitvi, ki ljudem s hendikepom zagotavlja največ autonomije in upliva na lastno življenje. Skrbstveni sistem temelji večinoma na ženskem skrbniškem delu, izrazito spolno segregirajoč pa je pri konceptu družinskega pomočnika, saj ženske po eni strani odstrani s trga dela, po drugi pa ne zagotovi dostojnega plačila za delo.

Ključne besede: institucionalna oskrba, skupnostne oblike skrbi, osebna asistenca, družinski pomočnik.

Vesna Leskošek je izredna profesorica in dekanja na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se z družbenimi neenakostmi, spolom in socialno državo. Kontakt: vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si.

CARE IN THE FIELD OF DISABILITY BETWEEN INSTITUTIONS AND COMMUNITY

Slovene care system in the field of disability is predominantly institutional. Institutional care is legally regulated and financially stable and the same applies also to community services, organised by institutions, like group homes or residential settings. The opposite can be claimed for group homes organised by non-governmental organisations: they are unregulated and poorly financed. There is a lack of quality standards and good practices in the group homes. Care at homes is partly regulated, because the law regulates the work of family carers, but there is a lack of any kind of regulations of personal assistance as the one that assures the most of independency and control over the life of the handicapped by themselves. Care system is based mostly on women's care work and is, in the case of family carer, evidently gender biased. On the one hand, care system expels women from the labour market but, on the other hand, doesn't assure decent pay for care work.

Key words: institutional care, community based care services, personal assistance, family carer.

Vesna Leskošek is an associate professor and the Dean at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. She deals with social inequalities, gender and welfare state. Contact: vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si.

Uvod

Politike neodvisnega življenja hendikepiranih¹ in zahteve po osebni asistenci so v Sloveniji kontroverzno področje že več kot 20 let, saj so deležne tako podpor kot kritik. Čeprav različni družbeni akterji, ki imajo moč odločanja, skoraj soglasno podpirajo koncept neodvisnega življenja, ga na ravni financiranja oziroma vzpostavljanja stabilnih dolgoročnih sistemskih rešitev po navadi manj podpirajo. Paradoks med prepoznavanjem potrebe po neodvisnem življenju in pomanjkanjem podpore za vzpostavljanje razmer za neodvisno življenje je med drugim tudi posledica razumevanju invalidnosti. Ta se individualizira tako, da se ljudem s kako obliko oviranosti pripiše pomene, ki jih vsebuje kategorija invalid (tak človek naj bi bil odvisen, nezmožen, revež in podobno), to pa nas napeljuje na sklep, da so invalidi nujno neavtonomni na vseh področjih svojega življenja (Pečarič 2013). Področje hendikepa je široko in težko pregledno, poleg priznanih kategorij invalidnosti obstaja več telesnih, intelektualnih ali duševnih stanj, ki niso priznane kot invalidnost.

¹ V članku uporabljamo različna poimenovanja za osebe s funkcionalno ali intelektualno oviranostjo. V socialnem delu govorimo o področju hendikepa. Uporabniška gibanja ga opredelijo kot družbeno določene ovire za odločanje o sebi, torej za nadzor nad lastnim življenjskim potekom. Uporabljamo tudi poimenovanje invalid in invalidnost, ko navajamo uradne dokumente. Invalidnost je opredeljena kot telesna ali intelektualna nezmožnost, da bi človek lahko nadziral sebe ali odločal o sebi.

Večinoma velja, da morajo imeti osebe za določeno pravico (npr. do tehničnih pripomočkov) priznan status invalidnosti po zakonu, ki ureja družbeno varstvo duševno in telesno prizadetih oseb, včasih pa je potrebno tudi izvedensko mnenje o upravičenosti do pripomočka. Obstaja razkorak med tem, kako so invalidi zakonsko opredeljeni, in med ljudmi, ki za neodvisno življenje potrebujejo dolgotrajno asistenco, podporo ali oskrbo. Poleg priznanih kategorij invalidnosti sem uvrščamo tudi tiste, ki statusa ne morejo pridobiti, ker ustreznih kategorij ni ali pa so preozko opredeljene (Zaviršek 2000). Ti ljudje padejo skozi sito oskrbe, ker niso upravičeni do denarnih dodatkov ali pravic, ki bi jim omogočile plačilo za oskrbo.

V članku se bomo omejili na sisteme skrbi v Sloveniji. Skrb na področju hendikepa lahko delimo na institucionalno oskrbo, skupnostne oblike skrbi (sem prištevamo bivanje v manjših bivalnih enotah) in individualne oblike skrbi, ki so povezane z bivanjem v domačem okolju (Videmšek 2012). V zadnjih letih je zaradi politik EU tudi za Slovenijo relevanten koncept de-institucionalizacije, ki predvideva opuščanje institucij in vračanje ljudi v domače okolje ter naj bi podpiral tudi razvoj zakonodaje o dolgotrajni oskrbi. Vračanje v domače okolje je dolgotrajen proces, ki predvideva razširitev oblik skrbi, prilagojene uporabnikom storitev (Flaker 2012 a). V Sloveniji je Društvo YHD – društvo za teorijo in kulturo hendikepa razvilo koncept osebne asistencе. Društvo si prizadeva za de-institucionalizacijo ves čas svojega obstoja in aktivno posega v javne politike, pripravlja neodvisne analize stanja in pripomore k razumevanju potreb in načinov skrbi na področju hendikepa (Pečarič 2013). V zadnjih letih razvijajo programe osebne asistencе tudi druga društva na različnih področjih hendikepa. Poznamo še dve obliki pomoči v skupnosti, in sicer oskrbo na domu in institut družinskega pomočnika.

Skrbstvena politika zadeva institucionalno in prostorsko ureditev ukrepov in alokacij oskrbe. Politike so odvisne od prepričanj o tem, kaj oskrba je, kdo jo opravlja in kako naj bi potekala (Sevenhuijsen 1998). V veliki meri lahko skrbstvene režime enačimo z blaginjskimi, vendar ne popolnoma (Hobson *et al.* 2002). Najpogostejše so skrbstveni režimi spolno specifični in regulirajo predvsem odnos med skrbnicami in prejemniki skrbi v skladu z zgodovinsko in kulturno umeščenimi spolnimi skripti (Williams 2010). Hrzenjak opozarja na past zdajšnjih skrbstvenih režimov, saj temeljijo predvsem na delu žensk, bodisi neplačanem delu znotraj lastne družine bodisi na nereguliranem delu v zasebnih domovih (Hrzenjak 2010: 158).

V nadaljevanju bomo predstavili rezultate analize skrbstvenega sistema na področju hendikepa, ki smo jo opravili na podlagi študija socialne politike in zakonodaje s tega področja. Usmerili smo se na vsebinsko opredelitev posamezne vrste storitev, njen obseg, ciljno skupino in vire financiranja. Namen analize je ugotoviti, kako slovenski skrbstveni režim zagotavlja možnosti za neodvisno življenje s podporami, ki so za to potrebne. Da bi odgovorili na to raziskovalno vprašanje, smo pregledali 14² zakonov in pravilnikov ter 6³ drugih dokumentov s področja socialne politike, kot so akcijski načrti in resolucije, ki določajo politike na področju hendikepa. Upoštevali smo nekaj spremenljivk, ki kažejo na značilnosti skrbstvenega režima (gl. tudi

² Zakon o invalidskih organizacijah, Zakon o izenačevanju možnosti invalidov, Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, Zakon o socialnem varstvu, Pravilnik o načinu upoštevanja dohodkov pri ugotavljanju upravičenosti do otroškega dodatka, državne štipendije, znižanega plačila vrtca, subvencije malice za učence in dijake, subvencije kosila za učence, subvencije prevozov za dijake in študente, oprostitve plačila socialnovarstvenih storitev in prispevka k plačilu družinskega pomočnika, Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Zakon o socialnovarstvenih prejemkih, Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev, Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika.

³ Akcijski načrt za invalide 2014–2021, Akcijski načrt za invalide 2007–2013, Analiza transferjev za invalide, Inštitut za socialno varstvo, Poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2007–2013, Pregled ureditve družbenega varstva duševno in telesno prizadetih oseb v državah EU ter analiza stanja v RS za potrebe prenove Zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb – Končno poročilo in Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013–2020 (ReNPSV13–20).

Bettio, Plantega 2008), in sicer razmerje med javnimi, nevladnimi in zasebnimi skrbstvenimi organizacijami, stopnjo regulacije storitev v posameznem sektorju, oblike skrbi in standardizacijo storitev. Posebej so nas zanimala individualizirane oblike storitev, zato smo se osredotočili na to, kako sta zakonsko določena osebna asistenca in družinski pomočnik, pozorni pa smo bili tudi na izvedbo obeh storitev v skupnosti.

Za potrebe članka smo se omejili predvsem na razmerje med institucionalnimi in individualnimi oblikami storitev in na razliko v storitvah osebne asistence in družinskega pomočnika. Dokumenti, ki smo jih pregledali, so navedeni v seznamu literature.

Obseg potreb po individualiziranih oblikah skrbi

Slovenski institucionalni skrbstveni sistem večinoma temelji na ženskem delu, saj je pet šestin vseh zaposlenih žensk. Poklicno skrbstveno delo v Sloveniji je torej spolno segregirano, a to je že sicer dobro raziskano dejstvo (Humer, Kuhar 2010, Šadl 2010).

Preglednica 1: Zaposleni v socialnovarstvenih institucijah leta 2013.

Institucije	Zaposleni, 2013	
	vsi	ženske
Posebni socialnovarstveni zavodi	767	551
Domovi za starejše	4476	4027
Varstveno-delovni centri	829	596
Skupaj	6072	5174

Vir: SURS, socialna zaščita

Po podatkih SURS je v Sloveniji od 12 do 13 % invalidov. Sicer ni natančnih podatkov, ocena temelji na vpisu v registre posameznih kategorij invalidnosti. Predvideva se, da je v Sloveniji od 160.000 do 170.000 invalidov (delovnih invalidov, otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami, vojaških in vojnih invalidov ter zmerno, huje in hudo duševno in najhuje telesno prizadetih oseb). Od tega ima približno 8 % invalidov odločbo o invalidnosti glede na različne zakone, preostalih 5 % (po ocenah invalidskih organizacij oziroma članstva v njih) pa so osebe z večjo telesno okvaro (Mednarodni dan invalidov 2014). V Nacionalnem reformnem programu 2014–2015 (2015: 12) je navedeno, da je

v različne oblike storitev in prejemkov vključeno nekaj več kot 60.000 oseb, od teh je več kot 40.000 starejših ob 65 let. V formalne storitve dolgotrajne oskrbe (različne oblike institucionalnega varstva, pomoč na domu, patronažna služba, družinski pomočnik) je vključenih okoli 41.500 oseb. Poleg tega se za približno 19.000 oseb letno, ki prejemajo različne oblike denarnih prejemkov za dolgotrajno oskrbo, izvajajo storitve v okviru neformalnih izvajalcev, predvsem družinskih članov, sosedske pomoči ter nevladnih in humanitarnih organizacij. V programe osebne asistence je vključeno okoli 800 oseb letno.

Leta 2013 je bilo po podatkih SURS v domovih za starejše 17.694 starostnikov, v posebnih socialnih zavodih je bilo 2178 stanovalcev in v varstveno-delovnih centrih 3196 stanovalcev, skupaj torej 23.069. Od teh je približno 4100 oseb z različnimi oblikami invalidnosti v starosti od 18 do 65 let, ki bi v procesu deinstitucionalizacije potrebovali storitve v skupnosti in na domu. (Zaviršek *et al.* 2015: 8.)

Podatki predvsem pokažejo, da je področje težko pregledno, saj se ocene o tem, koliko ljudi že prejema določene storitve in koliko bi jih potrebovalo, precej razlikujejo. Nekaj teh razlik je pripisati merilom, kdo vse je vključen v različne zbirke podatkov, nekaj pa tudi pomanjkanju zanesljivih podatkov.

Institucionalni sistem

Mreža institucij je razvejena in namenjena osebam glede na kategorije invalidnosti ali pa osebam, ki sicer nimajo priznane kategorije, vendar ne morejo živeti povsem neodvisnega življenja brez pomoči drugih. Večina institucij ima zdaj poleg zavodskih zgradb z večjimi nastanitvenimi kapacitetami organizirane tudi manjše bivalne enote ali stanovanjske skupnosti. Področje regulira več zakonov.

Institucionalno varstvo po Zakonu o socialnem varstvu (2007) obsega vse oblike pomoči v zavodu, v drugi družini ali drugi organizirani obliki, s katerimi se upravičencem nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma in lastne družine, zlasti pa bivanje, organizirana prehrana in zdravstveno varstvo. Institucionalno varstvo otrok in mladoletnikov, prikrajšanih za normalno družinsko življenje, po tem zakonu obsega še vzgojo in pripravo za življenje. Institucionalno varstvo otrok in mladoletnikov z zmerno, hujšo ali hudo motnjo v duševnem razvoju pa obsega še usposabljanje, oskrbo in vodenje. Upravičenci do institucionalnega varstva lahko v primerih in pod pogoji, določenimi s tem zakonom, namesto pravice do celodnevnega institucionalnega varstva izberejo družinskega pomočnika.

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (2006) določa varstvo v splošnih ali posebnih socialnih zavodih in ga deli na:

- dnevno varstvo,
- občasno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu ter
- stalno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011) velja za otroke, ki so bili kategorizirani kot otroci s posebnimi potrebami. Kategorije so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja. Zakon v 16. členu določa, da se otroci s posebnimi potrebami, ki jim ni mogoče zagotoviti vzgoje in izobraževanja v kraju njihovega prebivališča in jim zaradi oddaljenosti prebivališča od kraja vzgoje in izobraževanja ni mogoče zagotoviti prevoza, lahko vključijo v zavod za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, socialnovarstveni zavod, domove učencev za otroke s posebnimi potrebami ali najdejo namestitev v rejniški družini. Vendar lahko Zavod Republike Slovenije za šolstvo na predlog staršev z odločbo o usmeritvi določi, da se namesto namestitve v zavod oziroma oddaje v rejništvo otroku zagotavlja pravica do brezplačnega prevoza iz kraja prebivališča do kraja, kjer deluje zavod, in nazaj. Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (2010) določa, da se institucionalno varstvo v zavodski obliki izvaja v manjših organizacijskih enotah, kot so: bivalne skupine, bivalne enote, stanovanjske skupine ali gospodinske skupnosti. V posamezno organizacijsko obliko ne morejo biti vključene manj kot 4 osebe in ne več kot 24 oseb.

Skupnostne oblike skrbi

Skupnostna skrb je delno omenjena v Resoluciji o nacionalnem programu socialnega varstva 2013–2020 (2013). Zakonsko pa ni regulirana, zato se v praksi pojavljajo težave zaradi nejasnega statusa izvajalk programov, ki so večinoma nevladne organizacije. Namreč stanovanjske skupine in bivalne enote so v zakonodaji opredeljene le kot enote zavodov, ne pa tudi kot samostojni subjekti. Zato namestitev v stanovanjske skupine ni mogoča. Nekatere nevladne organizacije so imele na začetku delovanja neformalne dogovore z zavodi, da bo oseba nameščena z odločbo v zavod, v resnici pa bo bivala v stanovanjski skupini, zavod pa je sredstva prenašal na njihov račun (Videmšek 2012). Seveda so bili takšni dogovori rešitev

le kratek čas, saj zanje ni bilo podlage, čeprav so bili v korist ljudi. Nekatere občine sicer še vedno doplačujejo oskrbo v stanovanjskih skupinah, z drugimi pa nevladne organizacije ne morejo skleniti sporazumov. Po podatkih Inštituta za socialno varstvo je leta 2014 MDDSZ sofinanciralo 48 bivalnih enot in stanovanjskih skupin; v njih je živel 244 ljudi. Nevladne organizacije organizirajo 24 dnevnih centrov za več kot 2000 ljudi. Poleg bivalnih skupnosti ponujajo invalidske, humanitarne in druge organizacije zelo različne programe in projekte, ki dopolnjujejo programe skrbstvenega dela, npr. organizirajo počitniško letovanje, tabori, dnevne aktivnosti, zagovorništvo, spremljanje, prevoze in drugo (IRSSV 2015).

Individualne oblike skrbi

Osebna asistenca

Po mnenju društva YHD, ki je v Sloveniji razvilo koncept osebne asistencе, je osebna asistenca ključni pogoj za neodvisno življenje hendikepiranih ljudi (Pečarič 2003: 299):

Lahko bi jo poskušali definirati kot fizično pomoč pri vseh tistih opravilih in dejavnostih, ki jih oseba zaradi svojega hendikepa ne zmore opraviti sama, a jih vsakodnevno potrebuje, da bi lahko bila samostojna in avtonomna. Ljudje, ki potrebujejo osebno asistenco, imajo lahko različne oblike hendikepa – fizičnega, senzornega ali intelektualnega. Osebno asistenco lahko razdelimo glede na področja dela, se pa zelo pogosto med seboj prepletajo, in sicer osebna nega, pomoč na delovnem mestu ali pri opravljanju različnih dnevnih aktivnosti, gospodinjstva, spremljanje in pomoč hendikepiranemu roditelju pri oskrbi in varstvu otroka. [...] Osebna asistenca pomeni, da ima uporabnik kar največjo kontrolo nad organizacijo in oblikovanjem servisa osebne asistencе glede na lastne individualne potrebe, zmožnosti, življenjske okoliščine, pogoje in želje.

Osebna asistenca se zdaj razvija na vseh področjih hendikepa in ni zakonsko regulirana. Društvo YHD je sicer že nekajkrat v parlamentarno proceduro skušalo predati Zakon o osebni asistenci, vendar do zdaj še ni bil sprejet.

Družinski pomočnik

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti navaja, da ima institut družinskega pomočnika (uveden je bil leta 2004) pomembno vlogo predvsem pri ohranjanju kakovostne starosti invalidnih oseb (MDDSZ 2016):

Namenjen je tistim invalidnim osebam, ki menijo, da jim institucije ne nudijo zadostne intimnosti, individualnosti, solidarnosti, osebne komunikacije, domačnosti in topline. Institut družinskega pomočnika je pravica upravičenca do institucionalnega varstva, da lahko v primerih in pod pogoji, določenimi z Zakonom o socialnem varstvu, namesto celodnevne institucionalne varstva izbere družinskega pomočnika, ki mu nudi pomoč v domačem okolju.

Zakon o socialnem varstvu (2007) regulira pravico do izbire družinskega pomočnika. Tako 18. a člen določa, da ima pravico do izbire družinskega pomočnika polnoletna oseba s hudo motnjo v duševnem razvoju ali polnoletna hudo gibalno ovirana oseba, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb (v nadaljnjem besedilu: invalidna oseba). Za invalidno osebno velja oseba:

- za katero je pred uveljavljanjem pravice do izbire družinskega pomočnika skrbel eden od staršev, ki je po predpisih o starševskem varstvu prejemal delno plačilo za izgubljeni dohodek,
- ki je invalid po zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb in ki potrebuje pomoč za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb,
- če v skladu s tem zakonom pristojna komisija ugotovi, da gre za osebo s hudo motnjo v duševnem razvoju ali hudo gibalno ovirano osebo, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, ki jo lahko zagotovi družinski pomočnik.

Isti pogoji so navedeni tudi v 2. členu Pravilnika o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (2007).

Družinski pomočnik je lahko oseba, ki se je z namenom, da bi postala družinski pomočnik, odjavila iz evidence brezposelnih oseb ali je zapustila trg dela. Lahko pa je tudi ostala zaposlena s krajšim delovnim časom od polnega, in sicer je po odpovedi delovnega razmerja sklenila delovno razmerje s krajšim delovnim časom pri istem ali drugem delodajalcu. Če je bila oseba samostojni podjetnik, pa mora prenehanje opravljanja dejavnosti dokazati s potrdilom o izbrisu iz poslovnega oziroma sodnega registra. Odpoved pogodbe o zaposlitvi ali odjava iz evidence brezposelnih oseb z namenom biti družinski pomočnik invalidu ne pomeni krivdnega izključitvenega razloga za pridobitev pravic po predpisih o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

Družinski pomočnik je oseba, ki invalidni osebi zagotavlja pomoč, ki jo ta potrebuje. Družinski pomočnik je lahko oseba, ki ima isto stalno prebivališče kot invalidna oseba oziroma eden od družinskih članov invalidne osebe. Status družinskega člana imajo lahko osebe, ki se kot družinski člani upoštevajo pri uveljavljanju pravice do denarne socialne pomoči po tem zakonu, in brat in sestra, stara mati, stari oče, stric in teta.

Financiranje: pogoji in upravičenost

Sistem financiranja skrbstvenega dela je prav tako zapleten kot opredelitev sistema skrbi in definiranje upravičenk in upravičencev. Viri in pravice so razpršeni, imajo različne oblike in stopnje. Omejili se bomo zgolj na vire, ki so namenjeni za skrbstveno delo. Poglavitni vir za plačilo skrbstvenega dela je dodatek za pomoč in postrežbo in sredstva, ki jih FIHO (2015), MDDSZ in Zavod za zaposlovanje namenjajo osebnim asistenci. Pravice večinoma niso povezane z ugotavljanjem premoženja in finančnega stanja, temveč se dodelijo glede na priznano kategorijo, ki jo ugotavljajo invalidske komisije, vendar to ne drži povsem. Če gre za prispevke občine ali države k določeni storitvi, se vedno priglasita k dedovanju ali si želita kako drugače povrniti »vložena« sredstva.

Dodatek za pomoč in postrežbo

Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (2010) opredeljuje povečanje denarne socialne pomoči za dodatek za pomoč in postrežbo, in sicer: upravičencu do denarne socialne pomoči, ki mu je zaradi starosti, bolezni ali invalidnosti za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujna pomoč druge osebe in ne prejema dodatka za tujo nego in pomoč po drugih predpisih, se denarna socialna pomoč poveča za dodatek za pomoč in postrežbo (po ugotovitvah invalidske komisije pokojninskega in invalidskega zavarovanja).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (2014) opredeljuje denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, in je namenjen kritju povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi nege in varstva takega otroka. Upravičenci so eden od staršev ali druga oseba, če ima otrok stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravica traja za obdobje, v katerem se otroku zagotavlja posebno varstvo zaradi zdravstvenih razlogov, oziroma do 18. leta ali do 26. leta, če se šola. Dodatek za nego otroka ne pripada za otroka, ki je zaradi zdravljenja, usposabljanja, vzgoje ali šolanja v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo, ali je v rejništvu. Lahko se sicer prizna pravica za dobo od tri do šest mesecev na leto, če se dokaže, da starši tudi v tem času materialno skrbijo za otroka. Pravica do dodatka za nego se prizna na podlagi mnenja zdravniške komisije.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (2012) določa pravico do dodatka za pomoč in postrežbo (členi 99–104). Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo imajo uživalci starostne, predčasne, invalidske, vdovske ali družinske pokojnine s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki jim je za osnovne življenjske potrebe nujna stalna pomoč in postrežba drugega. Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo imajo tudi zavarovanci, ki so sklenili delovno

razmerje ali začeli opravljati samostojno dejavnost kot slepi ali slabovidni, opredeljeni v drugi skupini definicije slepote; zavarovanci, ki postanejo med delovnim razmerjem ali opravljanjem samostojne dejavnosti slepi ali slabovidni, ter nepokretni zavarovanci, ki so zaposleni primerno svojim delovnim zmožnostim, vendar najmanj s polovico polnega delovnega časa, če nimajo pravice do dodatka za pomoč in postrežbo na kakšni drugi podlagi. Te osebe obdržijo pravico do dodatka za pomoč in postrežbo tudi po prenehanju delovnega razmerja, če jim je delovno razmerje prenehalo brez lastne volje ali krivde ali če pridobijo pravico do pokojnine. Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo imajo tudi osebe, ki so oslepele kot uživalci pokojnine. Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo imajo tudi slepe osebe, ki so zdravstveno zavarovane po drugem zavarovancu zavoda ali upokojencu.

Pomoč in postrežba sta uživalcu pokojnine nujni za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb, kadar zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju ne more zadovoljevati osnovnih življenjskih potreb, ker se niti ob osebnih prizadevanjih niti ob pomoči ortopedskih pripomočkov ne more samostojno gibati v stanovanju in zunaj njega, se samostojno hraniti, oblačiti in slačiti, se obuvati in sezuvati, skrbeti za osebno higieno, kakor tudi ne opravljati drugih življenjskih opravil, nujnih za ohranjanje življenja.

Mnenje o tem poda invalidska komisija ali drug izvedenec Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (2006) tudi določa dodatek za tujo nego in pomoč. Invalid, ki sta mu za osnovne življenjske potrebe nujno potrebni stalna pomoč in postrežba drugega, ima poleg nadomestila pravico do dodatka za tujo nego in pomoč, če takega dodatka ne prejema že po kakšnem drugem predpisu.

Družinski pomočnik

Invalidna oseba v primeru izbire družinskega pomočnika obdrži pravico do dodatka za tujo nego in pomoč oziroma dodatka za pomoč in postrežbo, ki ga prejema po drugih predpisih, pri tem pa vlogi priloži pisno izjavo, s katero dovoli, da izplačevalec dodatek, do katerega je upravičena, v času, ko ji pomoč zagotavlja družinski pomočnik, izplačuje občini, ki je pristojna za financiranje pravic družinskega pomočnika. Invalidna oseba in njeni zavezanci za preživljanje so dolžni občini, ki financira pravice družinskega pomočnika, redno za tekoči mesec povrniti sredstva oziroma del sredstev, ki jih občina namenja za pravice družinskega pomočnika.

Pravice družinskega pomočnika se dodatno financirajo s sredstvi invalidne osebe do višine njene plačilne sposobnosti in s sredstvi v višini prispevka zavezancev. Zakon o socialnem varstvu (2007) določa, da se plačilna sposobnost invalidne osebe in prispevek zavezancev določita v Uredbi o merilih za določanje oprostitev pri plačilu socialnovarstvenih storitev (2004) na način, ki velja za določitev prispevka upravičenca in prispevka zavezanca k plačilu oziroma doplačilu storitve pomoči družini na domu. Kadar ta sredstva in druga, določena z zakonom, ne zadostujejo za financiranje pravic družinskega pomočnika, razliko doplača občina. Družinski pomočnik ni dolžan kriti materialnih stroškov za življenje invalidne osebe.

Če je invalidna oseba lastnica nepremičnine, se ji v odločbi o priznanju pravice do izbire družinskega pomočnika lahko prepove odtujiti in obremeniti nepremičnino, katere lastnica je, v korist občine, ki financira pravice družinskega pomočnika, na način in pod pogoji, kot je določeno v členu 100 c tega zakona v primeru uveljavljanja oprostitev plačila storitve pomoči družini na domu.

Pristojni center za socialno delo odloči o izbiri določene osebe za družinskega pomočnika na podlagi mnenja invalidskih komisij Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.

Druga dodatka

Dodatek za nego otroka je denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in je namenjen kritju povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi nege in varstva takega

otroka. Pravico do dodatka za nego otroka ima eden od staršev ali druga oseba, če ima otrok stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravica se uveljavlja na podlagi mnenja zdravniške komisije.

Delno plačilo za izgubljeni dohodek je osebni prejemek, ki ga prejme eden o staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s hudo motnjo v duševnem razvoju ali hudo gibalno oviranega otroka. Ne šteje se, da je oseba zapustila trg dela, če je prenehala opravljati samostojno oziroma kmetijsko dejavnost. Pravico ima eden od staršev, če imata otrok in eden od staršev stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in sta državljana Republike Slovenije. Prizna se jo najdlje do 18. leta starosti otroka. O pravici odloči krajevni center za socialno delo na podlagi mnenja zdravniške komisije. Če ugotovi, da otroku nista več zagotovljena ustrezna nega in varstvo na domu, center ukine pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek. Delnega plačila za izgubljeni dohodek nima eden od staršev, če je otrok zaradi zdravljenja, usposabljanja, vzgoje ali šolanja v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo, razen če je to obdobje krajše od 30 dni v letu ali če je otrok v rejništvu.

Razprava z ugotovitvami

Navedeni podatki pokažejo, da je področje skrbi najboljše regulirano na področju institucionalne oskrbe. Institucije imajo stabilne vire financiranja, ki so zakonsko opredeljeni. To v praksi povzroča, da je namestitvev v institucijo najlažja, in se kaže kot skoraj edina možnost (Flaker 2012 b). Institucije so tudi edine, ki imajo poleg jasnih zakonskih okvirov in virov financiranja določene tudi standarde in normative, ki opredeljujejo strokovno delo in odnos do uporabnikov storitev. Zakonodaja in načini financiranja so tako prepleteni z institucionalnim sistemom, da je zunaj tega sistema težko vzpostavljati legalne oblike bivalnih skupnosti oz. stanovanjskih skupin, če te niso izpostava ene od institucij.

V praksi taka ureditev negativno vpliva na delo nevladnih organizacij (Videmšek 2012). Oskrba v takih oblikah bivanja je povsem neregulirana in zato razumljena kot nelegalna, to pa se kaže v težavah s financiranjem. Značilnost institucij je tudi totalno zajetje, kot to opredeli Flaker (1996). Sistem je namreč urejen tako, da zajame vse ljudi s hendikepom skoraj od rojstva pa do smrti. Z različno starostjo le »potujejo« po institucijah, malo pa je možnosti, da bi to pot prekinili. Ena od značilnosti sistema, ki to omogoča, je kategorizacija oziroma zelo natančna opredelitev ovir in poškodb (npr. v odstotkih oviranosti, posledica tega pa je upravičenost do določene višine dodatka za pomoč in postrežbo). Pri tem imajo pomembno vlogo invalidske komisije. Tako medicina obvladuje skorajda celotno področje hendikepa (Zaviršek 2000).

Zelo podobno usodo, kot jo imajo stanovanjske skupine, imajo individualne oblike oskrbe, kot je osebna asistenca. Ta je sicer vedno bolj priljubljena, vendar jo država skorajda povsem spregleda, saj na tem področju ni ne zakonskih okvirov ne opredelitev, kaj naj bi osebna asistenca bila, čeprav je npr. YHD o tem izdal več publikacij in analiz. Zaradi povsem nereguliranih razmer lahko zdaj vsako oskrbo izvajalci že opredelijo kot osebno asistenco (gl. Smolej, Nagode 2007). Sicer je mogoče za osebno asistenco delno uporabljati dodatek za pomoč in postrežbo, asistenca pa je vključena tudi v aktivno politiko zaposlovanja kot oblika javnih del, vendar je to le marginalni vir za izvajanje storitve, ki je za samostojno življenje ključna.

Dodatek za pomoč in postrežbo je za zdaj edini vir, ki omogoča vsaj nekaj samostojnosti in nekoliko olajša stisko pri domači oskrbi za ljudi s hendikepom. Dodatek je na voljo različnim skupinam in kategorijam invalidov različnih starosti. Je oblika individualiziranega financiranja, ki večinoma ni vezana na premoženje, ampak je univerzalna. V obliki, v kateri se izvaja zdaj, je tudi najustreznejša, saj zaupa ljudem s hendikepom, da bodo znali in zmogli presoditi, katere storitve potrebujejo. Ugotovitev seveda izrekamo zadržkom, saj dodatek pogosto dobivajo v roke institucije ali pa svojci (gl. Kobal Tomc *et al.* 2007).

Posebej je treba opozoriti na problematičnost koncepta družinskega pomočnika, in to z več vidikov. Najpomembnejši je zagotovo spolno segregirajoča narava samega koncepta, saj temelji predvsem na skrbstvenem delu žensk. Sicer podatkov o spolu družinskih pomočnikov v Sloveniji

nimamo, ker ni enotnega seznama, vendar raziskave kažejo, da skrbstvena omrežja sestavljajo predvsem sorodnice (Nagode 2009). Statusa družinskega pomočnika ni mogoče pridobiti drugače kot z odpovedjo delovnega razmerja za polni delovni čas. Iz Sklepa Ustavnega sodišča (2005), ki zadeva dodatek za pomoč in postrežbo ter nadomestilo za izgubljeni dohodek, je razvidno, da se je finančno stanje tako pomočnikov kot osebe, za katere skrbijo, poslabšalo, ko so sprejeli odločitev, da prevzamejo status družinskega pomočnika.

V Predlogu zakona o osebni asistenci (2012) društvo YHD navede več argumentov v prid temu, da instituta družinskega pomočnika ne bi smeli enačiti z osebno asistenco. Najpomembnejše je, da izbor ožjih sorodnikov ne moremo razumeti kot resnično izbiro, saj zaradi čustvenih vezi ni mogoče izbrati drugače. Uporabnikom je odvzeta moč odločanja in vplivanja na vrsto, obseg in način izvajanja storitve, saj je to mogoče le v razmerjih, ki so čustveno nevtralna. Tako osebni asistent dela po navodilih uporabnika, ta ga usposobi, mu natanko določi vrsto in obseg dela, lahko ga odpusti, če ni zadovoljen z delom, urejena so finančna razmerja itd.

Sklep

Na zastavljeno raziskovalno vprašanje o tem, ali slovenski skrbstveni sistem omogoča neodvisno življenje ljudi s hendikepom, lahko odgovorimo nikalno. Ne omogoča ga oziroma ne toliko, kot bi bilo potrebno, da bi se lahko ljudje s hendikepom popolnoma vključevali v družbo in aktivno vplivali na svoj lastni položaj. Skrbstveni sistem še vedno podpira odločanje drugih o invalidih, saj je usmerjen tako, da bodisi problem medikalizira bodisi moč podeli skrbnikom, ki so lahko sorodniki ali pa institucije. Poglavitna ovira za nemožnost izbire med odhodom v institucijo ali bivanjem v lastnem domu je financiranje storitev. Zakon o socialnem varstvu (2007) sicer določa, da ljudje lahko izberejo družinskega pomočnika namesto odhoda v institucijo, vendar pogoji financiranja niso izenačeni, saj so viri in način financiranja različni. Ugotovimo lahko, da sicer obstajajo nastavki za razvoj osebne asistencije, vendar je za zdaj še vedno dostopnejša tistim ljudem, ki lahko zagotovijo doplačilo storitve, če jo potrebujejo v večjem obsegu, kot bi npr. to lahko zagotovili z dodatkom za pomoč in postrežbo.

Ključna ovira za proces deinstitutionalizacije je pomanjkanje možnosti za legalno in varno izvajanje storitev v skupnosti in na domu. Poleg strokovno utemeljenih poti deinstitutionalizacije, ki so dobro razviti, je zato treba zagotoviti še ustrezen zakonodajni okvir, ki bo zagotavljal predvsem vpliv ljudi na svoje življenjske poteke ter enakost pri dostopnosti do storitev, kajti zdajšnji sistem je ne omogoča.

Viri

- Bettio, F., Plantega, J. (2008), Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10, 1: 85–103.
- FIHO (2015), Dofinanciranje finančno ovrednotenih letnih delovnih programov invalidskih organizacij iz sredstev FIHO v letu 2015. Ljubljana: FIHO. Dostopno na: <http://www.fiho.si/teksti/dof2015i.pdf> (10. 1. 2016).
- Flaker V. (1996), Rojstvo totalne ustanove in racionalizacija dobrodelnosti v dobi razuma. *Socialno delo*, 35, 3: 185–195.
- (2012 a), *Direktno socialno delo* (Oranžna zbirka). Ljubljana: Založba / *cf.
- (2012 b), Kratka zgodovina deinstitutionalizacije v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti, 39, 4: 13–30.
- Hobson B., Lewis, J., Siim, B. (ur.) (2002), *Contested concepts in gender and social politics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Humer, Ž., Kuhar, M. (2010), Domače in skrbstveno delo ter odnosi med spoloma: stare zgodbe v novih preoblikah? *Družboslovne razprave*, 26, 64: 81–110.
- Hrženjak, M. (2010), (Ne)formalno skrbstveno delo in družbene neenakosti. *Teorija in praksa*, 47, 1: 156–171.

- IRSSV (2015), *Spremljanje izvajanja programov socialnega varstva: poročilo o izvajanju programov v letu 2014*. Končno poročilo. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Kobal Tomc, B., Dremelj, P., Nagode, M. (2007), *Analiza socialno ekonomskega položaja invalidov za pripravo Zakona o izenačevanju možnosti invalidov*. Ljubljana: IRSSV.
- MDDSZ (2016), Družinski pomočnik. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/druzinski_pomocnik/ (31. 1. 2016).
- Mednarodni dan invalidov (2014), SURS. Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=6662> (29. 10. 2015)
- Nacionalni reformni program 2014–2015 (2015). Dostopno na: http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/EU_semester/NRP_SI_SL.pdf (29. 10. 2015)
- Nagode, M. (2009), Organizirana pomoč za stare ljudi, ki živijo na domu: pomoč na domu in varovanje na daljavo. V: Hlebec, V. (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (125–138).
- Pečarič E. (2003), Pasti profesionalizacije osebne asistencije. *Socialno delo*, 42, 4–5: 299–301.
- (2013), YHD v boju za neodvisno življenje hendikepiranih. *Časopis za kritiko znanosti*, 30, 253: 70–78.
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (2010). *Ur. l. RS*, št. 45/2010.
- Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (2007). *Ur. l. RS*, št. 19/07.
- Predlog zakona o osebni asistenci (2012). Dostopno na: <http://www.yhd-drustvo.si/files/nzh/ZOA.pdf> (1. 2. 2016).
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva 2013–2020 (2013). *Ur. l. RS*, št. 39/2013.
- Sevenhuijsen, S. (1998), *Citizenship and the ethics of care: feminist considerations on justice, morality, and politics*. New York, London: Routledge.
- Sklep Ustavnega sodišča (2005). Sklep Ustavnega sodišča v zadevi številka U-I-150/05-19. Dostopno na: <http://odlocitve.us-rs.si/documents/94/de/u-i-150-052.pdf> (1. 2. 2016).
- Smolej, S., Nagode, M. (2007), *Analiza programov osebne asistencije. Končno poročilo*. Ljubljana: IRSSV.
- Šadl, Z. (2010), Skrbstveni deficit, neformalno plačano skrbstveno delo in politike usklajevanja dela in družine. Uvodnik. *Teorija in praksa*, 47, 1: 118–122.
- Uredba o merilih za določanje oprostitev pri plačilu socialno varstvenih storitev (2004). *Ur. l. RS*, št. 110/04 in 124/04.
- Videmšek, P. (2012), Prehodnost stanovanjskih skupin – kje se izgublja proces dezitucionalizacije? *Časopis za kritiko znanosti*, 39, 250: 74–85.
- Williams, F. (2010), Claiming and framing in the making of care policies: the recognition and redistribution of care. *Gender and Development Program Paper No. 13*. Ženeva: UNRISD.
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (2012). *Ur. l. RS*, št. 96/12.
- Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (2006). *Ur. l. SRS*, št. 41/83, *Ur. l. RS*, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 40/11 – ZSVarPre-A.
- Zakon o socialnem varstvu (2007). *Ur. l. RS*, št. 3/07.
- Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (2010). *Ur. l. RS*, št. 61/2010.
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (2014). *Ur. l. RS*, št. 26/2014.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011). *Ur. l. RS*, št. 58/11, 40/12 – ZUJF in 90/12.
- Zaviršek, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba /cf*.
- Zaviršek, D., Krstulović, G., Leskošek, V., Videmšek, P., Bohinec, M., Pečarič, E., Jeseničnik, N., Poropat, K. (2015), Analizi sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji. Ljubljana: YHD.

Anita Jug Došler, Ana Polona Mivšek, Petra Petročnik, Teja Škodič Zakšek

SUBJEKTIVNE TEORIJE IN STALIŠČA KOT KAZALNIKA PROCESNE RAVNI KAKOVOSTI V ZDRAVSTVU IN SOCIALNEM DELU

V prispevku so kot kazalniki procesne ravni kakovosti v zdravstvu in socialnem delu analizirani koncepti subjektivnih teorij in stališč z raziskovalnim vprašanjem, kako je mogoče subjektivne teorije in stališča zaposlenih raziskovati in spreminjati. Vsebinska analiza konceptov na primeru socialnih modelov je pokazala, da se lahko družbene ideologije »pretakajo« v subjektivne teorije in stališča zaposlenih in da je njihovo spreminjanje in usmerjanje, v primeru njihove neustreznosti, prvi pogoj za povečanje kakovosti zdravstvenega in socialnega dela zaposlenih v instituciji.

Ključne besede: prepričanja, refleksija, kariera, profesionalna identiteta, zanos, kompetence.

Doc. dr. Anita Jug Došler je pedagoginja in andragoginja, ki deluje na Oddelku za babištvo na Zdravstveni fakulteti. Poklicno se ukvarja s področjem raziskovanja, vzgoje in izobraževanja, še posebej v zdravstvenih sistemih, družini in babištvu. Kontakt: anita.jug@zf.uni-lj.si.

Doc. dr. Ana Polona Mivšek je docentka na področju babištva in hkrati vodja katedre za babištvo na Zdravstveni fakulteti. Ukvarja se z znanstvenim razvojem discipline babištva. Kontakt: polona.mivsek@zf.uni-lj.si.

Asist. Petra Petročnik, MSc (UK), je asistentka na področju babištva na Zdravstveni fakulteti, zanima pa jo predvsem izboljšanje obporodne skrbi in področje izobraževanja v babištvu. Kontakt: petra.petrocnik@zf.uni-lj.si.

Viš. pred. Teja Škodič Zakšek, MSc (UK), je višja predavateljica in predstojnica oddelka za babištvo na Zdravstveni fakulteti, ki se ukvarja z babištvom v Sloveniji ter optimalno oskrbo za ženske, novorojenčke in družine. Kontakt: teja.zaksek@zf.uni-lj.si.

SUBJECTIVE THEORIES AND VIEWS AS INDICATORS OF THE PROCESS LEVEL OF QUALITY IN HEALTH CARE AND SOCIAL WORK

The article analyses the concepts of subjective theories and views as indicators of process level of quality in health care and social work. The research question was how it is possible to research and change subjective theories and views of employees. The content analysis of concepts based on social models showed that social ideologies can be transferred into subjective theories and views of employees. Moreover, their changing and directing are (if unsuitable) the precondition for increasing the quality of health and social work of employees in an institution.

Key words: convictions, reflection, career, professional identity, flow, competences.

Anita Jug Došler, PhD, is an assistant professor of pedagogy and andragogy at the Midwifery department, Faculty of Health Sciences, University of Ljubljana. She is professionally engaged in research, education and training in health systems, families and especially in midwifery. Contact: anita.jug@zf.uni-lj.si.

Ana Polona Mivšek, PhD, is an assistant professor in the field of midwifery and a Head of Midwifery Chair, Faculty of Health Sciences. She is actively involved in the scientific development of midwifery profession. Contact: polona.mivsek@zf.uni-lj.si.

Petra Petročnik, MSc (UK), is assistant at the midwifery field at the Faculty of Health Sciences. Her interests are the improvement of perinatal care and the area of midwifery education. Contact: petra.petrocnik@zf.uni-lj.si.

Teja Škodič Zakšek, MSc (UK) is a senior lecturer and Head of Midwifery Department, Faculty of Health Sciences, who is actively publishing on a topic of midwifery in Slovenia and optimal care for women, newborns and families. Contact: teja.zaksek@zf.uni-lj.si.

Teoretska izhodišča

Za povečanje kakovosti zdravstvenovzgojnega in socialnega dela je zaželeno pregledati delo institucije v celoti, pri različnih ciljnih skupinah (z vidika zdravstvenega, socialnega, vodstvenega in izobraževalnega kadra, z vidika uporabnikov zdravstvenih in socialnih storitev, z vidika javnega in zasebnega zdravstvenega varstva ipd.), na različnih področjih in na različnih kakovostnih ravneh.

Namen evalvacije je s čim bolj objektivno zbranimi podatki vplivati na: (1) odločanje, oblikovanje pravil in načina delovanja institucije; (2) oceno zdravstvene in socialno-ekonomske učinkovitosti programov, ki jih institucija izvaja; (3) zagotavljanje kakovosti zdravstvenega in socialnega dela (Jug Došler, Skubic 2014).

Prva faza obsega pregled stanja v ustanovi oz. instituciji, na primer, kje se pojavljajo težave, na katerih področjih in ravneh kakovosti zdravstvenega in socialnega dela. Temu sledi opredelitev raziskovalnega problema (kaj bomo raziskovali). Smiselno ukvarjanje z zagotavljanjem kakovosti dela na določenem področju je mogoče šele, ko ocenimo stanje in spoznamo celoto z več različnih zornih kotov. Ker se predmet merjenja kakovosti na specifičnem področju delovanja posamezne institucije prilagaja sociokulturnemu kontekstu, v katerem ta institucija deluje, je težko vnaprej natančno definirati univerzalne veljavne standarde za načrtovanje in izvedbo merjenja kakovosti dela zaposlenih v instituciji.

Zato jasnost načrtovanja in vrednotenja učinkov predpostavlja tudi kognitivne zmožnosti načrtovanja, spremljanja in samovrednotenja kakovosti lastne dejavnosti posameznega zdravstvenega in socialnega delavca¹. Razvoj zmožnosti za »razmišljajoče učenje« iz prakse, samospraševanje, samorefleksijo, razvoj zmožnosti za preverjanje subjektivnih teorij, stališč, idej in pojmovanj, ki jih imamo o lastni poziciji, ter njihova integracija z novimi spoznanji stroke in raziskovalnimi dosežki postaja v procesu zagotavljanja višje kakovosti dela v zdravstvenem in socialnem delu vse pomembnejša naloga tudi za prihodnje zdravstvene in socialne delavce, in to že v času njihovega študija.

Oprelitev subjektivnih teorij in stališč

Subjektivne teorije so za zaposlene vodilo oz. nekakšen skupek strategij, habitusov za ravnanje v konkretnih situacijah. Kot individualne predstave se mentalni konstrukti oblikujejo v posameznikovem miselnem sistemu in pomenijo integrirano celoto pogledov, stališč, vrednot, idealov o določenem pojavu ipd. Pogosto so čustveno in vrednostno obarvane, ne pa povsem zavestne in logične. Vključujejo lahko tako eksplicitno izražena stališča, vrednote in razlage kot tudi implicitne predpostavke, ki se kažejo posredno prek ravnanj in so neredko v nasprotju z eksplicitno izraženimi stališči in prepričanji (Korthagen 2005, Norris 2004). Eksplicitno izražena stališča se torej ne skladajo nujno z dejanskim ravnanjem posameznika.

Subjektivne teorije različni avtorji opredeljujejo različno. Obstaja množica izrazov, ki označujejo iste ali (glede na različne vidike in usmerjenost preučevanja) podobne konstrukte subjektivnih teorij: osebne teorije, implicitne teorije, etnoteorije, subjektivne teorije, podobe, metafore, pojmovanja, prepričanja, sistem prepričanj, perspektive, osebno praktično znanje, »tiho znanje« (ang. *tacit knowledge*), konceptualne sheme in sistemi, koncepcije, akcijske strategije, aksiomi ipd.

Subjektivne teorije tudi niso predmet znanstvenega preučevanja, saj je opredeljevanje njihove narave oz. njihovih značilnosti odvisno od občutljivosti opazovalca ter njegovega povezovanja kognitivnih in vedenjskih vsebin (Jug 2008). Subjektivne teorije in stališča so osebni konstrukti, ki nastajajo bolj ali manj premišljeno in selektivno, saj so poleg znanj in vedenj zelo odvisni od tega, kako posameznik doživlja svojo poklicno vlogo, kakšna je njegova motivacijska usmerjenost (Corbett 1992, Norris 2004, Palshaugen 2004) in koliko se zaveda, da je za svoje ravnanje odgovoren (Dweck *et al.* 1995). Tudi položaj, ki ga ima posameznik na delovnem mestu in v družbi na sploh, lahko vpliva na njegovo poklicno ravnanje in odzivanje, za to odzivanje pa velja, da se vedno in povsod ne ujema povsem z njegovim dejanskim vedenjem, mišljenjem, prepričanjem oziroma stališčem (Howells 1999, Breidenstein 2002, Mac Naughton 2005).

Pajares (1992) v zvezi s tem opozarja, da na človekovo objektivno znanje v veliki meri vplivajo prav njegova prepričanja, ta pa lahko izkrivijo ali preoblikujejo celo njegov informacijski in miselni proces. Ta ima pomembno vlogo tudi pri prepoznavanju, percepciji in interpretaciji znanja, ko načrtujemo in odločamo o svojem odzivanju. Medsebojno povezana prepričanja se sestavljajo v subjektivne teorije in stališča ter lahko vztrajajo v svoji vplivnosti tudi ob prezentaciji

¹ V prispevku bomo zaradi pogoste uporabe besed strokovni delavec uporabljali samo moško obliko samostalnika (v ednini oz. množini), pri tem pa bodo vedno mišljeni predstavniki obeh spolov.

znanstveno in strokovno utemeljenih konkretnih razlag, zato je njihovo spreminjanje dolgotrajno, individualno in celosten proces (Sternberg 1999, Norris 2004, Katz *et al.* 2005).

Subjektivne teorije in stališča poleg nereflektiranih, rutinskih in večinoma nezavednih prepričanj obsegajo tudi eksplicitno izražena stališča in vrednote, ki se kažejo v komunikaciji in socialni interakciji tako med samimi zaposlenimi kot tudi v odnosu do nas kot uporabnikov zdravstvenih in socialnih storitev. Ob tem naj dodamo, da sta oba konstrukta subjektivne teorije in stališča vpeta v razmerja moči in sociokulturni kontekst, v katerem posamezniki živijo in delajo, in tudi v njihovo osebno zgodovino življenjskih in profesionalnih znanj in izkušenj.

Izkušnje starejših zaposlenih na področju zdravstvene vzgoje in socialnega dela namreč zelo vplivajo na to, da se »rutine« starejših prehajajo v subjektivne teorije mlajših posameznikov oziroma novih zaposlenih (Jug 2008). To pa ne velja zgolj za področje zdravstva in socialnega dela, temveč tudi za druga strokovna področja, npr. za področje vzgoje in izobraževanja.

Flaker (2003) navaja, da socialno delo ni stroka, ki bi imela vnaprej kodirane metode, saj mora socialni delavec metode prilagajati konkretni situaciji. Kot pravi avtor, je socialno delo stroka, ki deluje tudi v nepredvidenih in nepredvidljivih okoliščinah. Ob tem pa posamezno metodo določajo tudi skupine uporabnikov, s katerimi je socialni delavec v stiku: brezdomci, begunci, družine, invalidne osebe. In prav v njegovi nenačrtovani vsakodnevni komunikacijami s posameznikom oz. z določeno ciljno skupino uporabnikov, s katero se socialni delavec poklicno ukvarja, je moč izslediti delovanje njegovih subjektivnih teorij in stališč.

Pogledi na zdravstveno vzgojo in socialno delo v družbi določenega prostora in časa neposredno ali posredno vplivajo na osebno zgodovino, izkušnje in znanja, ki jih je posamezni strokovni delavec, zaposlen na področju zdravstva ali socialnega dela, pridobil pred vstopom v formalno izobraževanje. Njegova subjektivna pojmovanja so se delno spremenila tudi zaradi novih strokovnih znanj in praktičnih izkušenj, ki jih je ta pridobil med študijem pozneje (Shlomo *et al.* 2012). Proces njegovega preoblikovanja subjektivnih teorij in stališč se je potem nadaljeval z zaposlitvijo v delovni instituciji zaradi delovanja kolektiva (vodenje institucije, prevladujoča stališča in prakse preostalih zaposlenih v instituciji), strokovnega izobraževanja in usposabljanja, pridobivanja novih praktičnih izkušenj, stališč in pričakovanj v okviru svoje delovne obveznosti. Posamezni strokovni delavec je lahko nekatere socialno zaželenne cilje in prepričanja »na zunaj« sicer prevzel, so pa ta lahko v nasprotju s prevladujočimi oziroma njegovimi kulturnimi in strokovnimi znanji, stališči, predstavami ipd. Tako obstaja možnost, da taka nasprotja lahko postanejo vir razkoraka med tem, kako bi želeli in morali strokovno delovati, in tem, kako zares delujemo.

Vincent (1996) dodaja, da je spol pomemben dejavnik pri izbiri zdravstvenih poklicev kot tudi poklicev s področja socialnega dela. Kljub današnji vse večji navzočnosti moških predstavnikov, ostajajo ženske številčnejše. Hkrati navaja, da je motivacija za poklicno kariero v socialnem delu velikokrat posledica izkušenj iz preteklosti in otroštva.

Tudi Shlomo s sodelavcema (2012) zagovarja pomen različnih učnih situacij v obdobju študija, ki vplivajo na posameznikovo oblikovanje identitete – tako v zdravstvu kot v socialnem delu. S preходом identitete delavca na raven strokovnjaka se torej spremeni tudi »primerna« oziroma pričakovana delovna oziroma strokovna identiteta (Fournier 1999). Webb (2015) poudarja, da profesionalna identiteta ni statična, temveč gre za nenehni proces interpretacije in prilagajanja vplivom delovnega okolja. Odgovornost do korektnega opravljanja poklica izhaja tako iz poudarjenega čuta pripadnosti, spodbuja pa jo sistem internega nagrajevanja, notranje kontrole ipd. (Yadin 1988). Poklici, med katere lahko prištevamo tudi zdravstvene poklice in poklice s področja socialnega dela, so pravzaprav šele pred kratkim postavili temelje profesionalne identitete (Payne 2006).

Skozi pregled konceptov subjektivnih teorij in stališč smo pokazali, da se lahko družbene ideologije prehajajo v subjektivne teorije in stališča zaposlenih in da je njihovo spreminjanje in usmerjanje, v primeru njihove neustreznosti, predpogoj za dvig kakovosti zdravstvenega in socialnega dela zaposlenih v instituciji. V nadaljevanju pa želimo odgovoriti na raziskovalno vprašanje: kako je mogoče subjektivne teorije in stališča zaposlenih raziskovati in spreminjati.

Metode

Uporabljena je bila deskriptivna metoda pregleda literature. Vire smo iskali po bazah podatkov SPRINGERLink, SAGE journals, PubMed in DIKUL, s ključnima besedama *subjective theories AND views of employed in health care and social work*. Iskanje je dalo 302 zadetka. Omejeno je bilo na izborna merila: angleški jezik in časovno obdobje zadnjih 15 let. Kritična vsebinska analiza je vključevala dve merili: (1) opredelitev subjektivnih teorij in stališč, (2) raziskovanje in usmerjanje subjektivnih teorij in stališč. Uporabljeni so bili tudi nekateri starejši viri zaradi pomenske vrednosti oziroma aktualnosti vira.

Rezultati z razpravo

Spreminjanje stališč, lastnih pogledov, osebnih pojmovanj ipd. je proces, za katerega je najprej treba spodbuditi kritičnost do obstoječe prakse (Jug 2008). Da se proces spreminjanja subjektivnih teorij in stališč sproži, mora imeti strokovni delavec, zaposlen na področju zdravstva in socialnega dela, izoblikovane določene osebnostne odlike oziroma lastnosti. Če jih nima, je treba pred usposabljanjem oziroma samim programom načrtnega spreminjanja subjektivnih teorij postopno zagotoviti, da bodo posamezniki videli smisel teh odlik oziroma lastnosti ter jih začeli vsaj do določene mere prevzemati. To lahko poteka npr. s pomočjo supervizijskih tehnik, z oblikovanjem ustrezne podporne skupinske klime, z uravnavanjem skupinske dinamike, prek različnih senzibilnih treningov in tehnik (Claxton *et al.* 1996, Sternberg 1999, Webb 2015).

Osebnostne (in osebne) odlike oziroma lastnosti, ki pripomorejo k spreminjanju posameznikovih miselnih shem, ravnanj in odzivanj v delovni praksi, so (Claxton *et al.* 1996):

- poštenost in odkritosrčnost: posameznik prizna svojo nepopolnost, napačna ravnanja in manj ustrezne subjektivne teorije;
- odgovornost posameznika za spreminjanje in izpopolnjevanje samega sebe;
- strpnost npr. do lastnega doživljanja drugačnosti, do neuspeha;
- odsotnost nagnjenja k »obsojanju sebe«: v posamezniku največkrat sproži doživljanje krivde, negotovosti in sramu;
- strpnost do nevednosti in neznanja: posameznik je sposoben reči »ne znam«, »ne vem« in se je tudi sposoben učiti;
- občutek zmožnosti, odprtost lastnega jaza, notranja moč in pogum, da lahko vedno spreminjamo in usmerjamo svojo prakso, pa čeprav samo v minimalni meri;
- predstava in vizija posameznika o tem, kako naj bo njegova spremenjena strokovna praksa videti – ta predstava mora biti dovzetna za vse modifikacije, ki bi jih povzročile neposredne strokovne izkušnje;
- vpogled posameznika v samega sebe, v svoj način razmišljanja, delovanja in odzivanja: to zelo pripomore k pripravljenosti posameznika za spreminjanje;
- realizem pri ocenjevanju dejanskega tveganja in upravičenosti sprememb, še posebej ko te prihajajo »od zunaj« in niso plod posameznikove osebne potrebe, vpogleda oziroma nazora;
- prizanesljivost do samega sebe, saj v procesu spreminjanja posameznik pri iskanju podpore drugih pogosto doživlja osebno šibkost;
- iznajdljivost in fleksibilnost: kažeta se kot sposobnost za spreminjanje razmišljanja, odzivanja in doživljanja;
- »diplomatska previdnost«, a ne »bežanje«: včasih lahko pripomore k odpravljanju nasprotovanj in k sporazumevanju v situacijah, v katerih se uveljavljajo spremembe.

V nadaljevanju prikažemo tri modele, s katerimi lahko spreminjamo subjektivne teorije.

Prvi model

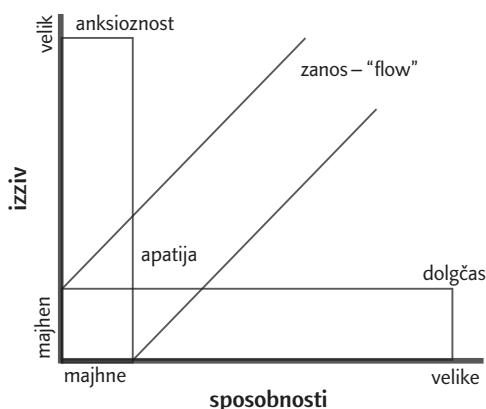
Poseganje in spreminjanje subjektivnih teorij je mogoče s pomočjo esencialnega (signifikantnega) učenja, v stanju zanosa oziroma optimalne izkušnje (Csikszentmihalyi 1991). To je učenje, ki

osebo »zagrabi« celostno s tem, da vpliva na (pre)oblikovanje obstoječega znanja in izkušenj, kognitivnih struktur, občutkov, čustev, motivacije za delovanje ipd. V sedemdesetih letih je takšen pogled na učenje Maslow povezal s pojmom »vrhunske izkušnje« (ang. *peak experience*), konec osemdesetih pa Csikszentmihalyi (*op. cit.*) s konceptom zanos (ang. *flow*) (Kroflič 2008).

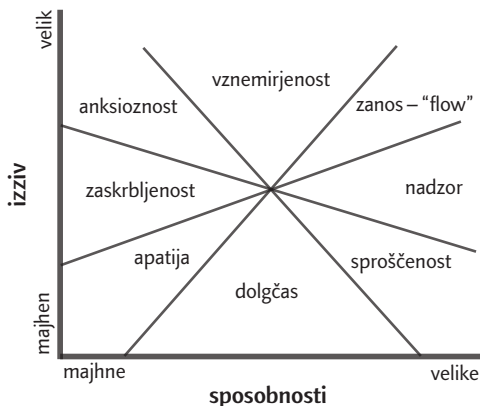
Po Csikszentmihalyiju (1991) je zanos stanje, v katerem smo popolnoma zatopljeni – povsem vključeni v določeno delo ali dejavnost, ko nam čas hitro mine in doživljamo veliko zadovoljstvo. To avtor poimenuje stanje »optimalne izkušnje«. V omenjeni monografiji z naslovom *Zanos: psihologija optimalne izkušnje* (ang. *Flow: the psychology of optimal experience*), ki jo podpirajo obsežne raziskave in analize, predstavi, kako različni ljudje doživijo takšne izkušnje in kako lahko sami takšne izkušnje načrtno ustvarjajo in podaljšujejo. V monografiji so prav tako predstavljeni izsledki opravljene raziskave, ki kažejo, da so ljudje največkrat v zanosu takrat, ko delujejo, in ne takrat, ko imajo prosti čas. Zato so ljudje ob tem, ko delajo, tudi precej bolj zadovoljni in srečnejši kot takrat, ko imajo prosti čas (gl. graf 1 in graf 2).

Csikszentmihalyi (*op. cit.*) poudarja pomen notranje motivacije (ang. *intrinsic motivation*).

Graf 1: Model zanos po Csikszentmihalyju.

Graf 2: Doživljanja glede na subjektivno oceno sovpadanja izziva in sposobnosti.

Pojasnjujejo jo z zanosom, ki prevzame posameznika ob določeni izkušnji, ki jo ta rad doživlja. Pri tem poudarja, da lahko določena dejavnost postane notranje motivirana šele tedaj, ko ima posameznik občutek, da je zanjo kompetenten.

Avtor je na podlagi številnih empiričnih študij lahko definiriral stanje »optimalne izkušnje« (zanosa). Ugotovil je, da jo določa stopnja ravnovesja oziroma sovpadanja izziva in sposobnosti², ciljna usmerjenost³ in popolna osredotočenost (zbranost), občutek lastne učinkovitosti (kompetentnosti), nedvoumnost povratnih informacij, izguba samozavedanja in spremenjeno doživljanje časa⁴ ter občutek avtoteličnosti izkušnje (ta vključuje zaznavo, da se aktivnost izvaja sama po sebi) (Csikszentmihalyi 1991, 1997).

Avtor (1991) je na podlagi svojih empiričnih raziskav povzel ključna in prevladujoča doživljanja posameznikov, glede na njihovo subjektivno oceno sovpadanja izziva in sposobnosti, povezanega z določeno dejavnostjo. Zanos je po avtorjevi oceni posledica našega lastnega delovanja, ki povečuje kompleksnost in stopnjo posameznikovega zavedanja ter hkrati doživljanje stanja velikega osebnega zadovoljstva. V takih razmerah pa so posamezniki, zaposleni v zdravstvu, socialnem delu in tudi še na drugih področjih, bolj dojemljivi in tudi bolj reflektivno

² Sposobnosti morajo sovpadati oz. biti usklajene z izzivi, ki jih določena dejavnost posamezniku pomeni.

³ Aktivnost, ki jo izvajamo, mora za posameznika imeti jasno določen cilj.

⁴ Med optimalno izkušnjo se sami sebe ne zavedamo, ker smo popolnoma osredotočeni na svoje delo. Iz okolice izključimo moteče dejavnike in smo »neobremenjeni« s časom, ki ga za dejavnost porabimo.

usmerjeni na raziskovanje ter lastne subjektivne teorije in stališča. Zanje pa že vemo, da posamezniku pomenijo nekakšno vodilo in podlago za njegovo poklicno delovanje v strokovni praksi.

Ob tem pa bi želeli poudariti tudi, da imajo velik pomen osebnostna usmerjenost posameznika, njegova angažiranost in osebna vpletenost v delovnih situacijah, ki so ključne za spodbujanje in razvijanje refleksije o lastnem poklicnem delovanju in kontekstu, v katerem ta poteka. Refleksija omogoči povezavo med opazovanjem, preteklimi izkušnjami in mišljenjem ter je ključna za strokovne odločitve in poklicno napredovanje (Plack, Greenberg 2005).

Drugi model

Profesionalna identiteta je družbeni konstrukt, ki se ohranja v strukturah institucij in je del skritega kurikula profesionalnih institucij (Martimianakis *et al.* 2009). Profesionalna kultura je sestavljena iz specifičnih pravil, vrednot in konceptov posamezne stroke; ta pogled člane stroke loči od nečlanov profesionalne skupine (Hresanova 2007). Profesionalna identiteta se oblikuje v procesu strokovne socializacije že v času študija. V tem procesu pripadnik stroke prevzame norme, vrednote in prepričanja poklicne skupine (Watson 1995), ki so nujno potrebni za reflektirano prakso. Ključni za razvoj profesionalne identitete so torej vzori – strokovnjaki iz prakse (Bluff, Holloway 2008). Pomembno je torej, kdo so študentom zgled za profesionalno držo; to je lahko strokovnjak, ki je avtonomen, zaupa v svoje znanje, sprejema poklicno odgovornost in je asertiven do drugih strokovnjakov v zdravstvenem oziroma socialnem timu.

Korthagen (2004) koncept osebnostnega razvoja opredeljuje v smeri razvijanja »temeljnih odlik« (ang. *core qualities*) kot tistih, ki vzpostavljajo »jedro« posameznikove poklicne identitete, njegovih prepričanj in osebnega poslanstva. Gre za razvoj temeljnih vrednot, ki so povsem individualizirani konstrukti, med seboj v hierarhičnem odnosu glede na to, kako globoko so »vgrajeni« v osebnostne plasti posameznika. Lahko jih razvijamo, dograjujemo in spreminjamo, a prvi pogoj zanje je, da se jih najprej zavedamo, jim dodelimo ustrezen pomen. Šele potem jih lahko prenesemo v »svoj delovni, poklicni koncept oziroma pristop« (Korthagen 2004, 2005, 2007).

V nadaljevanju prikazujemo Korthagnov model petih ravni/faz sprememb v poklicnem delovanju posameznika.

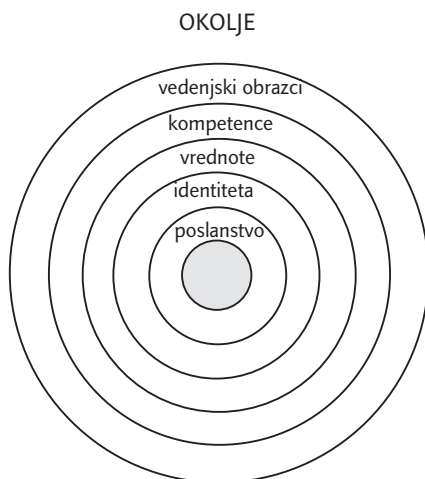
- Po Korthagnovem »modelu ključnih lastnosti« so vhodni površinski inputi naši *vedenjski obrazci* (reakcije in konkretna ravnanja), ti pa so lahko posledica posameznih znanj, izkušenj, opazovanj, vadbe (treninga) ipd. (gl. sliko 2).

Preglednica 1: Korthagnova klasifikacija ključnih vrednot (Jug 2008).

KOGNITIVNA RAVEN (ang. <i>thinking</i>)	- jasnost (ang. <i>clarity</i>) - radovednost (ang. <i>curiosity</i>) - izostrenost uma, kritičnost (ang. <i>sharpness</i>) - objektivnost (ang. <i>objectivity</i>) - tiho znanje (ang. <i>inner knowledge</i>)
RAVEN OBČUTKOV (ang. <i>feeling</i>)	- odprtost (ang. <i>openness</i>) - občutljivost (ang. <i>sensitivity</i>) - ranljivost (ang. <i>vulnerability</i>) - zavzetost (ang. <i>commitment</i>) - skrbnost (ang. <i>care</i>) - ljubezen (ang. <i>love</i>) - sočutje (ang. <i>compassion</i>)
MOTIVACIJSKA (VOLITIVNA) RAVEN (ang. <i>wanting</i>)	- iniciativnost (ang. <i>initiative</i>) - trdna odločenost (ang. <i>resoluteness</i>) - nepopustljivost (ang. <i>firmness</i>) - zavzetost (ang. <i>commitment</i>) - usmerjenost na cilj (ang. <i>goal-orientedness</i>)

- *Kompetence* kot zmožnosti in sposobnosti posameznika nam same po sebi še ne razkrijejo »bistva oz. jedra« posameznikove poklicne identitete in njegovega osebnega poslanstva, so pa pomembni konstrukti, ki nastajajo kot produkti prepletov osebnostnih lastnosti in zunanjih reakcij, namenjenih opravljanju in uresničevanju poklicnih nalog.
- Naslednje so *vrednote*, ki jih je posameznik v procesu preizkušanja izbral kot sebi primerne in ustrezne. Kažejo se v stanju opredeljenosti posameznika do npr. »svoje filozofije dela«. Za posameznika je pomembno, da prepozna tisto, kar dela dobro, da se svojih ključnih vrednot zaveda na kognitivni, čustveni in motivacijski (volitivni) ravni (gl. preglednico 1), saj je za učinkovito delovanje oziroma akcijo treba doseči ustrezno ravnovesje – skladje med že omenjenimi ravnmi, ki jih avtor klasificira in opiše z (osebnostnimi) lastnostmi:
- *Identiteta* vključuje celovito razumevanje samega sebe, saj obsega vrednote, prepričanja, želje, usmeritve, za katere posameznik verjame, da ga najbolj predstavljajo. Ključno vlogo pri tem ima poklicna identiteta.
- Osebnostno *poslanstvo* vsak posameznik doživlja kot sestavni del svoje identitete, je najgloblja in najpomembnejša »jedrna« plast. V vsakem posamezniku obstaja v ponotranjeni formi kot »življenjski moto«. (Korthagen 2005, 2007).

Slika 1: Korthagnov model ravni sprememb v poklicnem delovanju posameznika.

Korthagen (Korthagen 2004, 2009, Korthagen *et al.* 2009) je razvil *model jedrne refleksije*. Z njim si posameznik ozavešča in poveča svoje zmožnosti za preoblikovanje obstoječega znanja, izkušenj, kognitivnih struktur, občutkov, čustev, (notranje) motivacije za učenje in angažiran odnos do dela. Refleksija torej spodbuja kritično mišljenje (Plack, Greenberg 2005), to pa je ključno za poklicni razvoj posameznika. Omogoči, da poklicna identiteta ni le tehnično znanje in spretnost, pač pa obsega tudi bolj abstraktne pojme, kot so: kritično mišljenje, poklicne vrednote, prepričanja in ravnanja. Refleksija je ključna značilnost poklicne prakse (Epstein, Hundert 2002). Lahko bi jo poimenovali tudi personalizirana (ponotranjena) etika.

Korthagen (Korthagen *et al.* 2009) opisuje štiri faze, primerne za spodbujanje in razvijanje reflektivnega odnosa do subjektivnih teorij in stališč, in sicer na podlagi analize lastne delovne prakse in kognicij, ki usmerjajo posameznikovo razmišljanje, ravnanje, vrednotenje in celostno delovanje. Zagovarja postopen proces v štirih fazah (Korthagen 2001, 2005, 2007):

1. *faza*: Spodbujanje refleksije o posameznikovih delovnih izkušnjah v delovnem okolju.
2. *faza*: Razmišljanje posameznika o svoji subjektivni teoriji, ki jo uporablja in prakticira v delovnih situacijah.
3. *faza*: Faza kognitivnega konflikta, v kateri posameznik občuti nezadovoljstvo in nezadostnost svoje subjektivne teorije oziroma stališča. To povzroči zniževanje statusa (oziroma zmanjševanje pomembnosti) te lastne subjektivne teorije oziroma stališča.

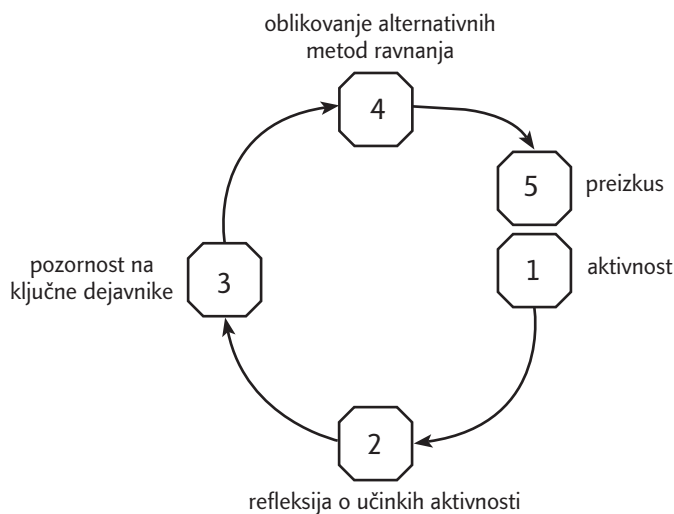
4. *faza*: Faza, v kateri so posamezniku ponujena v raziskavah preizkušena spoznanja oziroma znanstvene teorije. Po kognitivno-konstruktivističnem modelu gre v tej fazi za elemente in procese (re)strukturiranja, ki v posamezniku prek refleksije o lastnih kognicijah, ki usmerjajo njegovo delovanje, povzročijo preoblikovanje konstrukcij. Avtor meni, da so pomembne funkcije refleksije vzpostavitev zavedanja, odmrznitev svojih pojmovanj in pomoč pri postopnem preoblikovanju teh pojmovanj. Pri tem se prepletata fazi kognitivnega konflikta in (re)strukturiranja.

Refleksija je še posebej pomembna tam, kjer mora strokovnjak za dokončno razsodbo analizirati poznane dokaze, značilnosti dejanske situacije ter svoje in uporabnikove vrednote in prepričanja (Plack, Greenberg 2005). Zgolj kompleksno opredeljevanje vrednostnih ciljev na ravni države, zdravstvene ali socialne ali izobraževalne institucije še ne spodbudi ustreznega poklicnega delovanja, ker samo po sebi ne daje zagotovila za oblikovanje ustrezne osebne doktrine izvajanja poklicne dejavnosti zaposlenih, ki bi se skladala z uradno (Jug 2008).

Tretji model

Eden od svetovno znanih pristopov k spreminjanju subjektivnih teorij in stališč je supervizijska metoda realističnega pristopa. Tudi to je razvil F. Korthagen. Metoda se imenuje ALACT, po začetnih črkah petih faz, ki strukturirajo potek metode (gl. sliko 3 in 4). Metodo je Korthagen razvil na podlagi predpostavke, da se posameznik v problematični situaciji odziva na osnovi preteklih izkušenj in vedenj (Korthagen, Kessels 1999). Posamezniku taka metoda ponuja strategijo za analizo lastnih odločitev, ki v posamezni profesionalni situaciji določa njegovo poklicno ravnanje in odzivanje.

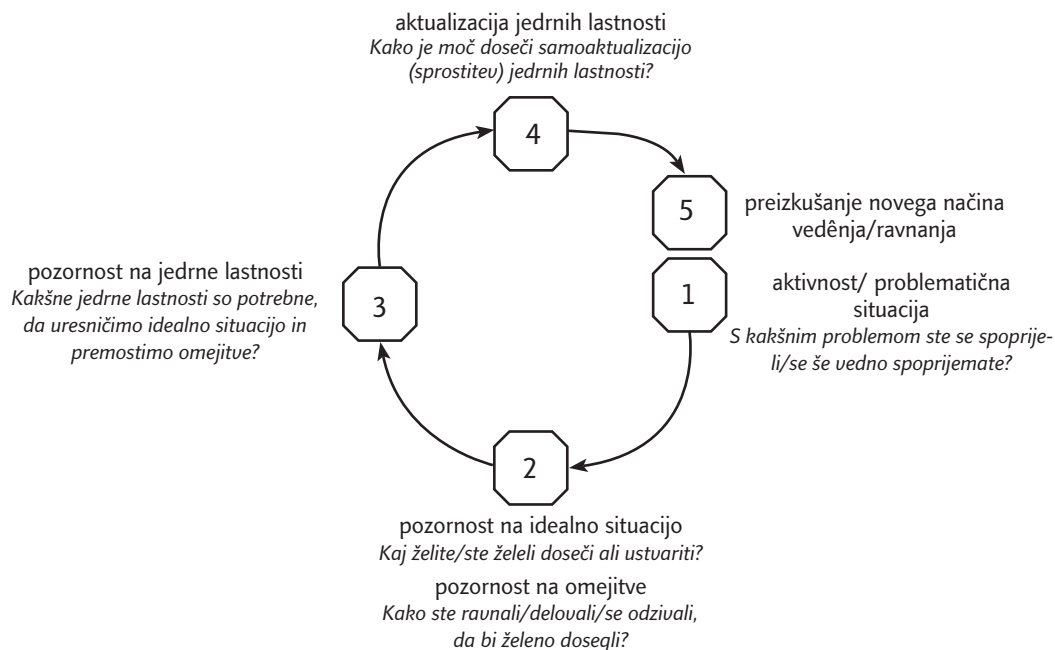
Slika 2: Model ALACT kot strukturiran proces refleksije (Korthagen *et al.* 2009).

Posamezniku taka metoda ponuja strategijo za analizo lastnih odločitev, ki v posamezni profesionalni situaciji določa njegovo poklicno ravnanje in odzivanje.

Model ALACT podpira razvoj posameznikovih osebnih in poklicnih kompetenc. Metoda poteka v petih fazah: posameznik določeno prepričanje, načelo poklicnega dela, poklicno situacijo oziroma ravnanje s pomočjo strokovnjaka in tehnike (samo)izpraševanja razčlenjuje in analizira. Tako išče odgovore, na kateri ravni čebulnega modela (gl. sliko 2) so njegove slabosti in njegove jedrne odlike, ki mu pomagajo, da ozaveš tisto bolj kakovostno, pravo pot, po kateri razrešuje, deluje in se odziva v različnih poklicnih situacijah (Korthagen, Kessels 1999).

Slika 3: Faze čebulnega modela refleksije (Korthagen et al. 2009).

Mezirow (1990) ob tem razlikuje tri komponente refleksije: refleksija o vsebini je analiza problema, refleksija o procesu je analiza možnih strategij reševanja problema, refleksija o predpostavki oziroma vodilu pa je najzahtevnejša faza, saj od posameznika zahteva analizo vrednot in prepričanj, hkrati pa zadeva tudi analizo same etiologije problema.

Sklep

Razvoj zmožnosti za razmišljanje o učenju iz prakse, za samospraševanje, metapogled, samo-refleksijo, preverjanje subjektivnih teorij, stališč, idej in pojmovanj, ki jih imamo o lastnem poklicnem položaju, je pri zagotavljanju večje kakovosti poklicnega dela vse pomembnejša kategorija. Še posebej zato je treba aktivirati strokovni potencial strokovnih delavcev v zdravstvu in socialnem delu ter jim pomagati pri prepoznavanju poklicno strokovnih, socializacijskih in izobraževalnih učinkov delovnega procesa, da ti postanejo reflektirani, strokovno ustrezno osmišljeni in integrirani neposredno v poklicno oziroma delovno prakso. A prva pogoja za to sta:

- oblikovanje ustrezne vizije razvoja delovne institucije in izvedbenega programa, ki zavezuje zaposlene in ki vključuje tudi teoretizacijo dejavnikov subjektivnih teorij in stališč z dovolj strokovno in vodstveno podporo k procesom spreminjanja (oziroma restrukturiranja po Korthagnu);
- vzpostavlanje ustrezne odprte komunikacije in specifične delovne kulture, ki povečuje motivacijsko moč zanosa (Csikszentmihalyi 1991), občutljivost in osebno angažiranost oziroma vpletenost zaposlenih v delovni instituciji.

In glede na to, da je proces odkrivanja in ozaveščanja subjektivnih teorij in stališč časovno krajši in strokovno manj zahteven, a hkrati nujen prvi pogoj za razvijanje in spreminjanje subjektivnih teorij, bi bilo smiselno pri prihodnjih strokovnih delavcih že v fazi primarnega poklicnega izobraževanja razvijati, ozaveščati, utemeljevati in spodbujati razvoj subjektivnih teorij in stališč na kakovostno višjih strokovnih ravneh (npr. Kalin, Šteh 2007, Valenčič Zuljan, Vogrinc 2007).

Na podlagi pregleda obstoječe literature lahko sklenemo, da so spoznanja naše teoretske razprave pripomogla k večjemu zavedanju pomembnosti delovanja subjektivnih teorij in stališč zaposlenih v zdravstvenem in socialnem sektorju, saj od zunaj vnesene spremembe dela zelo

težko prodrejo v prakso tako posameznika kot institucije, če jim nasprotujejo institucionalne rutine in subjektivne teorije in stališča zaposlenih.

Viri

- Bluff, R., Holloway, I. (2008), The efficacy of midwifery role models. *Midwifery*, 24, 3: 301–309.
- Breidenstein, A. (2002), Researching teaching, researching self: qualitative research and beginning teacher. *Psychological Inquiry*, 23, 2: 314–318.
- Claxton, G., Atkinson, T., Osborn, M., Wallace, M. (1996), *Liberating the learner: lessons for professional development in education*. London: Routledge.
- Corbett, J. (1992), Careful teaching: researching a special career. *British Educational Journal*, 18, 2: 235–243.
- Csikszentmihalyi, M. (1991), *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (1997), *Finding flow*. New York: Basic.
- Dweck S., Chiu, C., Hong, Y. (1995), Implicit theories: elaboration and extension of the model. *Psychological Inquiry*, 6, 4: 322–333.
- Epstein, R. M., Hundert, E. M. (2002), Defining and assessing professional competence. *JAMA*, 287, 2: 226–235.
- Flaker, V. (2003), *Oris metod socialnega dela: uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Fournier, V. (1999), The appeal to professionalism as a disciplinary mechanism. *Social review*, 47, 2: 280–307.
- Howells, C. (1999), *Derrida: deconstruction from phenomenology to ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Hresanova, E. (2007), Midwives, women, and the professionalization of midwifery: an ethnographic study of two maternity hospitals in the Czech republic. *Cognition, Brain, Behavior*, 11, 2: 371–397.
- Jug Došler, A. Skubic, M. (2014), Relevance of evaluation for quality assurance in the field of health education work – evaluation of midwifery studies. *HealthMED*, 8, 2: 288–294.
- Jug, A. (2008), Subjektivne teorije kot kazalnik kakovosti vzgojno-izobraževalnega dela. *Sodobna pedagogika*, 59, 2: 44–59.
- Kalin, J., Šteh, B. (2007), Spreminjanje pojmovanj znanja, učiteljeve in študentove vloge v času študija – med vizijo in realnostjo. *Sodobna pedagogika*, 58, 1: 58–74.
- Katz, S., Sutherland, S., Earl, L. (2005), Towards an evaluation habit of mind: Mapping the journey. *Teachers College Record*, 107, 10: 2326–2350.
- Korthagen, F. (2001), *Linking practice and theory: the pedagogy of realistic teacher education*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- (2004), In search of the essence of a good teacher: towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 20, 4: 77–97.
- (2005), Teaching teachers – studies into the expertise of teacher educators: an introduction to this theme issue. *Teaching and Teacher Education*, 21, 5: 107–115.
- (2007), *Identity development through core reflection and multi-level learning*. European Conference: Week of Europe. Groningen 1–3 February. Dostopno na: <http://www.corereflexion.org> (11. 11. 2015).
- (2009), *To change or not to change: the merits of formal versus informal teacher learning in the workplace*. San Diego: Aera, Institute of Technology.
- Korthagen, F., Kessels, J. (1999), Linking practice and theory: changing the pedagogy of teacher education. *Educational Researcher*, 28, 4: 4–18.
- Korthagen, F., Vasalos, A., Meijer, P. (2009), Supporting presence in teacher education: the connection between the personal and professional aspects of teaching. *Teaching in Teacher Education*, 25: 297–308.
- Kroflič, R. (2008), *Projekt Evropska identiteta mnogoterih izbir v luči ideje globalizacije*. PAD, 24. 1. 2008. Dostopno na: <http://www2.arnes.si/~rkrofl1/predavanja.html> (22. 3. 2016).
- Mac Naughton, G. (2005), *Doing Foucault in early childhood studies: applying poststructural ideas*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Martimianakis, M. A., Jerry, M. M., Hodges, B. D. (2009), Sociological interpretations of professionalism. *Medical education*, 43: 829–837.
- Mezirow, J. (1990), *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass (XIII–XXI).
- Norris, C. (2004), *Deconstruction*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Pajares, F. (1992), Teachers' beliefs and educational research, cleaning up a messy construct. V: *Review of Educational Research*, 62, 3: 307–332.
- Palshaugen, O. (2004), How to do things with words. *Concepts and Transformation*, 9, 2: 181–203.
- Payne, M. (2006), Identity politics in multiprofessional teams. *Journal of Social Work*, 6, 2: 137–350.
- Plack, M. M., Greenberg, L. (2005), The reflective practitioner: reaching for excellence in practice. *Pediatrics*, 116: 1546–1552.
- Shlomo, S. B., Levy, D., Itzhaky, H. (2012), Development of professional identity among social work students: contributing factors. *The Clinical Supervisor*, 31: 240–255.
- Sternberg, R. J. (1999), *Tacit knowledge in professional practice: researcher and practitioner perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Valenčič Zuljan, M., Vogrinc, J. (2007), Učiteljeva poklicna vloga in učiteljev profesionalni razvoj. V: Valenčič-Zuljan, M. (ur.), *Izzivi mentorstva*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Vincent, J. (1996), Why ever do we do it? Unconscious motivation in choosing social work as a career. *Journal of Social Work Practice*, 10, 1: 63–69.
- Watson, T. J. (1995), *Sociology, work and industry*. London: Routledge.
- Webb, S. A. (2015), *Professional identity and social work*. 5th International Conference on Sociology and Social Work: New Directions in Critical Sociology and Social Work: Identity, Narratives and Praxis. Dostopno na: <http://www.chester.ac.uk/sites/files/chester/WEBB.pdf>. (14. 3. 2016).
- Yadin, D. (1988), Ethical issues in the clinical engineering profession. *IEEE engineering in medicine and biology magazine*, 6: 83–88.

Mitja Svete

MED DISCIPLINO IN SOUSTVARJANJEM**Podobe zavodskih otrok v vzgojiteljskih dnevnikih**

Vzgojitelji v vzgojno-izobraževalnih zavodih imajo največ individualnega stika s tam nameščenimi otroki in to jim omogoča možnost za vzpostavitev odnosa in s tem tudi bolj poglobljenega razumevanja njihovih problemov. Podobe otrok s pozicije vzgojitelja so zato izjemno pomemben vidik za razumevanje delovanja zavoda. Najobširnejša dokumentacija, na podlagi katere lahko ugotavljamo podobe mladostnikov v zavodu, so vzgojiteljski dnevniki; v njih so zapisani najpomembnejši usakodnevni dogodki. Zato so ključno gradivo za razumevanje in evalvacijo vzgojnih postopkov oziroma pristopov. V članku je prikazana analiza dnevnikov enega izmed osnovnošolskih vzgojno-izobraževalnih zavodov. Predstavljena je v luč primerjave med foucaultovsko analizo delovanja institucije zavoda in soustvarjalni pristopom pri delu z otroki.

Ključne besede: institucija, institucionalizacija, vzgoja, mladostniki, nadzor.

Mitja Svete je doktorski študent programa INDOSOW na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Raziskuje različne delovne pristope pri delu z mladimi v kriznih situacijah. Kontakt: mitja.svete@gmail.com

BETWEEN DISCIPLINE AND CO-CREATING: CONSTRUCTION OF INSTITUTIONALISED CHILD'S IMAGE IN DIARIES OF EDUCATORS

Educators in educational institutions have the most interpersonal »face to face« contact with accommodated children, giving them opportunity to establish a relationship with them and thus also for a deeper understanding of child's problems. Consequently, children's image from educator's position is a highly important aspect for understanding how educational institution operates. The most comprehensive institutional documentation to determine adolescent's image are diaries of educators, where the most important daily events are recorded. Diaries are therefore a key source for understanding and evaluation of educational processes. Analysis of selected juvenile educational institution's diaries took place on the axis between Foucauldian analysis of educational institution operation and co-creational approach in child protection work.

Key words: institution, institutionalisation, education, adolescents, control.

Mitja Svete is a doctoral student in INDOSOW programme at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. He researches different working approaches in youth crisis situations. Contact: mitja.svete@gmail.com.

Uvodno razmišljanje

Osnovna predpostavka članka je, da je moderni vzgojno-izobraževalni zavod prostor izrazitih protislovij. V prispevku bodo posebej obravnavana protislovja na ravni vzgojnega dela zavoda, torej tistega dela namestitve otrok, ki poteka po koncu pouka v popoldanskem času. Zavod je kot institucija strukturno in arhitekturno ločen na šolo in dom oziroma vzgojo. Po pouku so med tednom otroci v vzgojnih skupinah. Ta časovni lok nadomešča domače okolje in je zapolnjen z različnimi obveznostmi in dejavnostmi, ki jih otroci izvajajo v družbi dveh matičnih vzgojiteljev.

Dolgotrajno sobivanje otrok in odraslih oseb ob hkratni uporabi vzgojnih pristopov z namenom omilitve oziroma odprave ranljivosti posameznika hipotetično omogoča vzpostavitev poglobljenih medosebnih odnosov kakor tudi razumevanje problemov posameznega primera, ki so povzročili namestitve v zavod.

Protislovnost se kaže v tem, da je zavod na eni strani klasična institucija z vsemi pripadajočimi hierarhijami in razvejenimi pravili, ki so po Goffmanu (1961) značilni za totalne ustanove. Na drugi strani pa je zavod prostor intenzivnih medosebnih odnosov med pedagoškimi delavci in mladostniki, ki se na ravni stroke¹ uveljavljajo prek diskurzov socialne integracije, inkluzije, normalizacije, decentralizacije in deinstitucionalizacije (Krajncan 2006: 7).

¹ Pod stroko bomo razumeli teorijo in prakso socialnega dela in socialne pedagogike, kadar ni izrecno opredeljeno, za katero področje gre. Ti dve stroki sta namreč znotraj zavodov tesno prepleteni, čeprav sistemsko gledano sodijo zavodi pod Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Zato je prevladujoči diskurz znotraj zavodov vzgojno-izobraževalni oziroma socialno-pedagoški.

Še bolj specifično se v sodobnem odnosu do uporabnika, v našem primeru torej otroka, uporabljata koncept delovnega odnosa (Čačinovič Vogrinčič 2008: 11–12) in model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja (Kobolt, Rapuš Pavel 2013: 53–54), ki temeljita na ideji soustvarjanja pomoči z uporabnikom. Tako je zavodska praksa, kot del veliko širšega družbenega aparata, ki se ukvarja z otroki in družino, prostor protislovne igre med institucionalnimi tehnikami disciplinske mikrooblasti (Foucault 2008: 126, 145–146) in permisivnim poseganjem v družino (Salecl 2010: 91) oziroma demokratičnim pristopom pri strokovnem delu z otroki.² Na eni strani imamo tako usmeritev k nadzoru, omejevanju, doslednemu kaznovanju kršitev, na drugi strani pa zavzemanje za bolj sproščeno obravnavo, osredotočenje na pozitivne lastnosti uporabnikov in za pristne stike z otroki na podlagi prilagojenih vzgojnih prijemov (Krajncan 2006: 14).

Predpostavko bomo preverili z analizo vsebin vzgojiteljskih dnevnikov enega izmed osnovnošolskih vzgojno-izobraževalnih zavodov, ob hkratni interpretaciji metodologije tega zavoda kot strokovne usmeritve za delo zaposlenih.³ Dnevniki sicer ne morejo prikazati vseh vidikov življenja in dela v zavodu, vendar pa je njihova vsebina izjemno pomembna za razumevanje delovanja vzgojnega dela zavoda.

Vsebinsko podrobni vsakodnevni zapisi, povezani z vsemi matičnimi vzgojitelji in njihovimi individualnimi strokovnimi opažanji, so pokazatelj vsebine dogajanja v vzgojnih skupinah zavoda. Kot najobširnejša dokumentacija o vedenju otrok so ključni pisni vir, na podlagi katerega lahko analiziramo delovanje zavoda. Vzgojitelji ob koncu svoje delovne izmene zapisujejo dnevna opažanja glede vedenja otrok in dinamike v vzgojni skupini. Tako so v pisni obliki zapisani, po oceni strokovnih delavcev, najpomembnejši dnevni dogodki v vzgojnih skupinah.

V zdajšnji intranetni obliki so bili dnevniki v obravnavanem zavodu uvedeni v šolskem letu 2012/2013. S tem se je, v primerjavi s fizičnimi dnevniki,⁴ precej povečala dostopnost zapisanih informacij, saj lahko do njih vsak hip dostopajo vsi strokovni delavci. Namen članka je razbrati prevladujoče tematike dnevnikov, in to v povezavi z vzgojnimi pristopi, saj dnevniki ne posredujejo le nevtralnih informacij, temveč tudi določeno podobo obravnave, torej podobo otrok.

Zgodovinski razvoj zavoda

Za razumevanje protislovnosti je treba umestiti nastanek modernega zavoda in z njim pedagoškega aparata v pripadajoči zgodovinski kontekst. Ker od konca 19. stoletja državne institucije brez pomislekov posegajo v prej zasebno področje družinske vzgoje, smo na področju disciplinske oblasti, kot jo pojmuje Foucault (2008: 145–149). Dotedanja zasebna družinska vzgoja je v tem obdobju postala predmet intenzivnega državnega zanimanja in posegov. Nastajajoča moderna država se ni posvečala le vzgoji elite, ampak je, nasprotno, zajela celotno populacijo, izoblikovala podobo ustreznega vedenja družine in izdelala mehanizme za nadzor in discipliniranje nesprejemljivih vedenjskih oblik (Mrgole 1999: 297–298).

Nadzor nad vzgojo prevzamejo državne službe, predvsem šola. Ta je postala osrednje mesto tako izobraževanja kot vzgoje, saj je poučevanje potekalo ob sočasnem sistemu disciplinskih

² Na področju vzgojnih pristopov vlada terminološka zmeda. Salecl (2010) uporablja izraz permisivna vzgoja, ki jo razume kot vzgojni pristop, usmerjen na otroka, njegova znanja in želje, a v pomenu vzgojne populstljivosti. Za namen tega članka bomo povzeli delitev, ki jo je uvedla Baumrind (1966), in sicer delitev na avtoritarni, avtoritativni in permisivni vzgojni slog. Terminološko gledano bomo upoštevali poimenovanje pristopov, kot ga utemljuje Postrak (2003), saj jasneje opredeli vsebino pristopov. Tako bodo uporabljeni izrazi avtoritarni, demokratični in vse dopuščajoči vzgojni slog.

³ V obravnavanem zavodu so štiri vzgojne skupine, vsaka s prostorom za največ deset otrok. Obravnavani dnevniki se nanašajo na tri fantovske in eno deklško skupino.

⁴ Prenos informacij pri fizičnih dnevnikih je bil omejen predvsem na prenos informacij med dvema matičnima vzgojiteljema iste vzgojne skupine. Povsem nasprotno intranetni dnevnik omogoča neposreden in takojšen prenos informacij med vsemi zaposlenimi.

pravil in prepovedi. Ob tem je šola prevzela še eno pomembno funkcijo, in sicer v odnosu do družine. V drugi polovici 19. stoletja je pedagoška literatura jasno poudarjala zahtevo, da mora šola poskrbeti tudi za pravilno vzgojo v družini, vzpostaviti sistem nadzora nad družinsko vzgojo in staršem posredovati ustrezne vzgojne pristope (Salecl 2010: 108). Prestopništvo naj bi v tem diskurzu proizvajala neustrezno integrirana delavska okolja, kot posledica modernizacije družbe v razmerah urbanizacije zahodnih industrijskih držav (Mrgole 1999: 26).

Nastanek vzgojnih zavodov je že od začetka posledica dveh povezanih, a hkrati nasprotujočih si tokov nastajajoče pedagoške stroke v 19. stoletju. Na eni strani imamo pri obravnavi otrok meščanski humanizem, ki se je zavzemal za modernizacijo šole in skrbel za vzgojo in varovanje otrok pred negativnimi vplivi urbane družbe. Eden izmed pomembnih dosežkov liberalne šolske reforme je bila odprava telesnega kaznovanja kot vzgojnega ukrepa.

Na drugi strani pa se je prav z odpravo telesne kazni razvil diskurz o neobvladljivih otrocih, neprimernih za običajno šolanje. Pedagoške delavce je ob koncu 19. stoletja zaposlovala problematika neprimernega vedenja otrok v šoli in tudi domačem okolju. Pri tem najprej ni šlo za kršenje zakonov, temveč za vedenje, ki ni bilo v skladu z novimi normami javnega vedenja (Mrgole 1999: 66–68).

Temeljni problem je postala (ne)disciplina v šoli; neprimerno vedenje v šoli je bilo označeno kot deviantno. Namesto telesne kazni je bil uveden ukrep izključitve iz šole in pojavila se je potreba po posebni državni vzgoji motečih otrok in mladostnikov. Ob koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja se je tako med pedagogi oblikovala zahteva po prevzgojni ustanovi, ki bo nameščala nedisciplinirane otroke. Vendar pri tem zahteva ne izvira iz želje po zaščiti otrok pred neustreznimi življenjskimi razmerami ali nasiljem v družini, nasprotno, temeljna ideja je zaščita pred delinkventnim otrokom, ki ogroža okolico. Država zato vstopi v družino, da bi zavarovala razvoj industrijske družbe (Salecl 2010: 104).

Manifestacije disciplinskega oblastnega modela oblasti

Kot vsak model oblasti tudi disciplinski vzpostavlja pripadajoči tip institucije (oziroma tipe institucij) in subjekte, ki jih institucija obravnava. Če se osredotočimo na vzgojni zavod, njegov disciplinski namen izhaja iz pedagoške stiske pred dobrim stoletjem, ko so učitelji ob odpovedi telesnim oblikam kaznovanja izgubili do tedaj ključni element za zagotavljanje reda v šoli.⁵ Gre za izločitev za družbo motečega otroka iz domačega okolja in namestitvev v posebno obliko vzgoje in izobraževanja.⁶ Končni cilj tega postopka, ne glede na trenutno družbeno ureditev in usmeritev stroke, je resocializacija in potem reintegracija v družbo. Temeljna funkcija, ki je podlaga za resocializacijo posameznika, to je izločitev iz matičnega okolja, se je ohranila do danes (Krajncan 2006: 14–16). Kot tip institucije je zavod zavezan trem poglavitnim disciplinskim tehnikam delovanja, kot jih je opredelil Foucault (2004: 190): opazovanju, normaliziranju in preizkušanju.

Opazovanje deluje kot hierarhija nadzora v instituciji, povezana s posebnimi arhitekturnimi rešitvami, ki omogočajo nenehno in vseobsegajoče spremljanje posameznika. Arhitekturno gledano so se zavodi v prenovi v osemdesetih letih 20. stoletja preselili v nove in za uporabnike prijaznejše zgradbe (Krajncan 2012: 124). Vendar delitev zavoda na manjše bivanjske podenote (vzgojne skupine) omogoča ne le boljše bivanjske razmere, temveč tudi večjo stopnjo individualiziranega nadzora.

⁵ Habsburška monarhija je leta 1870 z liberalno šolsko reformo odpravila telesno kaznovanje. Morebitna reforma z ukinitvijo »palice« je bila pred tem in po tem med določenim delom učiteljstva in zagovorniki trde vzgoje hudo kritizirana (Mrgole 1999: 50–56).

⁶ V tem pogledu je vzgojni zavod povsem skladen z disciplinskim modelom, ki razvršča posameznike v prostoru, z zaporo na natančno določenem kraju in s natančno določeno funkcijo, pripisano posamezniku. S tem se vzpostavi individualiziran analitičen prostor, ki kljub večjemu številu nameščenih oseb omogoča obravnavo in nadzor posameznika (Foucault 2004: 158–161).

Otroci v zavodu so znotraj vzgojne skupine v popoldanskem času nenehno v družbi vzgojitelja. Ideja panoptikona⁷ je tako udejanjena ne z idealno arhitekturno rešitvijo, ampak s stalno navzočnostjo odrasle osebe v številčno razmeroma majhni skupini, ki nadzoruje in sankcionira. Vzgojitelju v resnici ni treba videti vsega, za otroka je dovolj že verjetnost, da bi bil lahko opažen pri dejavnosti, ki je opredeljena kot neustrezna ali nesprejemljiva.

Na tej točki preidemo k *normaliziranju*, ki deluje preko sankcije in nagrade. Vendar ne gre zgolj za enostavno kaznovanje in nagrajevanje za (ne)ustrezno vedenje, saj disciplinska oblast vzpostavlja mikro kaznovalni sistem, prilagojen posamezni instituciji in njenemu smotru. S tem se vzpostavlja posebna oblika sankcioniranja v družbenem prostoru, ki ga državni sistem ni zmožeg povsem kodificirati (Foucault 2004: 198). Pomembno je, da obsega tako formalno obliko (sklicuje se na zakonodajo) kot manj formalno obliko (ta posega v vidike vsakdanjega življenja na ravni vzgojne skupine).

Podrobneje so zavodska pravila v formalnem delu zapisana v obliki metodologij, ki so izjemno natančne in razvejene ter sistematično opredeljujejo posamezna področja.⁸ Določena so zaželena vedenja (temeljna pravila hišnega reda) in pričakovana ravnanja za specifična področja: ravnanje z lastnino in opremo, oblačila, uporaba telefona in računalnika, vrednejši predmeti, kajenje, droge.

Potek dneva je jasno določen z obdobji za posamezne dejavnosti in pričakovano vsebino teh dejavnosti. Prav tako so opredeljena področja agresivnega vedenja, vnosa prepovedanih substanc in bega kot hujših oblik kršitve zavodskih pravil. Na manj formalni ravni so znotraj posameznih skupin še podrobneje določena pisna formalna pravila, a hkrati nastajajo tudi sorodne, a kljub temu za vsako vzgojno skupino specifične oblike pravil in sankcij. Na mikroravni vzgojne skupine tako nastanejo interna pravila, ki poskušajo opredeliti čim širše polje bivanja v zavodu.

Sankcije v tem sistemu so po funkciji korektivne in usmerjajo v vnovično izvajanje in utrjevanje prav tistih pravil, ki so bila kršena. Vendar disciplinska oblast ni usmerjena zgolj v sankcioniranje, nasprotno, težnja je v smeri čim širše uporabe nagrade. V metodologijah obravnavanega zavoda so tako poleg sankcij v vzgojnem načrtu izrecno opredeljene tudi pohvale, priznanja in nagrade na ravni celotnega zavoda in posebej na ravni vzgojnih skupin.

Ta dvojnost omogoča razlikovanje med polom slabega in dobrega, poveča možnost različnih normalizacijskih postopkov in vzpostavi hierarhijo subjektov v skladu z njihovim vedenjem. Pri vsakem posamezniku so zapisani odmiki od želenega, ki omogočajo primerjavo z drugimi posamezniki in vpis na lestvico. Aplikacija normalizacijske tehnike je tako individualizirana, njen želeni učinek pa je homogenizacija posameznikov (Foucault 2004: 200–203).

Kot meni Foucault (*op. cit.*: 205), *preizkušanje* kombinira nadzorne tehnike in normalizacijske tehnike sankcije. V resnici se tri predstavljene disciplinske tehnike povezujejo in kombinirajo. Tako mehanizem preizkušanja temelji na: (1) obvezni vidnosti subjekta, (2) dokumentaciji posameznika in (3) spremembi posameznika v primer. Vsakega posameznika postavi v vidno polje in v njem je hkrati podvržen opazovanju, diferenciaciji in sankcioniranju.

Pri tem so dejanja te razmeroma drobne tehnike zelo ritualizirana. Disciplinska oblast se v nasprotju s tradicionalno izvaja tako, da postane nevidna. Kar postane vidno, je subjekt, ki si ga oblast podreja prav na podlagi stalne izpostavljenosti vidnemu. Preizkušanje je torej mehanizem, ki subjekte objektivizira. Disciplini ni treba izvajati oblasti, temveč opazuje in dokumentira, to je objektivizira subjekt (Foucault 2004: 208).⁹

Vendar pa v pedagoškem polju preizkušanje omogoča ne le prenos znanja od učitelja k učenecem, temveč tudi pridobitev vednosti o otroku, ta pa je namenjena prav pedagoškemu delavcu. Preizkušanje poleg ritualnih dejavnosti (samo)ocenjevanja tako zaznamuje tudi vzpostavljanje

⁷ Za podrobnejšo razlago panoptikona gl. Foucault (2008: 151–171).

⁸ Predpisani so tudi metodološki postopki za strokovne delavce, ne samo zaželeno vedenje otrok.

⁹ V pedagoškem pogledu sta dandanes najbolj znana medsebojno povezana rituala preverjanja znanja in pridobivanja ocen, omeniti pa je treba tudi druge spremljajoče dejavnosti, na primer vodenje redovalnice in skupinska poprava testov.

obširne dokumentacije o vsakem posamezniku. Pri tem lahko dodatno opredelimo izjemen pomen dnevnika za razumevanje podob zavodskih otrok. Vzgojiteljski dnevnik je namreč najpomembnejša neposredna tehnika dokumentacije posameznika v zavodu.

Totalnost zavoda

Pri obravnavi vzgojnega zavoda moramo omeniti koncept totalne institucije, kot ga je opredelil Goffman (1961). Zavod namreč ni zgolj prostor disciplinske oblasti, ki je značilna za vse institucije sodobne države, temveč ustreza tudi definiciji totalne institucije. Ta se razlikuje od drugih po težnji, da obsega celoto posameznikovega življenja, pri tem pa ne gre za individualno obravnavno, ampak strokovno osebje hkratno obravnava skupino posameznikov. Pri drugih institucijah je opaziti razliko med prostorom dela (izobraževanja), prostorom bivanja in prostega časa, v totalni instituciji pa je vse življenje združeno na enem samem prostoru (Goffman 1961: 6–7). Hkrati je med institucijo in zunanjim svetom določena svojevrstna meja, ki posamezniku onemogoča prost prehod v zunanji svet.

Definicijo je treba na primeru zavoda dopolniti z izpeljavo Daviesa (1989: 87), saj je zavod delno odprt navzven in otrokom omogoča odhode domov ob koncu tedna, če se primerno vedejo. Torej sodi med »vmesne« totalne ustanove z razmeroma veliko odprtostjo in rednimi stiki uporabnika z domačim okoljem. Ne glede na odprtost se mora posameznik prilagoditi dvema procesoma, ki sta povezana z logiko disciplinske oblasti. In sicer govorimo o mortifikaciji (podreditvi) in sistemu privilegijev. Sistem privilegijev obsega nekatere disciplinske postopke, ki jih je Foucault opredelil znotraj normalizacije (formalna pravila, sankcija, nagrada). Mortifikacija pa je vrsta ukrepov, ki sproža spremembe v dožemanju jaza.

Življenjske razmere v ustanovi sprožijo drugačno dožemanje samega sebe. Že samo prekinitev običajnih stikov z zunanjim okoljem (vrstniki, starši) sproži redifinicijo posameznikove zgodbe. K temu pripomorejo še omejitve v drugih postopkih, ki so pomembni za identifikacijo posameznika, v primeru najstnika so to na primer odvzem razpolaganja s prostim časom, odvzem oziroma omejitev uporabe telefona in računalnika ter omejitev zasebnosti s stalnim nadzorovanjem in zapisovanjem napak. Ukrepi v totalni ustanovi so torej usmerjeni k posamezniku in njegovi preobrazbi v skladu z družbenimi pričakovanji.

Soustvarjalni koncept dela z uporabniki

Kot je bilo že omenjeno, je zavod kraj protislovij in ga zato ne moremo razumeti zgolj v kontekstu disciplinskega oblastnega modela in totalne ustanove. S tem bi spregledali druge vidike delovanja zavoda (pomoč otroku), otroke pa bi povsem spremenili v neaktivni objekt disciplinskih tehnik.

Pod vplivom paradigmatičnih premikov znotraj humanističnih ved so se v teoriji in stroki obravnave otrok zgodile ključne spremembe v smeri aktivnejšega in bolj enakovrednega vključevanja uporabnikov v procese pomoči. Spremenila se je tako njihova vloga kakor tudi vloga strokovnih delavcev. V osemdesetih letih 20. stoletja se je zgodila že omenjena prenova vzgojnih zavodov, z menjavo neustreznih prostorov v nove, za uporabnike prijaznejše prostore ali s preoblikovanjem zavodov v stanovanjske skupine. Ta začetni korak dezinstitucionalizacije je treba obravnavati v kontekstu teoretskih usmeritev, ki so namenjene profesionalizaciji in humanizaciji zunaj družinske vzgoje (Krajncan 2012: 116).

Na ravni teorije je bila sprememba vpeljana pod vplivom sistemske teorije v sedemdesetih letih in potem pod vplivom konstruktivizma v osemdesetih letih 20. stoletja (Arnold Milošević, Postrak 2003: 139–141, Kobolt 2011: 155–158). Sistemska teorija je pripomogla k preseganju dualizma posameznik/družba, namesto tega se je vzpostavilo odnosno razumevanje posameznika, umeščenega v širši družbeni kontekst. Enosmerno vzročno-posledično sklepanje je nadomestilo krožno razumevanje medsebojnega vplivanja posameznika in njegovega okolja.

Konstruktivizem je uvedel pojmovanje, da ljudje sami ustvarjamo pomen dogodkov in s tem osmišljamo življenje. Ta narativni preobrat v osemdesetih letih je poudaril pomen malih zgodb običajnih ljudi, dialog pa je postal osrednje orodje za razumevanje stvarnosti uporabnika. Teoretski nastavki so se na ravni stroke preoblikovali v metodološke postopke.

Na ravni metodologije so spremembe povzročile fenomenološko-hermenevtično razumevanje življenjskih izkušenj (Kobolt, Rapuš Pavel 2013: 60–61). Ker je uporabnik tisti, ki premišljuje in interpretira lastne življenjske izkušnje, strokovni delavec izgubi svoj privilegirani status in deluje v partnerskem odnosu z uporabnikom. Edini strokovnjak za lastno realnost postane sam uporabnik, ki je sposoben izražati čustva, oblikovati življenjske strategije in rešitve. Vloga strokovnega delavca je uporabnika podpirati, mu svetovati in ga usmerjati.

V slovenskem prostoru sta na področju neposrednega dela z uporabniki nastala v socialnem delu koncept delovnega odnosa (Čačinovič Vogrinčič 2002: 91, 2008: 11–12) in v socialni pedagogiki model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja (Kobolt, Rapuš Pavel 2013: 62). Oba zaznamuje ideja soustvarjalnega pristopa kot izhodišča za intervencijo strokovnega delavca. Čeprav se pristopa nekoliko razlikujeta po izvedbenih korakih, je njuna skupna značilnost aktivna vključenost uporabnika, njegovo sodelovanje od začetka procesa pomoči, samostojno interpretiranje lastnega položaja, skupno načrtovanje in izvajanje pomoči. Poleg omenjenih dveh pristopov je na področju dela z otroki izjemno pomemben demokratični vzgojni stil, ki v odnosu do otrok kaže prej navedene paradigmatike spremembe (Poštrak 2003). Razvil se je kot odziv na avtoritarno in vse dopuščajočo vzgojo, ki sta vsebinsko gledano nasprotna pola. Za demokratični slog so značilni: dogovorna komunikacija, ki poteka dvosmerno in ustvarja osebni stik, skupna opredelitev predmeta delovanja, razdelitev odgovornosti in skupni dogovor o ukrepu med strokovnim delavcem in otrokom (*op. cit.*: 28–30). Delo v takem odnosu naj bi potekalo ob jasni razdelitvi vlog med vzgojiteljem in otrokom, v obliki skupnega načrtovanja in izvajanja dejavnosti.

Metodologije obravnavanega zavoda kažejo na sprejemanje vplivov paradigmatičnih sprememb v družbenih vedah. Najočitneje je to na področju sodelovanja zavoda s starši in na področju odhodov otrok domov, saj sta ti področji posebej obravnavani kot posebna metodološka sklopa. Še posebej indikativno je, da se strokovne delavce usmerja v sprejemanje staršev in razumevanje njihove situacije. Podobno je izraženo zavedanje, da mora otrok imeti stalne stike z domačim okoljem. Poudarjena je potreba po razumevanju konteksta, ki je povzročil namestitve, in po celostnem razumevanju družine.

Kljub temu se v metodologijah na področju sodelovanja s starši in odhodov domov poleg soustvarjalnega koncepta hkrati pojavlja tudi disciplinski moment v pomenu določitve pristojnosti staršev in obveznosti otrok. Metodologija, vezana na vzgojne skupine v pomenu soustvarjanja, se pojavlja na posameznih mestih, na primer pri vzgojnem načrtu, v katerem je jasno izražena usmeritev v sprejemanje otrok in graditev kakovostnih medosebnih odnosov. Vendar ne gre za ločen sklop metodologije in je obravnavan hkrati z disciplinskimi pristopi. To sobivanje dveh nasprotujočih si tendenc je najbolj nazorno pri priporočilih o komunikaciji strokovnih delavcev z otroki; določila natančno opredelijo neustrezne oblike sporazumevanja, vendar v sklopu obravnave agresivnih oblik vedenja. Pri analizi vsebin dnevnikov nas bo zato zanimalo, kako se ta dva nekomplementarna pristopa pojavljata v zavodu in kakšno je razmerje med njima.

Parametri raziskave

Analizo vzgojiteljskih dnevnikov smo zastavili kot kvalitativni in kvantitativni pregled vsebin zapisov v dnevnikih vseh štirih vzgojnih skupin zavoda. Pri opredelitvi časovnega loka analize so bile upoštevane faze razvoja skupine. Pri tem so bili izbrani osrednji meseci bivanja otrok v zavodu, ko naj bi bila skupinska dinamika vzpostavljena in skupina delujoča (Tuckman 1965). Uporabljeni so bili vzgojiteljski dnevnik iz šolskega leta 2013/2014, in sicer za obdobje štirih mesecev: od decembra 2013 do vključno marca 2014. Izpuščeni so bili začetni meseci

šolskega leta, saj se takrat vzgojne skupine s prihodom novih članov šele vzpostavljajo, to pa v začetnih fazah razvoja skupine lahko povzroča nestabilne odnose in konflikte. Prav tako niso upoštevani zadnji meseci šolskega leta, povezani s končevanjem šole, odhodi devetošolcev in koncem namestitve za posamezne otroke, saj tudi to pripomore k spremembam v dinamiki skupine (Tuckman, Jensen 1977).¹⁰

Vsebinsko nevtralni, faktografski zapisi, ki zgolj opisujejo opravljeno dejavnost v skladu z dnevnim redom zavoda, za namene članka v kvantitativnem delu niso bili uporabljeni, ker ne povedo veliko o podobi mladostnika. Vsebinsko gre za zapise, ki opisujejo potek dneva, se nanašajo na delovne in šolske obveznosti, obroke in prosti čas v vzgojnih skupinah. Izjemi v kvantitativni analizi sta bili kategoriji soustvarjalnih pristopov in sankcije. Soustvarjalni pristopi so bili velikokrat opisani nevtrarno, kot zapis o opravljenem strokovnem delu. Ker izražajo poglodbjeno in celostno sliko otrokove problematike, posredno kažejo tudi na pozitivno videnje otroka, hkrati pa prikažejo medosebne odnose, ki se vzpostavljajo v vzgojnih skupinah med delavci in otroki. Zato so v kvantitativnem delu upoštevane vse oblike zapisov, ki izražajo soustvarjalnost. Podobno gre pri kategoriji kazni in nagrade velikokrat za nevtralne zapise, vendar so sankcije hkrati pokazatelj uporabe disciplinske tehnike in zato pomembne za analizo delovanja zavoda.

Ob pregledu vsebin v obravnavanem obdobju smo oblikovali najpogostejše kategorije, ki izražajo posamezne vedenjske pojave, ki so jih opazili matični vzgojitelji in pedagoški delavci, ki zjutraj budijo otroke v skupinah. Pri določanju kategorij so nam bile v pomoč disciplinske tehnike in soustvarjalni pristopi kakor tudi metodologija dela v zavodu, saj podaja vsebino in potek vzgojnega dela od začetka do konca dneva. Kategorije smo obravnavali tako kvantitativno (za ugotavljanje pojavnosti) kot kvalitativno (kot interpretacija vsebine zapisov).

Pri tem smo se osredotočili na zapise, ki kažejo na eni strani disciplinski model (prek pozitivnega ali negativnega vrednotenja dejavnosti otrok), na drugi strani pa opazne oblike soustvarjalnega pristopa v pomenu skupnega delovanja strokovnega delavca in otroka.

Obdelava podatkov ni bila usmerjena na posamezne otroke, temveč na presek vsebin, ki se pojavljajo v zapisih vseh štirih vzgojnih skupin.¹¹ Namen raziskave tako ni bil osredotočen na posameznika ali vzgojno skupino, temveč na pridobitev celostne predstave o pristopih na ravni celotnega vzgojnega dela zavoda. Z ugotavljanjem pojavljanja kategorij se kažejo tudi prevladujoče podobe otrok, ki jih zapisujejo vzgojitelji.

Splošne ugotovitve

Skupaj smo v dnevnikih ugotovili in analizirali 18 kategorij, od tega 14 s področja disciplinskih tehnik. Tri so vsebinsko povezane s soustvarjalnimi pristopi. Posebej smo obravnavali še kategorijo dinamika skupine, ki sicer sama po sebi ni disciplinska tehnika, vendar so zapisi po vsebini večinoma sodili na področje ustreznosti vedenja in s tem disciplinskega modela.¹² Večina tematik je bila dokaj enakovredno razporejena po vzgojnih skupinah. Kljub temu so se posamezne tematike obširneje pojavljale le v povezavi s posamezno skupino. Primer je kategorija izposojanje oblačil, saj se je največkrat pojavila v povezavi z dekleško skupino, v fantovskih pa le izjemoma. (Negativne) zapise v povezavi z delom za šolo in delovnimi obveznostmi smo zasledili v vseh skupinah, a je ena izmed skupin kljub temu nekoliko odstopala – to lahko pojasnimo s specifikami posameznih otrok v tej skupini.

¹⁰ Skupinska dinamika je v zavodu nekoliko specifična, saj otroci prihajajo tudi med šolskim letom, kakor lahko zavod med letom tudi zapustijo. Po pregledu dnevnikov je bilo ugotovljeno, da v osrednjih štirih mesecih ni bilo veliko sprememb znotraj vzgojnih skupin (po ena namestitve v vsako fantovsko skupino).

¹¹ Za zagotovitev anonimnosti smo imena v citatih zamenjali z velikimi tiskanimi črkami (X, Y, Z ...). Posamezna črka (na primer X) ne pomeni določenega otroka, ampak upošteva vrstni red.

¹² Poleg zapisov, ki se nanašajo na vedenje, je bilo tudi nekaj zapisov, ki jih lahko imamo kot opis skupinske dinamike v pomenu medosebnih odnosov. Ti so bili zapisani v kategorijah soustvarjalnih pristopov.

Disciplinske tehnike

Na področju disciplinskega modela smo zaznali 15 kategorij. Med pojavnostjo in obliko kategorije je bilo zaznati povezanost. Kategorije, ki so formalno opredeljene v zavodski metodologiji in hkrati veljajo za hujše kršitve¹³ pravil zavoda, so v spodnji polovici preglednice. Ob tem najhujše oblike kršitev (alkohol in droge, nasilje, beg) pomenijo le približno pet odstotka vseh zapisov s področja disciplinskih tehnik.

Preglednica 1: Pojavnost kategorij disciplinskih tehnik.

KATEGORIJE	POZITIVNO	NEGATIVNO	SKUPAJ
Upoštevanje dnevnega reda	69	151	220
Delovne obveznosti	97	103	200
Splošno vedenje	19	141	160
Kazni in nagrade	17	106	123
Šolske obveznosti	43	65	108
Dinamika skupine	61	38	99
Urejenost sobe	34	51	85
Vedenje do odraslih oseb	7	77	84
Alkohol in droge	3	32	35
Kajenje	0	30	30
Uničevanje inventarja	0	23	23
Nasilje	0	19	19
Izposojanje oblačil	0	17	17
Beg	0	9	9
Kraja	0	7	7
SKUPAJ ZAPISOV	350	869	1219

Velika večina zapisov, skoraj devetdeset odstotkov, tako prihaja s področja manj formalnih pravil. Ta sicer upoštevajo usmeritve formalno predpisanega hišnega reda in poteka dneva, vendar so vzpostavljena na manj formalni ravni znotraj posameznih vzgojnih skupin. Poskušajo zasesti vsa tista področja, ki jih formalni del v pisni obliki ni obsegel ali, bolje rečeno, ne more obseči. Dnevnik potrdjuje tezo, da mikrokaznovanost opredeli obseg (ne)zaželenih vedenj od časovne ureditve (zamuda, odsotnost, prekinitve dejavnosti), dejavnosti (nepozornost, malomarnost, pomanjkanje vneme), razpoloženja (neotesanost, neubogljivost), diskurzov (klepetanje, nesramnost), telesa (higiena) do spolnosti (bahanje, opolzčnost) (Foucault 2004: 198). Hkrati tak kaznovanostni sistem uvaja tudi korpus fleksibilnih sankcij, ki so v uporabi za doseg želenega vedenja, kot bo vidno v predstavljenih primerih.

Še eno pomembna ugotovitev je prevlada negativnih zapisov nad pozitivnimi pri disciplinskih tehnikah.¹⁴ V primeru pojava odstopajočih vedenj se posamezni zapisi vzgojiteljev osredotočijo na opis neustreznosti vedenja, pojavnost pozitivnih ovrednotenj pa je manjša. Izjema so zapisi, ki ob negativnem zapisu omenijo nasprotno, torej pozitivno vedenje drugih članov skupine (»Med učnimi urami mirno. Opozorim edino X, ki se sprehodi po skupini.«). Kljub temu je dnevniški diskurz v disciplinskem polju očitno usmerjen v izpostavljanje negativnih vidikov. Ta negativna podoba je ustvarjena predvsem na podlagi zapisov o neupoštevanju dnevnega reda in navodil.

Na ravni delovnih in šolskih obveznosti ter dinamike skupine je podoba otroka bolj uravnotežena. Same disciplinske tehnike so jasno razvidne v objavah. Nadzorovanje se kaže v podrobnosti in številu zapisov, ki kažejo na stalno navzočnost vzgojiteljev in njihov podrobno

¹³ Metodologija sicer ne vključuje seznama hujših kršitev pravil zavoda, vendar je iz strukture dokumenta mogoče razbrati, da gre za alkohol in droge, kajenje, uničevanje inventarja, nasilje, sposojanje oblačil, beg in krajo.

¹⁴ Negativni zapisi obsegajo kar 71 odstotkov vseh zapisov o disciplinskih tehnikah.

spremljanje vedenja otrok. Zapisana so namreč tudi minimalna odstopanja od pričakovanega vedenja. Normalizacija se kaže v kategoriji kazni in nagrade, ki je neposredna tehnika te kategorije. Preizkušanje se v zavodu, poleg samega dnevnika, najbolj ritualno kaže pri tedenskem sestanku.¹⁵ Gre za osrednji dogodek tedna, ko otroci najprej ocenjujejo lastno vedenje v tekočem tednu, potem vedenje ocenijo vzgojitelji, sledi pa informacija o (ne)odhodu domov za konec tedna.¹⁶

V nadaljevanju bomo predstavili najpogostejše kategorije disciplinskega modela.

Upoštevanje dnevnega reda

Omenjena kategorija je povezana s pričakovanim potekom dneva s posameznimi dejavnostmi (delo, šolsko delo, obroki idr.) in upoštevanjem navodil vzgojitelja. Iz dnevniških vpisov je jasno, da so natančno zapisana vsa (neustrezna) odstopanja od predvidenih dejavnosti in od pričakovanega vedenja v teh dejavnostih.

V skupino pridejo vsi fantje z izjemo X. [...], X najdem zunaj zavoda.

Ko se vračamo v skupino, zbeži in se potika okrog zavoda. Spleza na streho nad avlo in trka puncam, na splošno hodi okrog dekliške skupine.

X med čiščenjem avle za škodo ne sodeluje, ugovarja, verbalno izziva in zapušča avlo.

Fantje razen X lepo delajo z minimalnim vodenjem. X potrebuje stalno vodenje in nadzor pri delu.

Za ogled dnevnika je potrebno ponoviti pravila. X na začetku dnevnika neprimerno komentira, se pritožuje, da moramo to gledati, vrže prazen papirček za stole namesto v smeti.

X je po tuširanju razposajen in ima težave z umirjanjem ter upoštevanjem navodil. Odvzamem mu dezodorant, s katerim je škropil po skupini.

Pozitivni zapisi so navadno krajši in opisujejo vedenje, ki je v skladu s potekom dnevnega reda.

Nato fantje odidejo pod tuš, sledijo telefoni in ob pol devetih so fantje pred televizijo – umirjeni.

Med dnevnikom mirno, posebej X za pohvaliti, saj res vzorno spremlja dnevnik.

Delovne obveznosti

Otroci v zavodu imajo z metodologijo opredeljene delovne obveznosti za zagotavljanje čistoče v prostorih vzgojne skupine (dežurstva). Sama izvedba je povezana z manj formalnimi pravili na ravni skupin. Zapisi kažejo pričakovanje po rednem, vestnem opravljanju dnevniških dežurstev in tedenskih generalk, v skladu s standardi, določenimi v skupini.

Generalko sob so vsi dobro opravili, zelo dobro je ponovno svojo sobo uredil X.

Po kosilu opravijo samostojno in natančno generalko skupine. [...] X je po končanem čiščenju pomagal še ostalim fantom.

Na drugi strani so zapisana odstopanja, ki se nanašajo na pomanjkanje motivacije, zavračanje dela in nezadovoljivo opravljena čiščenja.

Fantje za delo niso motivirani, še najboljše dela X. Y in Z se stalno pritožujeta, potrebno je ogromno spodbujanja.

Po kosilu nato dežurstva in generalko sob. X je nejevoljen, dežurstvo opravi po pregovarjanju, sobo le površno.

¹⁵ Poleg tedenskega potekajo še vsakodnevna in mesečna ocenjevanja.

¹⁶ O tem posegu, preprečevanju stika otroka z matičnim okoljem, bi bila potrebna poglobljena razprava, tudi o možnih alternativah, vendar to presega obseg in namen tega članka.

Razmerje med pozitivnimi in negativnimi objavami je uravnoteženo, malenkost v korist negativnemu vidiku.

Splošno vedenje

Pri tej kategoriji gre za (ne)ustrezno vedenje, podobno kot pri kategoriji upoštevanja dnevnega reda, s to z razliko, da pojavnost ni neposredno povezana z dnevnimi obveznostmi in navodili vzgojiteljev.

X je zadirčen, veliko preklinja. Po pogovoru se umiri, poroča o divjem vikendu.

X je nervozen, vse ga moti in se ves čas nekaj pritožuje.

X in Y sem morala večkrat opozoriti na njuno uporabo neustreznih izrazov in kletvic, ki jih je bilo v precejšnji meri.

Kmalu potem ko gredo na tuširanje, se sliši razbijanje. X se je spet razburila, ker Y ni hotela govoriti z njo.

Kazni in nagrade

Normalizacijska sankcija je vidna v dveh temeljnih oblikah kazni. Na formalni ravni je za najhujše oblike kršitev (beg, nasilje, droge in alkohol) predviden kazenski vikend. Pri vseh drugih neustreznih dejanjih so v uporabi individualno določene sankcije, med njimi najpogosteje izguba ugodnosti, podaljševanje obveznosti, dodatne delovne in pisne obveznosti.

Zvečer je X kazensko v sobi, ostali fantje umirjeni pred TV.

X kazensko uredi avlo.

Učna ura solidno. X ima podaljšano zaradi slabih ocen v šoli in nepripravljenosti na sodelovanje in pomoč.

X provocira Y, tako da prepiše pravila lepega vedenja.

X dnevnik podaljšam do drugih reklam, nato se umiri.

Ob štirih gredo dekleta v telovadnico, z X in Y pa kazensko ostanem v skupini. X je morala delati plakat o odgovornosti, Y pa bi morala pisati besede.

Nagrade so povezane z objavami o nagradnih izhodih, ki jih pridobijo vedenjsko najbolj uspešni otroci, in s primeri, v katerih posamezni otrok ob vzornem vedenju dobi dodatno ugodnost, na primer krajše in manj obširne obveznosti.

Šolske obveznosti

V skladu s predpisanim dnevnim potekom imajo otroci eno uro in pol dolgo šolsko uro v popoldanskem času. Od njih se pričakuje, da v tem času opravijo obveznosti za šolo, berejo ali delajo kaj koristnega. Neustrezno vedenje obsega predvsem zavračanje in opuščanje dela za šolo ter neustrezno vedenje, kot sta zapuščanje učnega prostora in klepetanje.

X ni hotel delati naloge, jo je pa po dolgotrajnem pregovarjanju naredil po tuširanju.

B zmanjka motivacije za angleščino, do konca učnih nato sedi pri mizi, a ne dela.

X je potrebno nenehno opominjati na to, da ostaja na svojem mestu.

Pozitivni zapisi se nanašajo na samostojnost, mirnost in vztrajnost na učnem mestu.

Na učnih urah delajo vsi samostojno v sobah. Najprej se lotijo spisov za slovenščino, potem ostale naloge.

Na učnih urah se pridno učijo, naredijo domače naloge, pripravijo torbe.

Nekaj je tudi zapisov, ki zgolj pozitivno ocenijo delo.

Na učnih urah so dekleta delala dobro.

Dinamika skupine

Pri teh zapisih je bila ustreznost vedenja označena za skupino kot celoto. V posameznih primerih je poleg splošne ocene o dinamiki omenjena tudi razlaga medosebnih odnosov in vedenja za posamezne člane skupine.

Na sestanku fantje živahni, jih je potrebno konstantno opozarjati na primerno vedenje.

Fantje so živahni. Izstopa X, ki je zelo glasen. Y prikrito provocira Z.

V šoli je bilo pestro in se je tako nadaljevalo tudi v skupini. Dekleta so bila zelo razburjena, glasna, pretirano razigrana.

Poudariti je treba, da je to edina kategorija, pri kateri je bilo število pozitivnih zapisov večje od števila negativnih. Pri tem so pozitivni vidiki navadno opisani krajše in brez dodatnih razlag.

Fantje so prijetni in vodljivi.

V skupini je dobro vzdušje.

V dnevniških zapisih manjka zavedanje, da so manjše kršitve dnevnega reda, torej tiste, ki pomenijo veliko večino kršitev v zavodu, tudi pri vrstnikih zunaj zavoda, razmeroma pogost in povsem običajen pojav v najstniških letih. Zunanji videz, urejenost sobe, pospravljanje, nemotiviranost za določene dejavnosti, delo za šolo – vse to so univerzalne teme med odraščanjem otrok. Glede na totalno naravo institucije, visoko strukturiranost poteka dneva in sobivanje razmeroma velikega števila posameznikov je možnost kršitve pravil še toliko večja kot zunaj zavoda. Uporabnik mora tako biti nenehno pozoren na dejanja, ki bi lahko pomenila kršitev pravil (Goffman 1961: 43).

Ko navežemo ugotovitve o navzočnosti disciplinskih tehnik v vzgojiteljskih dnevnikih na raziskavo institucionalnega nasilja z vidika otrok in mladostnikov, ki je bila prav tako izvedena v enem izmed vzgojno-izobraževalnih zavodov (Oman 2011), ugotovimo zanimivo sovpadanje. Med oblikami institucionalnega nasilja so bila poleg medosebnih odnosov oziroma ravnanja vzgojiteljev posebej omenjena še zavodska pravila in kazni. Otroci so tako pokazali strinjanje s pravili zavoda, čeprav pri tem vidijo tako prednosti kot slabosti. Med slabosti so navedli, da določeni vzgojitelji strogo upoštevajo pravila, nadzorovanje (uporaba računalnika), omejitve (vstop v druge sobe, uporaba telefona), zahteve po urejenosti prostorov (nenehno čiščenje) in osebni urejenosti. Ob kritiki so podali lastne predloge, ki predvidevajo več soustvarjalnosti:

Več izhodov iz skupine, več dejavnosti znotraj skupin, več časa za uporabo računalnika, večkrat možnost gledanja celotnega filma ob večerih, minimalno spremenjen dnevni red.

Poleg tega so nekateri otroci tudi izrazili željo po aktivnem sodelovanju pri pisanju in sprejemanju zavodskih pravil (Oman 2011: 378). Še bolj kritičen odnos so mladostniki zavzeli do zavodskih sankcij. O njih so izrazili večinoma negativno mnenje. Z obstoječim načinom kaznovanja so bili nezadovoljni, saj so kazni po njihovem mnenju velikokrat prestroge in nepravilne (*op. cit.*: 377). Sovpadanje najpogostejših kategorij dnevniških zapisov in to, kako so otroci in mladostniki doživljali zavodska pravila in sankcije, lahko interpretiramo prav v luči disciplinskega modela.

Prav tako se je treba opredeliti do disciplinske tehnike normaliziranja oziroma uporabe nagrajevanja in sankcioniranja kot osrednjega postopka za doseganje sprememb v vedenju otroka. Tak način deluje v nadzorovanih razmerah, ki jih je sicer v zavodu do določene mere možno vzpostaviti, vendar ima normalizacija številne omejitve. Poglavitna slabost je zagotovo neuporabnost kaznovanja in nagrajevanja pri osvajanju kompleksnih vedenjskih vzorcev, ki se jih posameznik nauči zgolj v odnosu z drugimi (Gordon 2000: 196–198). Drugače povedano,

normalizacijska tehnika lahko priuči posameznika preprostih vedenj in podreditve zunanji avtoriteti, ne more pa nadomestiti kakovostnega medosebnega odnosa.

Soustvarjalni pristopi

Na področju soustvarjalnih pristopov so bile ugotovljene le tri kategorije, in sicer pogovori, ukvarjanje s čustvenimi težavami in načrtovanje dejavnosti. Ugotovljena je bila razmeroma pogosta pojavnost prvih dveh kategorij, zapisov o načrtovanju pa je bilo malo. Ker je zavod zelo strukturirano okolje, je sicer težko pričakovati, da bi bil posamezni soustvarjalni pristop v celoti viden iz dnevniških zapisov. Kljub temu pa izjemno redka pojavnost zapisov o elementih soustvarjalnosti v primerjavi z disciplinskimi tehnikami kaže na prevlado zadnjih.¹⁷

Kategoriji pogovorov in ukvarjanje s čustvenimi težavami sta izjemno podobni. V obeh primerih vzgojitelj zazna pri otroku določeno stisko in poskuša razumeti, kaj se dogaja, v nekaterih primerih tudi aktivno rešuje problem. Pri pogovorih to poteka neposredno, v odprtem dialogu, pri ukvarjanju s čustvenimi težavami pa ni eksplicitno razvidno, ali je vzgojitelj z otrokom opravil pogovor ali je opisal svoje videnje otrokove stiske na podlagi opažanj in dosegljivih informacij.

Z X se pogovoriva, izrazi, da je obremenjen s situacijo doma: odsotnost očeta, nima lastne sobe, mama mu samo »teži«, sestra pa »provocira«. Pravi, da se ga mama želi znebiti in ga pušča v zavodih.

X medtem prosi za pogovor. Govoriva precej časa, pove, da se čuti razpet med očetom in mamo ter da ga vsak vleče na svojo stran, najbolj si želi, da bi spet živeli vsi skupaj. Skrbi ga tudi njegova prihodnost in odhod iz zavoda.

V skupino pride vidno razburjen X. Pove, da je izredno slabe volje, in prosi, če lahko gre za pet minut iz zavoda. Dovolim, se vrne v dogovorjenem času.

Zapise lahko po konceptu delovnega odnosa (Čačinovič Vogrinčič 2008: 20–22) opredelimo kot element instrumentalne definicije problema in soustvarjanja rešitev, v nekaterih primerih se kaže tudi osebno vodenje. V duhu modela sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja (Kobolt, Rapuš Pavel 2013: 64–65) objave ustrezajo prvemu in drugemu koraku – oceni življenjskega položaja in problemske situacije ter razumevanju in oblikovanju konsenzov. Kot pri delovnem odnosu se tudi tu v nekaterih primerih nakazuje tretji korak – intervencija.

X mi v pogovoru pove, da je v poletnih počitnicah precej eksperimentiral z različnimi vrstami drog [...]. Načeloma se strinja, da bi mu pomagali s svetovalnimi službami, vendar ne ve, kako bo na to reagirala njegova mama.

Preglednica 2: Soustvarjalni pristopi.

KATEGORIJE	ŠTEVILO
Pogovori	116
Ukvarjanje s čustvenimi težavami	81
Načrtovanje dejavnosti	10
SKUPAJ ZAPISOV	207

Zapisi o skupnem načrtovanju dejavnosti so bili izjemno redki. Največkrat je šlo za izvajanje dejavnosti po želji otrok.

Fantje ne želijo na sprehod, ampak nadaljujejo z delom na bunkerju.

V času pred dnevnikom se X odpravi na sprehod z drugo skupino, ostali nimajo želje po sprehodu, zato se mirno pogovarjamo v atriju.

¹⁷ Razmerje med disciplinskimi tehnikami in soustvarjalnimi pristopi je kar 15 odstotkov proti 85 odstotkov v korist disciplinskih tehnik.

Po kosilu se dogovorimo, da imamo danes bolj sproščen dan, da naj urejajo atrij. Tako so dekleta po dežurstvih šla v atrij in ga lepo urejala vse do štirih. [...] Vzdušje v skupini je bilo zelo prijetno.

V skupini nevtralnih objav je bilo tudi veliko objav, povezanih s prostim časom. Po večini so faktografsko opisovale dejavnosti, ki so na voljo otrokom v prostem času: uporaba računalnika, gledanje televizije, športne dejavnosti, branje knjig, ustvarjanje, družabne igre, sprehodi in druženje. Zapisi o prostem času kažejo na razumevanje, da je treba otrokom zagotoviti raznovrstne prostočasne dejavnosti, prilagojene njihovim potrebam. Vendar iz zapisov o prostočasnih dejavnostih največkrat ni mogoče razbrati sloga vodenja oziroma procesov odločanja, saj so zapisani v nevtralnem tonu, zato ni možno razbrati, koliko so del določenega dogovornega procesa in koliko del rutine. Poleg tega je iz zapisov možno razbrati, da otroci zelo dobro sprejemajo nerutinske dejavnosti in sodelujejo v njih, na primer pri samostojnem kuhanju in določenih ustvarjalnih delavnicah, vendar v teh primerih načini načrtovanja niso bili eksplicitno zapisani.

Iz zapisov lahko sicer povzamemo, da v vzgojnih skupinah potekajo vsakodnevni sestanki, namenjeni načrtovanju popoldanske dejavnosti, večerno (smo)ocenjevanje dnevnega vedenja in sklepni tedenski sestanki. Zadnji obliki sestankovanja po vsebini in strukturi sodita v disciplinsko polje, pri dnevnih sestankih pa bi lahko sklepali na možnost soustvarjalnih pristopov. Vendar dnevnikarji teh pristopov pri vsakodневnih sestankih ne kažejo. Nasprotno, zapisi dnevnih načrtovanj so navadno vsebinsko usmerjeni v obravnavo (ne)primerne vedenja v šoli, sankcij in nagrad ter v popoldansko razporeditev dela.

Čeprav imajo otroci možnost dajanja predlogov in mnenj, je poglobljena dejavnost pri načrtovanju tako namenjena vzgojitelju, natančno določena struktura poteka dneva pa v veliki meri onemogoča skupno načrtovanje zunaj področja predpisanih dejavnosti. Tak sklep potrjuje tudi izražena želja otrok po sodelovanju pri oblikovanju zavodskih pravil in njihovi predlogi glede preživljanja prostega časa (Oman 2011: 378).

Pri tem bi bilo treba dodatno ugotoviti, ali je odsotnost zapisa oblike načrtovanja posledica rutinskega poteka dela v skladu z dnevnim redom ali pa je bilo aktivno vključevanje res navzoče, vendar ga vzgojitelji zaradi določenih razlogov ne zapišejo v dnevnik. Glede na podatke iz dnevnikov oziroma pomanjkanje zapisov o soustvarjanju lahko sklepamo na rutinsko delo – ne moremo govoriti o dejanskem vključujočem načrtovanju v pomenu aktivne udeležbe otrok.

Podoba otroka v očeh vzgojitelja

Če želimo sestaviti določeno celostno podobo zavodskih otrok, kakor jo v dnevnikih opišejo vzgojitelji, moramo združiti pozitivne in negativne zapise iz celotnega spektra kategorij. Pogled strokovnih delavcev zavoda pozitivne zapise disciplinskih tehnik pojasni zunaj pripadajočega modela oblasti. Vzgojitelji so namreč v protislovni funkciji, saj hkrati uporabljajo disciplinske tehnike in soustvarjalne pristope.

Razmerje med pozitivnimi in negativnimi objavami je v tem dispozitivu že ugodnejše. Nameščenim otrokom je tako pripisani kar nekaj pozitivnih lastnosti: od vodljivosti, umirjenosti, prijetnosti, pridnosti, pripravljenosti na delo in učenje ter dobro opravljenih obveznosti do samoiniciativnega delovanja v skladu z dogovori ter socialne in čustvene ranljivosti. Še posebej pri razumevanju čustvene stiske otroka je podoba občutno ugodnejša, ker omogoča tudi drugačno interpretacijo negativnih vedenjskih pojavov.

Kljub temu pa je negativnih vidikov disciplinskih tehnik še vedno občutno več kot skupnih pozitivnih vidikov vedenja otrok (skoraj dve tretjini vseh zapisov). Tudi celostna podoba otroka v očeh vzgojitelja potrjuje prevladujoč negativni diskurz na eni strani in disciplinsko naravo zavoda na drugi strani. Zavodski gojenec je potemtakem še vedno predstavljen v slabi luči, poudarjene so njegove slabosti in odstopanja. Prevladujoča podoba je podoba otroka, ki ne upošteva pravil in navodil odraslih oseb.

Čeprav je zavod »mehka« totalna ustanova, ki za konec tedna otrokom omogoča redne izhode v matično okolje, se njegova totalnost kaže v večinoma negativni zavodski podobi otroka. Ena izmed posledic je osredotočenje na (ne)ustrezno vedenje otroka v zavodu, ob sekundarni pozornosti na celotni družinski sistem in njegovo vlogo pri nastajanju vedenjskih vzorcev in stisk, ki so povzročile samo namestitev. Namesto obravnave vzrokov se disciplinski postopki posvečajo posledicam oziroma pokazateljem vzrokov.

Sklep

Pred končnim sklepom je treba še enkrat poudariti, da zapisi vzgojiteljev ne morejo povzeti delovanja celotnega zavoda, kakor tudi ne vseh vidikov dela na ravni vzgojnih skupin. Ne glede na omejitve analize pa se je pokazalo, da med zapisanimi pristopi dela prevladuje disciplinski model. To sicer ni nič nenavadnega, saj je večina institucij moderne države utemeljena prav na tem modelu. V tem pogledu se zavod ne razlikuje občutno od recimo običajne šole ali centra za socialno delo. Vse tri omenjene institucije kljub določenim spremembam v družbi, ki se kažejo tudi v delovanju institucij, ohranjajo temeljna načela disciplinskega modela oblasti. Kljub temu zavod zaradi svoje strukture in delovanja ostaja totalna ustanova, ki prek disciplinskih postopkov vzpostavlja sebi lasten (objektiviziran) subjekt obravnave – otroka s čustvenimi in vedenjskimi težavami.

Zadnja sistemska modernizacija zavodov se je zgodila s selitvijo iz starih v nove prostore pred dobrima dvema desetletjema. Od takrat so v zavodsko delovanje postopno uvajali sodobna načela soustvarjanja. Iz analize vzgojitelskih dnevnikov je vidno, da so pristopi, ki ponazarjajo partnerski odnos z otroki, postali del vsakdanje prakse. Še posebej spodbudno je, da je pozornost vzgojiteljev usmerjena v čustvene stiske otrok in njihovo doživetje lastne situacije. S tem sta omogočeni bolj celostno razumevanje in obravnava, ki otroka aktivno vključuje v iskanje rešitev.

Kljub temu je prevlada disciplinskih tehnik nad soustvarjalnimi pristopi in prevlada negativne podobe nad pozitivno podobo otrok dejstvo, s katerim se bo treba spoprijeti. Podobe otrok so namreč v veliki meri nastajale zaradi tehnik, ki so opisovale (ne)ustreznost otrokovega vedenja, v skladu z manj formalnimi pravili vedenja. Še posebej pomembno je, da večina neustreznega vedenja niso hujše oblike kršitev pravil. Gre bolj za vsakdanje kršitve predvidene strukture dneva, neupoštevanje navodil in splošne vedenjske težave.

Vzgojitelji kakor tudi drugi strokovni delavci v zavodu imajo nezavidljivo nalogo, saj morajo v totalni ustanovi izvajati disciplinske tehnike in hkrati tudi vzpostavljati okolje za uporabo soustvarjalnih pristopov. Ker imajo hkrati institucionalno disciplinsko vlogo in vlogo mentorja, je njihov delovni odnos z otrokom protisloven in v konfliktnih situacijah težko vzpostavljajo konstruktiven stik, ki bi prinašal rešitve in spremembe celotne problematike.

Prav tako zavodske delavce omejuje lastna pozicija, ki je v strukturi zavoda jasno določena in omejuje možnost celostnega soustvarjanja. Čeprav vzgojitelji na določen način nadomeščajo otrokove starše, so v svoji vlogi omejeni na sistemsko določene naloge. Ob zavedanju, da otroci v zavod niso nameščeni naključno, temveč zaradi hudih stisk in težav, ki so lahko velika preizkušnja tudi za strokovne delavce, je še toliko pomembnejše, da stroka podpira in vzpostavlja pristope, ki temeljijo na pozitivnih lastnostih otrok. A problem je seveda sistemski in kaže na totalno zasnovo zavoda, v katerem prevladuje disciplinski model.

Rešitev na ravni celotne osnovnošolske zavodske ureditve bi po mnenju avtorja tega članka morala iti v smeri manjših, po regijah enakovredno razporejenih stanovanjskih skupin. Hkrati z razvojem stanovanjskih skupin bi morali razvijati tudi oblike dela s celotno družino v domačem okolju. S tem bi se središče obravnave, ki je zdaj usmerjeno na otroka, preneslo na celoten družinski sistem. Ob tem bi bili matični zavodi ohranjeni kot prehodna in kratkotrajna namestitev v pomenu priprave na življenje v stanovanjski skupini, saj uporabniki prihajajo iz ranljivih okolij z različnimi socialnimi vzorci, tudi takimi, ki so v družbi označeni za nesprejemljive.

Hkrati bi zavod omogočal možnost obravnave primerov, v katerih namestitve v stanovanjsko skupino ne bi bila možna. Skratka, razvoj obravnave osnovnošolskih otrok iz ranljivih okolij bi moral vzpostaviti mrežo lokalnih stanovanjskih skupin, ki bi omogočale bolj individualno in dejansko deinstitucionalizirano obravnavo ter nenehno delo s celotno družino kot osrednjo točko strokovnega dela.

Viri

- Arnold Milošević, V., Postrak, M. (2003), *Uvod v socialno delo*. Ljubljana: Študentska založba.
- Baumrind, D. (1966), Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37, 4: 887–907.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo*, 41, 2: 91–96.
- (2008), *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Davies, C. (1989), Goffman's concept of the total institution: criticisms and revisions. *Human Studies*, 12, 1–2: 77–95.
- Foucault, M. (2004), *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- (2008), *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
- Goffman, E. (1961), *Asylums*. New York: Anchor Books.
- Gordon, T. (2000), *Parent effectiveness training*. New York: Three Rivers Press.
- Krajncan, M. (2006), *Na pragu novega doma: oddaja otrok v vzgojni zavod*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- (2012), Dezinstitutionalizacija na področju vzgojnih zavodov. *Časopis za kritiko znanosti*, 39, 250: 116–127.
- Kobolt, A. (2011), Razumevanje in odzivanje na čustvene in vedenjske težave. *Socialna pedagogika*, 15, 2: 153–173.
- Kobolt, A., Rapuš Pavel, J. (2013), Model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja. V: Sande, M., Dekleva, B., Kobolt, A., Razpotnik, Š., Zorc - Maver, D. (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (53–71).
- Mrgole, A. (1999), *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Oman, M. (2011), Doživljanje institucionalnega nasilja z vidika otrok in mladostnikov, nameščenih v vzgojni zavod. *Socialna pedagogika*, 15, 4: 365–382.
- Postrak, M. (2003), Kaj posebnega lahko ponudi socialno delo pri delu z mladimi. *Šolsko svetovalno delo*, 8, 3–4: 26–33.
- Salecl, R. (2010), *Disciplina kot pogoj svobode*. Ljubljana: Krtina.
- Tuckman, B. W. (1965), Developmental sequence in small groups. *Psychological Bulletin*, 63, 6: 384–399.
- Tuckman, B. W., Jensen, M. A. C. (1977), Stage of small group development revisited. *Group & Organization Studies*, 2, 4: 419–427.

Vito Flaker

MAJHNE SPREMEMBE ZAKONA O SOCIALNEM VARSTVU – VELIKA PRILOŽNOST ZA ZAČETEK SPREMINJANJA SOCIALNEGA VARSTVA

O predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o socialnem varstvu

Uvod – epifanija ali Befana socialnemu varstvu

Takoj po novem letu 2016 nam je ministrstvo pripravilo prijetno presenečenje in nas po laški navadi za tri kralje (Befano¹) obdarovalo s predlogom sprememb Zakona o socialnem varstvu. Darilo je bilo dolgo zaželeno, ustrezno in nujno. Socialnovarstvena zakonodaja je zastarela in ovira razvoj. Treba jo je temeljito reformirati, z njo tudi sistem socialnega varstva. Reformo je treba seveda temeljito premisliti in dobro načrtovati. Zato imamo te spremembe za prve lastovke, šele znanilke pomladi. Prve spremembe, ki bodo omogočale novosti in preizkušanje sprememb v praksi, ki bodo omogočile čez kaka tri leta tudi celostnejše spremembe sistema. Torej gre za pilotne spremembe in spremembe, ki bodo omogočile pilotiranje.

Predlog sprememb jih povzema takole (poudarki avtorjevi):

Gre za spremembe in dopolnitve Zakona o socialnem varstvu, ki so potrebne za *razvoj sistema* socialnega varstva. Celostno se ureja področje socialnovarstvenih storitev (s predlogom novih socialnovarstvenih storitev, tj. *socialna aktivacija in koordinirana oskrba v skupnosti*), zagotavlja pravna podlaga za razvoj socialnovarstvenih *programov* (kot dopolnitev socialnovarstvenim storitvam in ukrepom), *ukinja obvezno pripravništvo* na področju socialnega varstva, razbremenjuje upravne postopke (z odpravo določenih administrativnih ovir in z zmanjšanjem administrativnih postopkov), določajo posebni *pogoji* za podelitev statusa društva v *javnem interesu* na področju socialnega varstva in omogoča podelitev tega statusa tudi drugim pravnim osebam zasebnega prava (zavodom, ustanovam, zadrugam), usklajujejo predpisi o inšpekcijskem nadzoru z zakonom, ki ureja inšpekcijski nadzor in inšpekcijo dela, izenačujejo se domače in tuje pravne ter fizične osebe pri izvajanju socialnovarstvenih storitev, izenačujejo se pogoji za imenovanje direktorja javno socialnovarstvenega zavoda ter uvaja pravna podlaga, ki omogoča centrom za socialno delo, da izvajajo zakonsko določene storitve in naloge tudi zunaj njihovega rednega delovnega časa ter regijsko.

Glavne vsebinske spremembe so torej uvedba dveh novih storitev in bolj razčlenjena definicija socialnovarstvenih programov. Organizacijske spremembe pa so predvsem ukinitve obveznega pripravništva, manjše pa zadevajo statusne zadeve, ki vplivajo na odnose med akterji socialnega varstva. Ti akterji niso veliki, pa tudi pomembni in nujni ne, so pa zanimivi glede oblikovanja odnosov moči v socialnem varstvu.

Spremembe so motivirane z željo po spremembi, konkretno s spremembami, ki jih je napovedal nacionalni program socialnega varstva in ki jih vsebuje operativni program črpanja sredstev evropskih skladov. V njem sta predvideni dve osi sprememb: dezinstucionalizacija in uvajanje dolgotrajne oskrbe in pa socialna aktivacija. Zato predlog sprememb uvaja dve novi storitvi. Koordinirana oskrba je namreč temeljna storitev sistema skupnostne oskrbe in če naj bi se zgodil prehod od institucionalnega varstva k skupnostni oskrbi in če naj bi uvedli dolgotrajno oskrbo, je nujno to storitev zakonsko utemeljiti. Analogno bi lahko razmišljali tudi o novi storitvi socialne

¹ Befana je čarovnica, ki italijanski otrokom prinese darila na dan epifanije (od tod ime, sicer pa na tri kralje) – znamenje, da se dnevi začnejo daljšati in da prihaja luč :-). Prinese darila in pomete za sabo. *La Befana vien di notte
Con le scarpe tutte rotte
Col vestito alla romana
Viva, Viva La Befana!*

aktivacije, pa se mi zdi, da za to ne bi bilo treba spreminjati zakonodaje, čeprav je taka dejavnost zelo potrebna. Za uresničevanje načrtov o črpanju sredstev je verjetno tudi nujno dobro definirati programe in jih razlikovati od storitev. Odprave obveznega pripravništva bržkone ne motivira potrebno črpanje evropskih sredstev, pač pa javne zahteve naših diplomantov po plačanem pripravništvu. Za druge spremembe ne vidim vsebinske nuje, zdijo se bolj kot sprotni popravki, ki so jih predlagatelji zakona pač dodali, ko že spreminjamo zakon. S tem nočem reči, da tudi te spremembe niso potrebne in smiselne, le da niso tako zelo nujne, pa tudi vsebinske ne.

Besedilo predloga je glede na naglico in premalo predhodno opravljenega dela zelo dobro – zvemo nekaj novega, poda osnovne definicije in jih tudi primerno pojasni. Pri branju bomo sicer imeli težavo, saj tisti, ki nismo sodelovali v predhodnih razpravah, včasih ne bomo dobro vedeli, kaj je predlagateljev namen.

Predlog sicer nadaljuje tradicijo pomanjkljivega določanja zakonske materije in prepušča natančnejši opis izvajanja storitev, določanja kriterijev programov in njihovega izvajanja podzakonskim aktom. To bi drugače imeli za veliko pomanjkljivost, glede na namen sprememb – torej šele uvajanja in preizkušanja storitev – pa je to prav in ustrezno. O teh storitvah se moramo še marsikaj naučiti, preizkusiti različne načine izvajanja, šele potem jih bomo lahko natančneje zakonsko določili.

Za začetek bi torej zapisal, da so spremembe nujne, treba jih je vsekakor podpreti, javno razpravo pa uporabiti za to, da spremembe še bolje definiramo, torej predlagane spremembe zakona izboljšamo, hkrati pa razmislimo tudi o tem, kako jih bomo uresničili in izvajali. To je verjetno še pomembnejša naloga, če hočemo, da bo socialno varstvo delovalo bolje in v dobro ljudi, ki ga potrebujejo.

V nadaljevanju bom zato komentiral predlog vsake predlagane spremembe posebej.

Spremembe zakona o socialnem varstvu uvajajo koordinacijo²

Koordinacija je najpomembnejša pridobitev sprememb zakona. Je ena od bistvenih inovacij v zadnjih desetletjih in to, da je zakon o socialnem varstvu ni posebej kodiral, je ena od glavnih značilnosti, ki kažejo na zastarelost zakona.³

Je tudi nujno potrebna – za razvoj socialnega varstva, še posebej pa za razvoj dolgotrajne oskrbe in za prehod od institucionalnega varstva k skupnostni oskrbi – za dezinstitutionalizacijo.⁴ V obeh procesih bo koordinirana oskrba temelj sistema in ena izmed ključnih storitev, saj

² Za bolj informirano razpravo sem objavil še ločene bloge – izvlečke iz *Osebnega načrtovanja in izvajanja storitev* (Flaker *et al.* 2013: 19–34), ki bolje predstavijo metodo in storitev – njeno poreklo, značilnosti, prvine, pa tudi izraze, ki jih za to storitev in metodo uporabljamo.

³ Obstoječi zakon sicer navaja »vodenje« kot obliko, varianto storitve »osebne pomoči«. Ta je po imenu in namenu podobna, morda celo identična koordinirani oskrbi, kot jo predlaga Zakon o spremembah ... Pravilnik o standardih in normativih pa jo opiše in določa na pomanjkljiv načrt in preveč rudimentarno (npr. brez osebnega načrta). Četudi bi morda lahko pravilnik popravili, da bi bolje opisal storitev, je prav, da koordinirano oskrbo definiramo posebej. En razlog je taksonomski, saj gre za korenito drugačno storitev (in metodo dela), kot pa je osebna pomoč, ki v resnici opisuje svetovanje in delo s posameznikom (*casework*), ne pa povsem drugače zastavljenega dela, ki sicer izhaja iz posameznika in mu je namenjeno, a vključuje več izvajalcev storitev in zagotavljanje sredstev za njihovo izvajanje (gl. Flaker *et al.* 2013: 19–34, 221–238, Flaker 2015: 53–61, 74–76 in drugod). Prav dostop do sredstev za izvajanje storitev osebnega paketa pa je bil tudi razlog, da smo za namen eksperimenta neposrednega in individualiziranega financiranja določili »bivanje zunaj institucije z individualnim paketom storitve« kot posebno obliko institucionalnega varstva. To je sicer nesmiselno poimenovanje storitve, pove pa nam, da je »koordinirana obravnava« sinteza osebne pomoči (delo s posameznikom) in institucionalnega varstva – tako da hkrati zagotavlja človekovo odločanje o svojem življenju (samodeterminacijo) in dostop do sredstev (ki smo jih sicer namenjali institucionalnemu varstvu).

⁴ V besedilu predloga zakona na eni strani pogrešamo eksplicitno navedbo tega razloga, pa tudi cilja sprememb zakona, na drugi strani pa zakon govori o skupnostni oskrbi (v zamolčanem nasprotju z institucionalnim varstvom), v delu prikaza ureditve v drugih državah (5. poglavje) pa namesto, da bi na kratko opisal storitev koordinacije v drugih državah oz. zgodovinski razvoj takih storitev (vir: Flaker *et al.* 2013), prikaže prav procese dezinstitutionalizacije v nekaterih državah, kot smo jih opisali v Flaker *et al.* 2015).

bo omogočala, da bodo uporabniki dobili res tisto, kar potrebujejo, in to usklajeno, po njihovi osebni meri.

Koordinirana oskrba je namreč v taksonomiji storitev socialnega varstva storitev, ki jo lahko umestimo v prostor med manj intenzivnimi storitvami (svetovanje, podpora in pomoč) in namestitvijo oz. premestitvijo v drugo okolje (navadno institucionalno).

Preglednica 1.1: Razvrstitev storitev po intenzivnosti posega v življenjski prostor.

Dejanje	Raven	Termin
pogovor	reprezentacije	svetovanje
podpora	dejanja	osebna podpora
lok pomoči	moč	osebna pomoč
koordinacija	organizacija (usklajevanje)	koordinacija (načrtovanje in izvajanje) oskrbe
namestitev	premestitve (dislokacije)	oskrba z nastanitvijo (institucionalno varstvo)

Vir: Flaker 2015: 53.

Res je, da se je storitev kot metoda dela uveljavila, a še ne dovolj razvila, še bolj pa je res, da nam manjka izkušnja koordinirane oskrbe kot dela sistema. Zato imamo o tem, kako bo zares delovala, kako bo umeščena v sistem, več vprašanj kot pa odgovorov. Zato tudi ne moremo pričakovati, da bo zakonska dikcija povsem določena – nasprotno, za zdaj je dobro, da je kodirana, ampak ne definirana, saj jo je treba z več piloti preizkusiti in šele potem, čez nekaj let, na podlagi izkušenj določiti v novem zakonu.

Predlog zakona o spremembah navaja za uvedbo nove storitve te razloge (1. poglavje predloga):

Koordinirana obravnava v skupnosti je področje izvajanja socialnovarstvenih storitev, ki se v praksi razvija že leta. Različne izkušnje pa so pokazale, da je področje potrebno tudi zakonsko natančneje opredeliti predvsem z vidika *pristojnosti, nalog in odgovornosti* med centri za socialno delo, socialnovarstvenimi zavodi in drugimi akterji, ki izvajajo socialno varstvene storitve v skupnosti. Namen nove ureditve je v *vzpostavitvi preglednega, trajnostnega in finančno vzdržnega sistema*, ki bo po eni strani ločil strokovni del v okviru centrov za socialno delo (uvodno svetovanje, usmerjanje v različne socialno varstvene programe, spremljanje uspešnosti vključevanja stranke vanje ter sprotne evalvacija procesa, povezovanje z lokalno skupnostjo), po drugi strani pa ločil strokovni del izvajanja skupnostne obravnave v okviru različnih izvajalcev (socialno varstveni zavodi, nevladne organizacije).

Predlagatelji zakona torej vidijo glavne razloge v kodiranju že narejenega razvoja, predvsem pa v določitvi pristojnosti in vzpostavitvi (novega) sistema, ki bo preglednejši in finančno vzdržen. Kot pomemben razlog navedejo tudi razlikovanje, v besedišču metode, med načrtovanjem in izvajanjem skupnostne obravnave (verjetno osebnega paketa storitev).

Tem razlogom bi moral predlagatelj dodati še:

- uresničevanje načela storitev po osebni meri in ustvarjanje takih storitev – torej osebnih paketov,
- ustvarjanje proaktivnega pristopa, ki temelji na ciljih uporabnika in zagotavlja kontinuirano oskrbo,
- zagotavljanje odgovorov na dolgotrajne stiske (dolgotrajna oskrba) in omogočanje preselitev stanovalcev zavodov v skupnost kot tudi to, da ostanejo v svojem okolju (preprečevanje institucionalizacije).

V drugem poglavju predloga (cilji, načela in poglavitne rešitve) v podpoglavju 2.1.1.2 predlog večinoma dobro navede namen storitve »koordinirane oskrbe v skupnosti«, spregleda pa precej očiten cilj take storitev, namreč, da omogoči dostop do sredstev (za izvajanje storitev). Manj pa

je jasen predlog pri opisu izvajanja storitve. Ni jasno, na primer, ali naj se »začetek načrtovanja obravnave⁵ v skupnosti« ... začne »v okviru centra za socialno delo ...«, kjer naj bi se nadaljeval. Ta nejasnost je v nasprotju z razlogom definiranja pristojnosti in nalog v taki storitvi.

Pristojnost načrtovanja – torej koordiniranja celotnega procesa je namreč eno od glavnih vprašanj umestitve nove storitve. Na eni strani imamo možnost, da bi ta (ključni) del storitve izvajali centri za socialno delo, na drugi pa je tudi res, da so metodo razvijali in da jo znajo uporabljati tudi v drugih organizacijah, ki delujejo v socialnem varstvu (zavodih, nevladnih organizacijah). Če omejimo načrtovanje in spremljanje načrta na centre, dosežemo institucionalno transparentnost delitve vlog in centri za socialno delo, podobno kot v angleški varianti skupnostne oskrbe, postanejo naročniki ali celo nakupovalci (*purchasers*) storitev, vsi drugi akterji (tudi neformalni sektor) pa so le izvajalci oz. dobavitelji (*providers*) storitev.

Drugi dve možnosti, da bi zagotovili nujno neodvisnost načrtovalcev od izvajanja storitev, sta, da bi ustanovili posebno telo, ki bi se ukvarjalo prav z načrtovanjem in spremljanjem izvajanja načrta, ali pa bi jo dosegli s posebnim etičnim kodeksom načrtovalcev (podobno kot etični kodeks računovodij), ki bi omogočal in zapovedoval načrtovalcem, tudi če bi delali v organizaciji, ki delno zagotavlja storitve (to je nekoliko tudi center za socialno delo), neodvisnost od interesov izvajanja storitev (poglavitna pomanjkljivost rešitve, ki se ji zakon skuša izogniti, ki pa jo zasledimo v zasnovi vloge koordinatorja po ZDZdr, ki združuje vlogo načrtovalca in koordinatorja izvajanja osebnega paketa oz. organizatorja oskrbe, ključnega delavca [v terminologiji predloga], je namreč v tem, da lahko dvojna vloga vodi v navzkrižje interesov – med interesi posamičnih izvajalcev in cilji uporabnika).

Mislím, da besedilo člena zadrego reši na ustrezen način. Centrom namreč ne naloži eksplicitno načrtovanja, temveč zapiše:

Storitev koordinirane oskrbe v skupnosti vodijo, organizirajo in usmerjajo centri za socialno delo, izvajajo pa socialno varstveni zavodi iz 50., 51., 52. in 54. člena tega zakona in izvajalci programov socialnega varstva ter drugih programov.

Tako za zdaj, za čas uveljavljanja in pilotiranja storitve, ne omeji možnosti več rešitev vprašanja institucionalne delitve vlog, da pa centrom ključno vlogo tistega akterja v socialnem varstvu, ki bo to vlogo »vodil, organiziral in usmerjal«. S tem omogoča tudi drugačne rešitve (npr. delegiranje izdelave načrta (npr. preselitve) samim zavodom ali pa nevladnim organizacijam. Seveda pa jim dodeli s tem vlogo, da načrtovanje usmerjajo (npr. spodbujajo preselitve, vključevanje več izvajalcev, ne zgolj tistih, ki jih organizacija, ki izdelava načrt, sicer zagotavlja). Seveda bi moral tak člen pri naštevanju izvajalcev dodati tudi neformalne pomočnike in osebne asistente! Nekje v besedilu pa bi moral člen tudi zahtevati neodvisnost načrtovanja od izvajanja.

Med načeli, ki jih kot vodilna načela zakona navaja besedilo predloga, sta za duh, ki ga uvaža nova storitev koordinirane oskrbe, pomembni predvsem načelo enake obravnave in načelo usmerjenosti k upravičencem. Prvo načelo bi moralo eksplicitno poudariti, da s koordinirano obravnavo izenačujemo možnosti in pravice uporabnikov, ki so deležni institucionalnega varstva, in tistih, ki hočejo ostati v svojem okolju oz. se preseliti nazaj vanj. S to storitvijo bi namreč zadnji postati upravičeni do storitev in sredstev (streha nad glavo, prehrana, prevozi ipd.), do katerih zdaj niso. Z drugim načelom predlagatelj poudari, da gre za storitve po osebni meri. Problem je, da tega eksplicitno ne določi kot cilja v obrazložitvi, če že ne v besedilu zakonskih sprememb.

Med pomanjkljivosti besedila predloga lahko omenimo tudi uporabo zastarele terminologije (npr. »individualni načrt pomoči« namesto *osebni načrt oskrbe*).

Predlog zakona predvideva zaposlitev petnajstih koordinatorjev v prvem letu. Morda je to dovolj za začetek, vsekakor pa občutno premalo za vzpostavitev delovanja mreže oz. sistema koordinirane oskrbe za celotno državo. Vsekakor pa je to občutno premalo v primerjavi s številom »socialnih aktivatorjev«, ki jih zakon predvideva 45.

⁵ Verjetno tipkarski lapsus, saj govorimo o *oskrbi* v skupnosti.

Dobra novica pri tej spremembi zakona o socialnem varstvu je ta, da bi v storitev koordinirane obravnave lahko začasno in provizorično vključili tudi osebno asistenco. Ti storitvi se sicer med seboj toliko razlikujeta, da bi ju veljalo določiti ločeno, a imata nekaj ključnih značilnost (dolgotrajna in kontinuirana oskrba za samostojno življenje po meri uporabnika in z njegovim ključnim vplivom), ki bi lahko omogočile vsaj začasno izvajanje osebne asistenc po tej novi storitvi, ki jo predvideva zakon.

Menim torej, da je ta sprememba nujna in zelo potrebna, da bi bilo treba v besedilu predloga zakona dopolniti in popraviti dele spremnega besedila, kot smo že opozorili. Sam člen besedila pa zadošča za uvedbo in preizkušanje nove storitve, ki naj bi vodila k boljši definiciji in umestitvi v sistem. Kljub temu predlagam nekatere manjše popravke člena besedila:

15.b člen

Koordinirana oskrba v skupnosti po tem zakonu vključuje in obsega aktivnosti, potrebne za pripravo in izvedbo ~~individualnega osebnega~~ načrta ~~pomoči storitev in oskrbe~~ za samostojno življenje v skupnosti. Storitve zajema načrtovanje, koordinacijo, organizacijo in spremljanje izvajanja ~~individualnega osebnega~~ načrta ~~pomoči storitev in oskrbe~~, v primerih, določenih s tem zakonom, pa tudi njegovo financiranje.

Storitev iz prejšnjega odstavka je namenjena posamezniku, ki zaradi dalj časa trajajoče bolezni, invalidnosti ali drugih razlogov, ki zmanjšujejo njegovo samostojnost, doživlja stiske ali težave in ki za uveljavitev svojih potreb in za uresničitev zastavljenih ciljev potrebuje različne oblike pomoči in podpore v skupnosti.

~~Individualni Osebn~~ *načrt pomoči storitev in oskrbe* iz prvega odstavka tega člena lahko vsebuje posamezne storitve ali njihove sklope in vključevanje v programe po tem zakonu ali po drugih zakonih ali druge nestandardizirane oblike pomoči.

Storitev koordinirane oskrbe v skupnosti vodijo, organizirajo in usmerjajo centri za socialno delo, izvajajo pa socialno varstveni zavodi iz 50., 51., 52. in 54. člena tega zakona in izvajalci programov socialnega varstva ter drugih programov, *kakor tudi neformalni pomočniki in osebni asistenti. Centri za socialno delo morajo zagotoviti neodvisnost načrtovanja osebnega paketa storitev po načrtu iz prvega odstavka tega člena od njegove izvedbe.*

Pogoje, način in standard izvajanja storitve iz tega člena določi minister, pristojen za socialno varstvo.

Socialna aktivacija – kaj je to?

Koordinirana oskrba je, čeprav je nova storitev, že precej znana (pri nas več kot dvajset let, po svetu skoraj štirideset) in mednarodno prepoznana kot nujna storitev sodobne oskrbe ljudi, socialne aktivacije pa še ne poznamo prav dobro oz. le v njenih zametkih.

Sam izraz pove, da gre za ukrepe, dejavnosti, ki naj bi ljudem omogočili, da bi bili družbeno dejavnejši. V resnici pa je pomen, čeprav še vedno širok, ožji: gre za spodbujanje k dejavnosti tistih, ki niso zaposleni, vključeni v formalni svet dela, saj velja, da smo družbeno aktivni, če delamo, in to za plačo. (Torej je namenjena tistim, ki niso vključeni v svet dela, pa bi bili lahko – torej ne otrokom in starim). Še natančneje povedano: ljudem, ki so dolgotrajno nezaposleni (še posebej tistim, ki prejemajo denarne dajatve – socialne pomoči). Nazorno in preprosto povedano: da bi imeli ljudje, ki so se znašli v »autu«, priložnost igrati v polju ali pa vsaj iz auta vreči žogo – da ne bi bili deležni le (pičlih) prejemkov, ampak da bi bili dejavni in vključeni v družbena dogajanja.

To je vsekakor potrebna, celo nujna pa tudi plemenita ideja, ki jo je treba podpreti. Pri tem pa se je treba zavedati pasti. Če je namreč pozitivna in produktivna plat te ideje (in njene izvedbe) lahko, da ljudje, ki to potrebujejo, dobijo sredstva, jim omogočimo dostop do virov, zagotovimo podporo, da bi postali dejavnejši, tudi če se ne zaposlijo, pa v družabnem življenju obstajajo tudi grožnje, da se taki ukrepi izjalovijo oz. sprevržejo v svoje nasprotje.

Pasti so: da začnemo socialno pomoč pogojevati z udeležbo v programih (in jo torej spremenimo iz brezpogojne državljske pravice v pogojno), da zaradi tega in pa tudi načina izvajanja postane bolj orodje (birokratskega) nadzora, vsebovanja dela prebivalstva, ki ni vezano na nadzorne mehanizme sveta dela. Zato je past tudi, da ukrepi postanejo pokroviteljski, da bomo hoteli ljudi »aktivirati« in jim ne bomo pustili, da se aktivirajo sami. Problematično je lahko torej tudi to, da »socialna aktivacija« postane predvsem poligon strokovnega dela (to se kaže že zdaj pri podobnih programih), da se usmeri predvsem v psihopedagoške in psihosocialne dejavnosti, kot so delavnice, svetovanja, ali pa v upravno dodeljevanje (in odrekanje) spodbud, dajatev in storitev, ne da bi zagotovili zakonske možnosti fleksibilnega zaposlovanja, možnosti dostopa do stvarnih virov in sredstev za aktivacijo in ne da bi omočili samoaktivacijo, združevanje ljudi v akcijske skupine, zadruge, skupine vzajemne pomoči (npr. časovne banke), izboljšave skupnosti, ustvarjanje skupnega dobrega. In ne da bi zagotovili ljudem, da si uredijo stvarne vidike svojega življenja (odplačilo dolgov, stanovanje, gospodinjstvo, družabno življenje ipd.).

Predlagatelj zakona je uvrstil socialno aktivacijo v zakon kot storitev, čeprav to ni. Mislim, da je to konceptualna napaka, ki še dodatno kvari obstoječo anomalno taksonomijo socialno-varstvenih storitev (Flaker 2015: 44–52). Socialna aktivacija je namreč cilj, ki ga želimo doseči, ne pa sredstva, ki jih zato potrebujemo – podobno kakor je abstinenca cilj, ki ga dosežemo s storitvami urejanja, programi zdravljenja ali pa z osebno pomočjo in podporo, pa tudi z ukrepi izboljšanja kakovosti življenja (podpora družini, ureditev delovnega razmerja, stanovanja ipd.). Socialno aktivacijo bomo torej dosegli z vsemi možnimi dejavnostmi socialnega varstva: s storitvami, programi, ukrepi in omogočanjem dostopa do sredstev in virov.⁶ Med storitvami pa bomo uporabili vse možne storitve različnih intenzivnosti – ljudi lahko aktiviramo: 1) s svetovanjem; 2) s podporo (spodbujanjem, oporo, omogočanjem in izvedbo dejavnosti); 3) s pomočjo, pa tudi 4) s koordinirano oskrbo oz. osebnim načrtom in izvajanjem tega načrta. Lahko ljudi celo za namen aktivacije namestimo v določeno delovno ali aktivacijsko okolje (npr. aktivacijski tabori, usposabljalne delavnice). Socialna aktivacija torej ni storitev *per se*, v najboljšem primeru sklop storitev, pa še to bi bilo premalo in zavajajoče. Bolje bi bilo reči, da je strategija, ali kot pravijo avtorice študije o socialni aktivaciji – nova paradigma (Trbanc *et al.* 2015) – torej sklop različnih in raznovrstnih ukrepov in kot taka kompleksen ukrep. Ne nazadnje tudi člen, ki »storitev« uvaža, govori o »organiziranju in koordiniranju programov socialne aktivacije«.

Zakon bi torej, če hoče zagotoviti pravne podlage za intenzivnejše izvajanje vsebine in namena socialne aktivacije, moral to storiti drugače. Lahko bi med razširjeno definicijo socialnega varstva uvrstil prav »socialno aktivacijo« kot enega od namenov delovanja sistema. Lahko bi celo določil socialno aktivacijo kot posebno nalogo, ki jo izvaja s storitvami in programi socialne aktivacije, pa tudi z ukrepi in sredstvi, namenjenimi socialni aktivaciji. Če pa je namen uvrstitve socialne aktivacije v zakon kot storitve, da bi tako dobili podlago za nove zaposlitve strokovnjakov na centrih, pa bi lahko storili, da zakon določi, da so centri poglaviti izvajalci oz. uresničevalci programov in storitev, namenjenih socialni aktivaciji. Ne nazadnje tako spremno besedilo zakona kakor tudi referenčna študija govori predvsem o programih, ne pa o (eni!) storitvi socialne aktivacije.

Zelo nesmotna je tudi rešitev, ki jo predvideva zakon: da bi izvedbo storitve v času, ko še ne bo centralne enote centra, vodilo ministrstvo. To je sprto z logiko, da je ministrstvo le regulator, ne pa izvajalec dejavnosti socialnega varstva in na sploh, sprto tudi z zdravo pametjo, saj ministrstvo teh kapacitet nima. Zgrešena rešitev kaže tudi na veliko vrzel v socialnem varstvu, ki nima svoje razvojne enote – centra za razvoj, spodbujanje inovacij. To je velika pomanjkljivost sistema in morali jo bomo nadoknaditi tudi na področju dezinstitutizacije in uvajanja

⁶ V taksonomiji socialnega dela in varstva (Flaker 2015: 29–36) smo »izdelke« socialnega varstva razvrstili na kategorije: storitve, programi, sredstva in ureditve.

dolgotrajne oskrbe. Zato smo v pripravah izhodišč dezinstytucionalizacije tudi predlagali Center za dezinstytucionalizacijo kot spodbujevalca in podpore razvoja (Flaker *et al.* 2015).

Da gre za razmeroma nedomišljeno »storitev«, je razvidno tudi iz podatka, da je v letu 2016 predviden denar za izvedbo (dodatnih) analiz za vzpostavitev sistema. To je zelo dobro in potrebno. Kaže pa na to, da zakon uvaža nekaj, kar je še precej nedomišljeno, še manj pa preizkušeno. Podobno kot smo zapisali za koordinacijo oskrbe, je tudi pri tej dejavnosti, in tu še toliko bolj, potrebna pilotska dejavnost. Gotovo bi bilo bistveno bolj smiselno v zakon vključiti člen o možnostih pilotiranja (ne samo socialne aktivacije, temveč tudi drugih novih dejavnosti, ki jih prinašajo velikanske spremembe v socialnem varstvu: dezinstytucionalizacija, uvajanje dolgotrajne oskrbe, reorganizacija centrov za socialno delo). Tak člen je za razvoj nujen.

Iz predvidenih stroškov (finančnih posledic – 3. poglavje predloga) izvemo, da gre za »vzpostavitev enotne vstopne točke (zaposlitev aktivatorjev; vzpostavitev projektne pisarne)«, za zaposlitev 48 aktivatorjev na centrih in dveh, ki bosta te vstopne točke vodila, za prej omenjene analize, za »vzpostavitev sistema sodelovanja med vsemi relevantnimi institucijami ter oblikovanje potrebnih protokolov sodelovanja ter usposabljanja trenerjev«, skupaj z usposabljanje vključenih, in za »informacijsko podporo«. Pri tem znašajo analize in vzpostavitev sodelovanja (skupaj z usposabljanjem) skupaj okoli 100.000 evrov, informacijska podpora pa desetkrat več (1.000.000 evrov). Za 50 novih zaposlitev pa je predvidenih nekaj manj kot 1.400.000 evrov.

Predvideni stroški kažejo na dva problema. Prvi je, da je vložek v informacijsko podporo občutno večji, kot bo vložek v znanje in opremljanje izvajalcev socialne aktivacije s potrebnimi spretnostmi in v podporo pri njihovem delu. Drugi problem je, da je predlagatelj spregledal, da so potrebna sredstva za samo aktivacijo, torej sredstva, ki bodo namenjena neposredno uporabnikom, da se bodo lahko aktivirali. Pri tem mislimo tako na materialna sredstva za boljše življenje, večjo mobilnost, večjo opremljenost kakor tudi za sredstva neposrednih storitev podpore pri socialni aktivaciji (spremstvo, coaching, terensko delo ipd.) in posebnih programov, ki jih bodo izvajali še drugi izvajalci, med njimi tudi skupnostnih projektov aktivacije skupnosti in aktivacije za skupno dobro (po irskem zgledu, ki ga navaja spremno besedilo predloga).

Posledica tako zastavljenega razvoja (če upoštevamo te finančne parametre) je, karikirano sestavljeno, da bomo imeli enotno vstopno točko⁷, v kateri bo delalo petdeset novih strokovnjakov, ki bodo premalo usposobljeni in podprti, predvsem pa jim bo primanjkovalo sredstev, da bi zares ljudem pomagali, bodo pa imeli dober informacijski sistem, s katerim bodo svoje uporabnike spremljali. Tako zastavljen scenarij je gotova pot, da se bodo nevarnosti, ki smo jih zaznali, uresničile. Pri uveljavljanju koordinatorjev obravnave v skupnosti po ZDZdr smo že imeli izkušnjo, da koordinatorji, če nimajo sredstev za naročanje in ustvarjanje novih storitev, svoje naloge ne morejo dobro opravljati in se zatečejo k svetovanju, klasičnem delu s primerom in upravnim postopkom. Črni scenarij uvajanja »nove storitve« je torej lahko krepka mreža (upravnega) spremljanja brez stvarnih učinkov za uporabnike.

Še to: da bi bila socialna aktivacija uspešna v delu, ki zadeva participacijo na trgu delovne sile, bi bilo treba socialno, »invalidsko« in delovno zakonodajo spremeniti tako, da bi omogočale fleksibilne zaposlitve, zamrznitev statusa ipd. O tem govorimo že dolga leta in zdaj je priložnost, da to rešimo. Morda tudi v tem zakonu.

Člen, ki ureja to »storitev«, je, podobno kot smo ugotavljali za koordinirano oskrbo, primerno splošen, da lahko zagotovi pilotsko izvajanje. Če bo predlagatelj vztrajal pri definiranju socialne aktivacije kot storitve, bi ga bilo primerno dopolniti z nekaterimi poudarki, ki bodo popravili pomanjkljivosti, ki smo jih že omenili (dopolnila v ležečem tisku):

⁷ To je postala ena od zvonečih besed v žargonu modernizacije javnih služb, večkrat bolj navidezna rešitev nesklajenosti in prevelikega števila administrativnih postopkov, ki v načinu novoreka pravzaprav paradokсно večkrat pomeni prav nasprotno, še večjo birokratizacijo in namesto boljših storitev za uporabnika le večji nadzor.

Člen 15.a

Socialna aktivacija po tem zakonu zajema strokovno obravnavo posameznika pri razreševanju kompleksnih socialnih problemov z namenom dviga funkcionalnih, socialnih in delovnih kompetenc za izboljšanje možnosti za zaposlitev in socialno vključenost ter organiziranje in koordiniranje programov socialne aktivacije.⁸

Storitev iz prejšnjega odstavka *na podlagi osebnega načrta aktivacije* vodi, organizira, usmerja in izvaja krajevno pristojni center za socialno delo. Center za socialno delo iz prejšnjega stavka *na podlagi načrta socialne aktivacije skupnosti* tudi koordinira delo drugih deležnikov v lokalnem okolju, ki so vključeni v izvajanje socialne aktivacije.

Izvajanje posameznih delov storitev iz prvega odstavka tega člena se lahko prenese na druge izvajalce.⁹

Posameznikom, vključenim v posamezni program socialne aktivacije, se lahko zagotavlja pokrivanje stroškov vključitve zlasti z naslednjimi denarnimi prejemki:

1. dodatkom za stroške prevoza;
2. dodatkom za stroške prehrane;
3. denarno nagrado,
4. povračilom stroškov zavarovanja za primer nesreče pri delu in zdravniškega pregleda.

5. *sredstva za nujno opremo v namen socialne aktivacije*

6. *sredstva za ureditev življenjske situacije*

Denarni prejemki iz prejšnjega odstavka in njihova višina je odvisna od trajanja posameznikove vključitve v program socialne aktivacije.

Denarni prejemki iz tega člena, vrsta prejemka, višina in njihovo izplačilo ter upravičenost do povračila stroškov iz 4. točke četrtega odstavka tega člena, se podrobneje uredijo v podzakonskem aktu.

Pogoje, način in standard izvajanja storitve iz tega člena določi minister, pristojen za socialno varstvo.

Obrazložitev člena omenja osebni načrt, treba ga je uvrstiti tudi v zakon. A je treba aktivacijo zasnovati tudi kot skupnostno dejavnost, ne le individualno. Skupnostni načrt bi tako predvideval skupno delovanje akterjev na nekem področju pa tudi potrebe v skupnosti, ki presegajo posamezne (registrirane) uporabnike in tudi načine skupnostnega reševanja pasivizacije ljudi.

Programi – ne smejo biti storitve

Pomembna sprememba v paketu sprememb Zakona o socialnem varstvu je natančnejša opredelitev socialnovarstvenih programov. Tudi to je dobrodošla dopolnitev, saj je bila ta dejavnost do zdaj precej pomanjkljivo zakonsko in tudi drugače konceptualno določena. Glavni prispevek k večji jasnosti je, da naj bi zdaj zakon taksativno naštel več vrst programov in jih med seboj diferenciral. Pri tem pa pogrešamo vsaj dvojje. Namreč razlikovalno definicijo med programi in storitvami, ki bi zagotovila ne le konceptualno jasnost, temveč bi tudi preprečila uvrščanje dejavnosti, ki so po svoji naravi storitve med programe, s tem pa omogočila tudi večjo dostopnost do storitev, ki se zdaj skrivajo za programi, instituciji programov pa omogočila, da izvaja svojo funkcijo, ki je, da bodisi omogoči uvajanje storitev (razvojni in eksperimentalni programi) bodisi omogoči financiranje izrazito skupinskih ali skupnostnih dejavnosti. Pogrešamo pa tudi jasnejše razlikovanje med posameznimi vrstami programov, še zlasti med »razvojnimi« in »eksperimentalnimi«, pa tudi večjo in jasnejšo usmerjenost v skupnostno delo (dopolnilni programi).

⁸ Programov? Ali ne uvaja zakon storitve? Protislovje, v katero se zaplete predlagatelj.

⁹ To je pomembno! A je treba za to predvideti sredstva.

V predlogu zakona o spremembah Zakona o socialnem varstvu predlagatelj utemelji potrebo po določnejši definiciji socialnovarstvenih programov s pomenom, ki so ga programi imeli za razvoj področja tudi za »prenos izvajanja različnih oblik strokovne pomoči na področju socialnega varstva na zasebni sektor« in za vlogo nevladnih organizacij, pomena njihovih pobud in učinka, ki je pomemben (»kakovostni in uporabnikom prijazni programi«). Zaradi njihove uspešnosti in učinkovitosti jih je treba bolje zakonsko opredeliti (trajanje in način financiranja).¹⁰

Te ugotovitve sicer držijo – »programi« so res imeli pomembno vlogo pri uvajanju številnih inovacij in razvoju socialnega varstva na sploh. To velja še zlasti za devetdeseta leta 20. stoletja, ko se je razvilo več oblik socialnega varstva, ki jih prej še nismo poznali: stanovanjske skupine, dnevni centri, zagovorništvo, skupine za samopomoč, zavetišča, svetovalnice ipd. To delno velja še vedno. A če bi bili »programi« zgolj uspešni, učinkoviti in za uporabnike prijazni, ne bi bilo treba zakona v tem delu spreminjati. Spremembo zahtevajo pomanjkljivosti.

1. Prva pomanjkljivost, ki jo sicer besedilo predloga implicitno zaznava, je, da je programsko financiranje precej nestabilno in spravlja izvajalce (predvsem NVO) v zagato, saj ustvarja negotovost, koliko časa in v kakšnem obsegu bo dejavnost, ki so jo razvili, lahko delovala. To je »prekarna« rešitev – neposredno za izvajalce (vodstvo in delavce organizacij) pa tudi za uporabnike, saj ne vedo, ali bodo še deležni podpore, ki jo imajo, še bolj pa neposredno, saj se negotovost izvajalcev prenaša tudi v njihovo neposredno delo z uporabniki. To pomanjkljivost spremenjeni zakon popravi, saj uvede stalne, javne programe, zanje pa predvidi stabilnejše financiranje.

2. Druga pomanjkljivost je pomanjkljivo definirana razlika med storitvami in programi. Zgodovinsko gledano so bili namreč »programi« razvojna niša za uveljavljanje storitev, ki jih zakon leta 1992 ob nastanku še ni mogel predvideti. Zakon je vzpostavil precej togo taksonomijo storitev:

Osnovni problem obstoječe taksonomije ni zgolj v nelogični klasifikaciji, temveč v povezavi med tipom storitve, izvajalcem in načinom plačevanja. Obstoječi zakon namreč definira storitve izrazito iz perspektive pooblaščenih izvajalcev javne službe, definira torej tisto, kar naj bi počeli centri za socialno delo, socialnovarstveni zavodi in druge strukture javne službe (javni sektor in koncesionarji). Vse drugo, kar se dogaja v socialnem varstvu, stlači v programe socialnega varstva in tega zato ne obravnava (definira, opiše) kot storitve. (Flaker 2015: 46.)

Zgodovinsko gledano je to bila takrat dobra rešitev, a je po prvi fazi razvoja postala neproduktivna. Zgodilo se je namreč, da so se kot »programi« razvile številne storitve, a so, zaradi inertnosti in togosti klasifikacije socialnovarstvenih dejavnosti, obtičale v razvojnem stadiju in čeprav po svoji naravi storitve ostale »programi« (npr. nastanitev v stanovanjski skupini je storitev, ki je v marsičem analogna institucionalnem varstvu, dejavnost svetovalnic je prav tako storitev svetovanja, kot je svetovanje na centrih za socialno delo, ipd.).

3. Seveda to ni problem le poimenovanja in klasificiranja dejavnosti, ampak je problem predvsem, kakšen status določena dejavnost dobi. Za izvajalce je status povezan predvsem s stabilnostjo financiranja, uporabnikom pa status javne storitve zagotavlja dostop. Skratka, če gre za javno storitev, mora ta biti dostopna vsakomur, brez dodatnih pogojev. To, da se storitve izvajajo kot programi, v obstoječi ureditvi pomeni, da je dostopna le pogojno, le tam, kjer so jo razvili, in v omejeni količini. Storitve, ki obstajajo kot »programi«, torej niso javno dobro v polnem pomenu te besede, so le opcijski, fakultativni dodatek, dejavnosti, ki jih delno in arbitrarno subvencionira država.¹¹

Fakultativnost programov, ki so se dokazali kot potrebni in nujni, bi lahko odpravili z definicijo javnih programov, saj prilastek javni bržkone pomeni tudi, da so vsem dostopni. V tej smeri bi bilo treba dopolniti besedilo predloga sprememb zakona.

¹⁰ Cf. Predlog zakona: 1. Ocena stanja in razlogi za sprejem zakona, prvi odstavek.

¹¹ Arbitrarnost in fakultativnost tako zastavljenih storitev se kaže tudi v tem, da občinam ni treba doplačevati, denimo, nastanitve v stanovanjski skupini, je pa to njihova dolžnost za nastanitev v zavodih in drugih oblikah institucionalnega varstva. Tako npr. prebivalci Ljubljane nimajo te možnosti, saj se je MOL odločil, da takih doplačil ne bo izplačeval (menda dokler zadeve ne bodo zakonsko urejene).

4. Problem poimenovanja se kaže v pojmovanju – na eni strani storitev, na drugi programov. Storitve bi morali tudi v zakonu definirati, kot jih definira slovar in kot jih pojmuje sicer, torej: »naročeno delo, ki se opravi za koga, navadno za plačilo«. Navadno gre za storitev za posameznika, ki jo izvaja strokovnjak (ali pa organizacija) (Flaker 2015: 33–36). Gre torej za reflektivno dejavnost, ki nastane na podlagi potrebe in naročila uporabnika storitve. Na drugi strani gre pri programih, kot pove že beseda, navadno za skupinsko dejavnost, ki je vnaprej zastavljena (programirana). V program se uporabnik vključi, storitev pa naroči, programu se mora človek prilagajati, storitev pa je načelno prilagojena prav njemu. Torej ne gre le za semantične finese, gre za način dela, to pa se večkrat pozna tudi pri samem izvajanju storitev na način programov. Zaradi fakultativnega značaja programov in nezmožnosti nekaterih uporabnikov prilagoditi se določenemu programu se pojavita višanje praga sprejema v določen program in fenomen »snemanja smetane« – uvrščanja nezahtevnih uporabnikov v program, ki je načelno mišljen za vse uporabnike ali celo prav za tiste s hudimi težavami.

Zakon bi torej moral vzpostaviti konceptualno razliko med programi in storitvami, izvajanje storitev v obliki programov pa dovoliti samo v fazah razvijanja posameznih storitev. Ko se razvojna ali eksperimentalna faza uvajanja določene dejavnosti konča, bi morala ta dejavnost, če je uspešna in dokaže, da je pomemben odziv na potrebe prebivalstva, postati bodisi javna storitev¹² (če se izvaja kot storitev) bodisi javni program, če se izvaja kolektivno po vnaprej predvidenem načrtu (programu).

Značilnost javnih programov bi torej ne smela biti samo ta, da so stalni in stabilno financirani, temveč da jih ne izvajamo kot storitve, temveč kot programe v ožjem pomenu besede. Programe smo definirali takole (Flaker 2015: 137):

Gre bodisi za tiste dejavnosti, ki jih je treba organizirati kolektivno, in zato ni moč govoriti o storitvah, saj ne moremo identificirati posamezne uporabnike, bodisi so namenjene skupnosti ali skupini, ne pa določljivim posameznikom.¹³

To bi torej bil tudi eden od verifikacijskih meril pri javnih programih.

Besedilo predloga navaja tri manjše stopnje programov. Pri tem je zelo zabrisana oz. pomanjkljivo definirana razlika med razvojnimi in eksperimentalnimi programi. Trajanje obeh je enako dolgo, pri obeh nekaj preizkušamo, preden postane stalno. Glede na to, da je tako stopnjevanje programov vseboval predlog izpred petih let, smo ga takrat razumeli kot razliko tako v trajanju

¹² Seveda lahko postane zasebna, lahko pa tudi skupna storitev, ki jo plačujejo uporabniki, a zdajšnji zakonski okvir take diferenciacije ne določa. Za tako fleksibilnost je potrebna temeljita prenova zakona.

¹³ V istem besedilu smo razliko ponazorili takole:

Razliko lahko ponazorimo s primerom organiziranja dnevnih zaposlitvenih dejavnosti. Dnevni center ali dnevno varstvo je storitev, jasno je namreč članstvo skupine. Ne glede na to, da so nekatere dejavnosti kolektivne, je moč definirati paket storitev, ki ga uporabnik dnevnega centra prejme. Če govorimo o popoldanskem klubu ali drop-in centru, pa ne vemo, kdo se bo oglasil, koliko časa bo ostal in tudi dejavnost sama je manj predvidljiva. Zato ne moremo govoriti o storitvah, temveč o dejavnosti, ki sicer ima svoj program in načrt izvajanja.

Eden izmed razlogov za razlikovanje med storitvami in programi, je, da programov ni moč obračunavati glede na število navzočih članov. Obstajajo pa tudi hibridne oblike storitev oz. programov. Krizni center je, denimo, storitev, saj zagotavlja krizno oskrbo povsem določenim uporabnikom, ga je pa treba vzdrževati, ne glede na število navzočih uporabnikov. Glede na to značilnost bi ga lahko označili za program. Oznaka je v tem primeru pomembna predvsem zaradi dveh različnih načinov plačevanja. Zato bi bilo v takih primerih smiselno kombinirati programe in storitve tako, da bi program plačeval delo, ki je opravljeno za kolektivi, storitve pa za posameznike.

Med programe lahko uvrstimo tudi tiste dejavnosti, ki so sicer po strukturi primerljive storitvam – imajo določeno število uporabnikov, ki zanje v določenem času nekdo opravi določeno delo, a so še v procesu razvoja in imajo zato težje določljive vrednosti. Usoda takih programov (eksperimentalnih in razvojnih) bi morala biti v tem, da prerastejo v storitve ali pa zamrejo, ugasnejo, če se ne pokaže, da zadovoljujejo določenih konkretnih potreb.

Posebna kategorija programov so projekti. Ti so manjši in manj organizacijsko zahtevni. Da bi zagotovili čim več možnosti kolektivnega vzpostavljanja odgovorov na socialne stiske in izzive, bi kazalo organiziranje in prijavljanje takih dejavnosti čim bolj poenostaviti. Morda vzpostaviti projektne pisarne, ki bodo samoorganiziranim skupinam zagotavljale podporo.

kot v pobudi in naravi programov. V knjigi o taksonomiji socialnega varstva smo predlagali tako razumevanje razlik med programi (Flaker 2015: 138–139):

Stalni (javni) programi so tisti, ki so preizkušeni, ki jih velja organizirati za območje celotne države in ki omogočijo, da je določena dejavnost dostopna vsakomur. Bili naj bi stalnega značaja in imeli stabilno financiranje. *Razvojni* programi so tisti, ki so namenjeni razvijanju določene dejavnosti. Razvojne programe naj bi predvidel nacionalni program. Ko se končajo, preidejo v stalne (javne) programe ali storitve, če so bili uspešni, če pa niso uspešni, jih ukinemo. *Eksperimentalni* programi so tisti, ki jih predlagajo akterji socialnega varstva, pa jih ni predvidel nacionalni program, kljub temu pa kažejo na potrebne odgovore, ki jih velja preizkusiti. Če so zelo uspešni, lahko po koncu prerastejo v storitve ali javne programe, lahko pa jih nacionalni program uvrsti v program razvojnih programov, če je treba še nadaljnje razvojno delo. *Dopolnilne* programe definiramo kot lokalne oz. parcialne. Odgovarjali naj bi lokalnim posebnim okoliščinam, potrebam, ki so značilne za ozko skupino uporabnikov ali pa so jih ugotovili na posebni lokaciji.

...

Stalni programi trajajo pet ali več let, razvojni 3–6 let, eksperimentalni pa do 3 let.

Distinkcije so torej v dosegu, trajanju pa tudi v nastanku oz. pobudi. Če bi ugotovili, da te razlike niso toliko pomembne, pa bi veljalo eksperimentalne in razvojne združiti v eno kategorijo.

Veljalo bi tudi vzpostaviti razliko med programi in projekti in vzpostaviti projekte kot organizacijsko manj zahtevno obliko začasnega (projektne) izvajanja nekaterih socialnovarstvenih dejavnosti.

Besedilo člena 5

Predlagani člen bi torej morali popraviti oz. dopolniti. Za poglavjem III. A) se doda novo II. B) poglavje in novi 18.s in 18.š člen, ki se glasijo (dopolnila in popravki so v ležečem tisku):

II. B) PROGRAMI SOCIALNEGA VARSTVA

18.s člen

Programi socialnega varstva so vnaprej zastavljene in organizirane dejavnosti socialnega varstva, ki so namenjene preprečevanju in reševanju socialnih tisk posameznih ranljivih skupin prebivalstva. So dejavnosti, ki jih ni moč izvajati kot storitve socialnega varstva, ker so namenjene skupinam oz. skupnosti ali pa ker so dejavnosti preizkušanja in razvoja novih storitev.

Programi socialnega varstva *namenjeni preprečevanju in reševanju socialnih tisk posameznih ranljivih skupin prebivalstva* so:

1. Javni socialnovarstveni programi,
2. Razvojni programi,
3. Eksperimentalni programi,
4. Dopolnilni socialnovarstveni programi.

Javni socialnovarstveni programi so programi, ki se izvajajo daljše časovno obdobje, *na celotnem ozemlju države, in so dostopni vsem državljanom, ki tako dejavnost potrebujejo. Izvajajo se pod pogoji, določenimi s pravilnikom, ki ga sprejme minister, pristojen za socialno varstvo ter so strokovno verificirani po postopku, določenim v pravilniku, ki ga sprejme socialna zbornica v soglasju s pristojnim ministrstvom.*

Pogodba za izvajanje javnega socialnovarstvenega programa se lahko sklene za izvajanje programa, ki se je najmanj tri leta že izvajal kot razvojni program *in ki ga ni mogoče izvajati kot storitev*. Če je bil znesek javnih sredstev v pogodbi o izvajanju programa določen glede na predvidevanje, da sredstva proračuna, namenjena za socialno varstvo, v času veljavnosti pogodbe ne

bodo manjša, kot so bila ob podpisu pogodbe, pa so se kasneje zmanjšala v takšnem obsegu, da programa ni več mogoče izpolniti v dogovorjenem obsegu, se pogodba iz tega razloga v javnem interesu spremeni.

Razvojni programi so programi, ki *razvijajo dejavnosti socialnega varstva, katerih razvoj predvideva nacionalni program socialnega varstva. Trajajo največ tri leta z možnostjo enkratnega podaljšanja in se izvajajo strokovno v skladu z doktrino socialnega dela in še ne izpolnjujejo pogojev za pridobitev strokovne verifikacije. Program razvojnih programov glede na nacionalni program razpiše ministrstvo.*

Eksperimentalni programi so programi, s katerimi se razvijajo nove metode in oblike in pristopi za preprečevanje in reševanje stisk posameznih ranljivih skupin. Eksperimentalni programi se lahko izvajajo največ tri leta. *Eksperimentalne programe lahko predlagajo organizacije s področja socialnega varstva ali pa raziskovalno-razvojne ustanove, ki razvijajo metode dela na tem področju.*

Dopolnilni socialnovarstveni programi so programi lokalnega pomena, ki dopolnjujejo javno službo ali ji nudijo alternativo, se pa izvajajo po načelih in metodah dela v socialnovarstveni dejavnosti. Praviloma se financirajo iz sredstev občin, donacij in zasebnih virov.

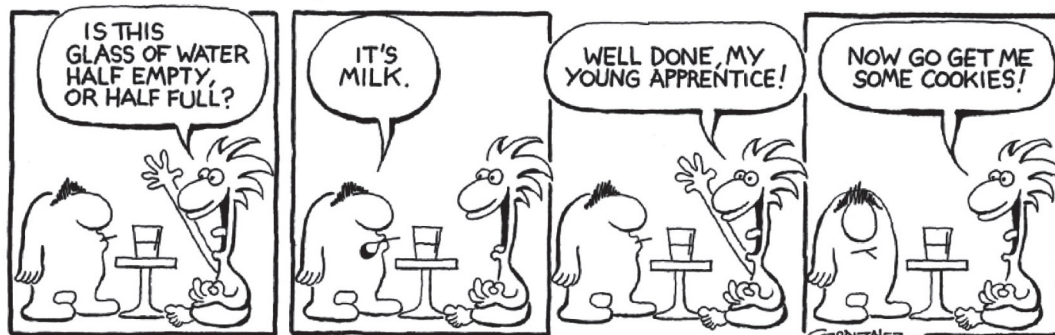
18.š

Socialna zbornica vodi evidenco o javno verificiranih socialnovarstvenih programih.

Ukinitev pripravništva?

Oddbox

by Bee Gonzalez

Spremembe zakona odpravljajo obvezno pripravništvo v socialnem varstvu. To me je zelo razveselilo. Pripravništvo je namreč ostanek nekih starih, cehovskih časov, pravzaprav vajeništva. Marsikje so ga ukinili in evropska tendenca, kakor tudi namen bolonjske reforme visokega šolstva, je, da ga sploh ne bi bilo več. Človek naj bi se naučil osnovnih spretnosti in znanj za opravljanje poklica že med študijem oz. študij bi moral zagotoviti, da človek na osnovni ravni obvlada poklic in se ga ni treba še dodatno učiti. S tem bi se vsaj malo omilil neki predpostavljani razcep med »teorijo« in »prakso«, razgradilo naj bi se pojmovanje, da na univerzi šolamo za teorijo nekega poklica, človek pa mora potem opraviti še »vajeniški« staž, da se nauči, kako se nekaj »zares« dela.

Na žalost spremembe zakona ne odpravijo pripravništva povsem. Pripravništvo ostane institucija, a ni več prvi pogoj, da nekdo postane »strokovni delavec« v socialnem varstvu. Strokovni izpit – kot krona pripravništva in njegov zadnji preizkus – pa ostane trdno na svojem mestu. Torej je odprava le delna. Bolje nič kot nekaj in upajmo, da je to prvi korak, kot je nekoč ministrica napovedala in kot napoveduje tudi spremno besedilo, k temeljiti reformi upravljanja s kadri v socialnem varstvu in popolni odpravi – tako pripravništva kakor tudi strokovnega izpita.

Kaj taka delna oz. postopna ukinitev pripravništva pomeni, iz besedila spremenjenih členov ni povsem jasno. Ker pripravništvo ni več pogoj za opravljanje del in nalog strokovnih delavcev (in sodelavcev),¹⁴ si lahko predstavljamo, da se človek z ustrezno izobrazbo lahko prijavi na strokovni izpit, ga opravi in postane strokovni delavec. Pika. Tako bi lahko sklepali iz besedila členov.

Obstaja pa še člen, ki zdaj na novo ureja pripravništvo. Torej pripravništvo še vedno obstaja, a ni več obvezno. Iz tega bi lahko sklepali, da ga bi opravljali tisti, ki bi tako hoteli, ki bi menili, da jim njihova izobrazba ne zagotavlja dovolj praktičnega znanja za opravljanje del in nalog na področju socialnega varstva. To pa seveda ne bo prepuščeno svobodni presoji posameznika, najmanj, kar se utegne zgoditi, je, da bo o tem presojala komisija na strokovnem izpitu, saj bo morala oceniti, ali ima kandidat dovolj kompetenc, da začne delati samostojno na področju socialnega varstva.

Predstavljamo si lahko, da bo izpitna komisija preverila izkušnje, ki jih ima kandidat – posredno prek dokazil, npr. o praktičnem pouku, prostovoljnem in študentskem delu, morda celo neformalni pomoči (denimo uporabniške ali pomočniške izkušnje – izkustvena strokovnost), neposredno pa prek praktičnih nalog in vprašanj o praktičnih postopkih, opravih in metodah dela. Večina diplomantov socialnega dela, morda socialne pedagogike, bi to glede na zbrane kredite in učni načrt zlahka dokazala. Podobno bi lahko dokazali tudi diplomanti drugih smeri, tudi denimo zelo akademskih usmeritev, npr. pravniki, sociologi, psihologi, ki so v času študija intenzivno delali kot prostovoljci, pomočniki ali kot kakšen pomožen profil v socialnem varstvu ali pa z osebno izkušnjo hendikepa, dolgotrajne stiske ipd.

A glede na spremeno besedilo sprememb zakona se lahko bojimo, da to še ni vse. Besedilo namreč omenja »uvedbo bodisi neobveznega pripravništva bodisi uvajanja v delo z mentorjem na področju socialnega varstva«. Nadalje napoveduje:

Dolžina enega ali drugega je odvisna od vrste izobrazbe – za vse tiste, ki imajo pridobljeno izobrazbo s področja socialnega dela prve ali druge bolonjske stopnje, se zahteva šestmesečno uvajanje v delo z mentorjem na področju socialnega varstva ali neobvezno pripravništvo, saj del praktičnega znanja diplomanti Fakultete za socialno delo pridobijo že med samim izobraževanjem, za vse druge diplomante pa se zahteva devetmesečno uvajanje v delo z mentorjem na področju socialnega varstva ali neobvezno pripravništvo.¹⁵ (Obrazložitev k 17. členu.)

V samem besedilu členov »se ne zahteva«. Ali to pomeni, da se bo delna obveznost pripravništva vrnila skozi zadnja vrata podzakonskih aktov? Tako pripravništvo ne bo več »zakonska obveznost«, bo pa delno postala »podzakonska« ali celo »zunajzakonska« (torej pankrtska) obveznost, ki zakonodajalca ne bo obvezovala pripravništvo plačevati, a jo bo kljub temu kadru, sicer v manjši meri, nalagala kot obveznost. Če je tako, potem lahko to, sicer hvalevredno spremembo zakona, imamo predvsem kot manever predlagatelja, da se izogne obveznosti, ki so jim jih v dveh valovih študentje očitili, da jih ne izpolnjujejo.

Študentski protesti ZA pripravništvo so bili usmerjeni predvsem v ovire, ki jih srečujejo pri prvih zaposlitvah. Rekli so, da od novih diplomantov zahtevajo pripravništvo, ne omogočijo pa jim, da bi ga opravili. Ne smemo misliti, da si študenti želijo pripravništva, želijo si vstopa v svet dela, v svoji stroki. Z manjšo ali večjo odpravo pripravništva se bo ena ovira zmanjšala. Na njen račun se utegne druga zvišati. Če ne bo »obveznega« pripravništva, bodo verjetno usahnili programi, ki so ga zdaj nekaj let financirali. Kaj bo namesto tega?

Predlagatelj zakonskih sprememb bi moral, vsaj v obrazložitvi, o tem kaj reči. Smiselno bi bilo, da bi ministrstvo, pa ne zato, da bi ugajalo študentom oz. se izognilo novim protestom, ampak zaradi modernizacije in dinamizacije socialnega varstva, tu obljubilo možnosti aktivacije diplomantov socialnega dela in drugih strok, obnavljanje in profiliranje kadra. To, glede na pričakovani input v socialno varstvo (dezinstitutucionalizacija in socialna aktivacija), ne bi bilo težko storiti.

¹⁴ To, kdo in kaj so »strokovni delavci«, je bilo precej nejasno v obstoječi zakonodaji pa tudi v praksi, nejasno pa ostaja še naprej.

¹⁵ Upam, da je to prehodna sprememba in da socialnim delavcem ne bo treba opravljati strokovnega izpita ali uvajanja.

Kot napoveduje predlagatelj v spremnem besedilu, pa je potrebna temeljita diskusija o upravljanju s kadri v socialnem varstvu, o tem, kakšne profile potrebujemo, s kakšnimi kompetencami. Upam, da bomo ugotovili, da potrebujemo, ob osnovnem izobraževanju, veliko sprotnega izobraževanja, da bomo ukinili še institut »strokovnega izpita« in ga nadomestili z licencami za posamezne naloge v socialnem varstvu (kot to zdaj npr. velja za koordinatorje obravnave v skupnosti, zastopnike idr.).¹⁶

Za ta namen je nujno, da se akterji socialnega varstva usedemo in temeljito pretehtamo stanje in možne izboljšave. Predvsem pa je nujno, da se spet povežeta »teorija« in »praksa« in da skupaj ugotovimo, kaj in kako je treba ljudi, ki delujejo v socialnem varstvu, učiti, kaj je treba znati in kako zagotoviti, da bo znanje res uporabno – za uporabnike.

O reguliranju socialnega varstva

V zakonu o socialnem varstvu naj bi bilo še nekaj sprememb. Te niso tako zelo strateškega pomena. Spremembe odzamejo nekaj malega zakonskih pooblastil Socialni zbornici, razširijo pojem organizacij, ki opravljajo dejavnosti v javnem interesu na področju socialnega varstva, in uvedejo drobne spremembe glede delovanja centrov – regijsko delovanje in delovanje zunaj delovnega časa. Vsebuje tudi nekaj sprememb določil glede delovanja socialne inšpekcije. Na kratko jih bom komentiral, razen zadnje.

Vloga zbornice in potreba po razvojnem subjektu

Prenos nekaterih pooblastil Socialne zbornice na ministrstvo je za nas, navadne smrtnike, precej nepomembna zadeva. Ali zbornica predlaga člane strokovnega sveta ministrstva ali pa si jih izbere ministrica kar sama, ali »pogoje in način opravljanja pripravništva in strokovnega izpita« določi zbornica ali ministrstvo, je bržkone za vse, ki delamo v socialnem varstvu, precej vseeno, še bolj pa je, verjetno, vseeno uporabnikom oz. nima kakšnega večjega vpliva neposredno na storitve in druge dajatve, ki jih dobijo. Hkrati pa ta sprememba kaže na nejasnost glede tega, kdo je regulator in kakšna je narava reguliranja socialnega varstva. Verjetno kaže tudi na nezadovoljstvo predlagatelja s prakso in razmerji moči v preteklem obdobju (predlagatelj sicer pojasnjuje spremembe z odpravo nepotrebnih administrativnih postopkov).¹⁷

Čeprav sem načelno zagovornik avtonomije stroke, se mi zdijo predlagane spremembe v redu. Strokovni svet je namreč posvetovalni organ ministrice in zato je povsem legitimno, da ga ministrica tudi imenuje. Ministrica sicer lahko sprejme ali pa tudi ne predlog Socialne zbornice, a je kljub temu s predlogom omejena in če bi hotela precej drugačno sestavo od predlagane, bi tvegala zamero ali škandal. Na drugi strani ima Socialna zbornica že svoj strokovni svet, torej vrhunsko strokovno telo, ki ga sama izbere.

Ko sem sam bil član sveta, je bil svet precej uravnoteženo sestavljen. Slabo polovico so sestavljali priznani znanstveniki s tega področja (v zakonu je zapisano *socialne politike*, čeprav bi bilo to bolje spremeniti v *socialnega dela in varstva*) in pa predstavniki stroke (priznani praktiki), pa tudi predstavniki raznih akterjev na tem področju. V zadnjih sestavah se je ta uravnoteženost spremenila, predstavnikov akademskega, znanstvenega kraka stroke je bilo manj, med njimi pa zelo malo zastopstva prav socialnega dela. Predlagal bi, da bi v zakon jasno zapisali, da mora svet vsebovati uravnoteženo sestavo praktikov in znanstvenikov, predvsem pa bi moral vsebovati predstavnike uporabnikov. Menim namreč, če je v svetu več praktikov, pa še tistih, ki predstavljajo vodilne strukture, da bo svet imel manj poguma za spremembe, manj podlage za ustvarjanje vizije socialnega varstva.

¹⁶ Za več razprave o profilih v socialnem varstvu glej posebno poglavje v taksonomiji (Flaker 2015: 97–108).

¹⁷ Veliko bolj bi bilo treba odpravljati preveliko število in preveč zapletene postopke v konkretnem delu z uporabniki, saj je prav tam birokratizacija najhujši problem socialnega varstva.

Te spremembe, kot rečeno, kažejo na nejasnosti regulacije socialnega varstva. Predlagatelj pa je s temi, sicer majhnimi spremembami, morda nehote, začel diskusijo o tem. Postavljata se dve vprašanji. Prvo zadeva funkcije regulacije, drugo pa pomen in naravo Socialne zbornice. Zdaj imamo tri splošna nacionalna telesa in več skupnosti na nacionalni ravni. Kakšna je njihova vloga, je morda premalo jasno. Ministrstvo je politično upravni regulator, imamo inštitut, ki je analitsko telo, hkrati pa ni jasno, ali je služba ministrstva ali pa neodvisni znanstvenoraziskovalni inštitut. Prav tako ni povsem jasno, kakšna je zares vloga zbornice in skupnosti raznih izvajalcev. Ti delujejo na eni strani kot gremiji izvajalcev, ki zastopajo lastne interese, hkrati pa naj bi urejali stroko, manj pa jo razvijali. Tisto, kar slovenski sociali zelo manjka, je telo z jasnim razvojnim mandatom. Ne glede na druge nejasnosti in igrice moči med akterji v socialnem varstvu je prav to tisto, kar zdaj, ko se končno lotevamo večjih sprememb, zares potrebujemo.

Problem društev

Da se bolje definira društva v javnem interesu, se zdi dobra poteza. Tudi to, da se status »javnega interesa« podeli tudi drugim organizacijam (zavodom, ustanovam). To med drugim tudi zato, ker so v preteklosti ustanavljali društva, ne zaradi potreb članstva, ljudi, ki naj bi se zaradi svojih interesov v društva združevali, temveč zato, da bi lahko opravljali neke dejavnosti, ki jih financira država. V teh primerih bi bila verjetno primernejša organizacijska oblika zavod.

Hkrati pa smo v razpravi zasledili zadržke do teh sprememb. Prvi je, da javni interes država kaže ne za delovanje društev *per se*, ampak za določene dejavnosti društev. Tak interes pa lahko dokaže z naročanjem storitev ali drugih dejavnosti, s koncesijami za storitve ali s podeljevanjem (s predvidenimi spremembami javnih) programov ipd. Praksa tudi kaže, da tak status ne poveča kakovosti storitev in programov. Drug zadržek je bil glede širitve na druge organizacije, saj naj bi kazalo na intenco nadaljnje (nekontrolirane) privatizacije socialnega varstva.

Da bi to vsaj delno preprečili, bi morali v zakon jasno napisati, da gre za neprofitne organizacije.¹⁸ Morali pa bi razmisliti o tem, ali je inštitut organizacije v javnem interesu sploh potreben, glede na druge instrumente izražanja dejavnosti. Bi pa veljalo kljub temu določiti določnejša pravila delovanja društev na področju socialnega varstva. Med njimi ne bi smelo biti določila, da imajo usposobljen kader (s strokovnim izpitom) – to je lahko pogoj za izvajanje določenih dejavnosti, bi pa diskriminiral prav samorasla uporabniška in občanska združenja, ki ne temeljijo na delu strokovnjakov. Moralo pa bi biti določilo, da ima društvo aktivno članstvo in demokratične načine delovanja, delovanje pobud, ki tega nimajo, pa kljub temu zagotavljajo pomembne storitve ali izvajajo pomembne dejavnosti v javno dobro oz. v korist uporabnikov, pa bi morali preusmeriti v druge neprofitne organizacijske oblike, denimo zadruge ali zavode. Morala pa bi biti zakonska varovalka proti dvigovanju praga. Če namreč društvo deluje v javnem interesu, še zlasti pa če izvaja javne storitve ali javno financirane programe, ne bi smela zavračati uporabnikov, s katerimi je težko delati, ki imajo večje težave in več vrst težav (dvojne nalepke, kombinirane težave, izzivalno vedenje ipd.). To je ena izmed težav pri nekaterih dejavnosti društev, včasih celo javnih služb.¹⁹

Kdaj naj delajo centri za socialno delo

Dobrodošla je tudi sprememba, ki zadeva možnost dela centrov za socialno delo zunaj predvidenega delovnega časa. Morda si lahko mislimo, da to ni snov, ki naj bi jo urejal zakon, lahko bi zadostovala odredba. Očitno pa izkušnje z naravnimi nesrečami kakor tudi z drugimi izjemnimi situacijami kažejo, da je treba to urediti zakonsko.

¹⁸ Pa še to ne bo preprečilo, da ne bi kdo na račun sociale koval dobička. Bo pa vsaj omejilo take namene in učinke.

¹⁹ Seveda te težave ne bomo rešili le s kakšnim zakonskim določilom. Reševati jo je treba predvsem s spremenjenimi načini financiranja, možnostjo naročanja storitev in bolj propulzivno organizacijo dela.

Ob tem se spomnim, da je bil to problem že pred tridesetimi leti. Pa ne ob kakšni katastrofi, ampak ko smo razmišljali o terenskem delu, o dežurstvih za nujne primere, o dejavnostih, prilagojenih življenjskem ritmu uporabnikov (mladi so, na primer, dopoldne v šoli). Nefleksibilnost oz. neprilagodljivost delovnega časa za uporabnike je eden izmed elementov, zaradi katerih uporabniki dojemajo centre kot birokratske, za uporabnike neprijazne ustanove. Zato bi bilo določbo o delovnem času primerno razširiti tudi na bolj vsakdanje razmere in jo formulirati tudi tako, da mora center svoj delovni čas prilagoditi potrebam, ki izhajajo iz dela, in potrebam uporabnikov.

Kaj torej predlog sprememb zakona o socialnem varstvu prinaša in česa ne

Najprej lahko ugotovimo, da prinaša spremembe. Že to samo po sebi je velik korak, saj, kot ugotavlja sam predlagatelj, je zakon o socialnem varstvu zastarel in ga je treba spremenjati. Seveda ga je treba korenito spremeniti in prenoviti. Razumeti je treba, da prav te, sedanje, majhne spremembe napovedujejo širšo prenovo. Upajmo, da ne samo zakona, ampak celotnega sistema socialnega varstva. Diskusija ob teh manjših spremembah je namreč pokazala prav to, da je bilo veliko akterjev socialnega varstva ob tako majhnih spremembah frustriranih – hoteli bi več.

Zato je treba te spremembe pozdraviti, malo popraviti in jih sprejeti. Potem pa se takoj začeti ukvarjati z večjimi spremembami in spremembami sistema. Recimo, da so te, zdajšnje spremembe pilotske. Pomagale nam bodo začeti spremenjati, dale nam bodo prve izkušnje in omogočile začetek večje reforme. Na podlagi izkušenj z uvajanjem koordinirane oskrbe, socialne aktivacije – kakorkoli bodo že oblikovane – bomo lahko na dejstvih utemeljevali razpravo o drugih spremembah.

Očitno je, da predlagane spremembe pomenijo krepitev centrov za socialno delo in strokovnega dela na njih – v nasprotju z zadnjimi spremembami, ki so pomenile krepitev administrativnega dela. Povečalo naj bi se število zaposlenih na centrih, predvsem pa naj bi dobili centri dve pomembni nalogi, ki pomenita krepitev – ne samo centrov, temveč tudi delovanja celotnega sistema socialnega varstva. Pomenita veliko in odločno injekcijo za aktiviranje sistema.

Obe nalogi, ki ju spremembe prinašata, pomenita občuten premik v pojmovanju socialnega dela in socialnega varstva. Pomenita *proaktivnejši*²⁰ pristop k reševanju stisk ljudi, ki smo jih do zdaj »parkirali« na robu dogajanja, v provizorični eksistenci – bodisi zavodov bodisi skromnih socialnih denarnih prejemkov. Zdaj se delo lahko zares začne.

Prav tu se morda kaže največja pomanjkljivost predlaganih sprememb. Razprava je pokazala veliko dvoma o namenih predlagatelja. Predvsem zato, ker je bilo v neposredni preteklosti malo sistemskih sprememb ali pa so bile slabe. Zato marsikdo ne verjame v namene resničnih sprememb. Dvom krepi tudi zakonska zastavitev sprememb, ki sicer predvideva več zaposlitev (na centrih – ne pa pri drugih izvajalcih socialnega varstva, to je tudi vir frustracij), zanemari pa druge vzode tako koordinirane oskrbe kakor tudi socialne aktivacije. Če naj bi ideji v praksi res zaživel, bi morali koordinatorji in aktivatorji imeti na voljo še druga sredstva za izvajanje svojega dela. Morali bi imeti sredstva in vire za ustvarjanje storitev, ki bodo del osebnih paketov oskrbe kakor tudi osebnih paketov aktivacije. Teh ne bomo dosegli zgolj z novimi programi, temveč bo potrebno veliko dela, da bi ustvarili odgovore na človeške zagate uporabnikov po njihovi osebni meri. Individualizirani oskrbi in aktivaciji po osebni meri pa bi morali dodati, kot dopolnilo in antitezo, tudi skupnostne načine organiziranja oskrbe in aktivacije. Ne samo take, ki se bodo dogajali v skupnosti, temveč tudi take, v katerih bo sodelovala celotna skupnost. Ne samo storitvene in psihopedagoške prijeme, temveč tudi stvarne spremembe življenja uporabnikov, večji dostop do virov in večje povezovanje z drugimi – za skupno dobro.

Spremembe uvajajo nove možnosti za dva procesa: socialno aktivacijo in dezinstitutualizacijo. Iz predloga bi morda kdo lahko sklepal, da gre za dve ločeni dejavnosti. V resnici pa sta

²⁰ Obe novi storitvi temeljita namreč na osebnem načrtu – na projekciji želja, hotenj in ciljev ljudi, ki jih do zdaj ni nihče nič vprašal.

precej povezani. Dez institucionalizacija namreč pomeni aktivni pristop pri reševanju dolgotrajnih stisk, vključevanje ljudi v vsakdanje dogajanje v skupnosti, aktivacijo virov v skupnosti in ljudi, ki so bili do zdaj v ustanovah »parkirani«. Na drugi strani pa odpravljanje institucij odpravlja »potuho« oz. videz reševanja stiske s tem, da nekoga nekam namestimo. Odpravljajo silo v polju socialnega varstva, ki dela polje statično, ki dezaktivira vire, ki jih ljudje sicer imajo na voljo, paralizira možnosti za delovanje v okolju in prenaša logiko opredmetenja uporabnikov – tudi na tiste, ki se sicer v institucijah ne znajdejo.

Po povsem tehničnem vidiku z vidika dez institucionalizacije tem majhnim spremembam manjkajo nekatere tudi manjše spremembe, ki bi pomagale deblokirati mašino dez institucionalizacije. V *Pripravah izhodišč dez institucionalizacije* (Flaker *et al.* 2015) smo poleg uvedbe storitve koordinacije našli še:

- uvedba možnosti pilotiranja,
- razširitev možnosti družinskega pomočnika,
- drugačna definicija institucionalnega varstva – oskrba z nastanitvijo,
- razlikovanje statusa stanovalca zavoda in uporabnika storitev v skupnosti.

V času sprememb je nujno dopustiti in spodbujati inovacije in poskrbeti, da se ne bomo zapletali v nesmisle prilagajanja novosti starim normativnim okvirjem. Družinski pomočnik je morda institut, ki ga je treba na novo premisliti, a preden ga zastavimo povsem na novo in uvedemo raznovrstne možnosti pomočnikov, bi ga veljalo narediti dostopnega vsem uporabnikom z dolgotrajnimi stiskami. Če naj bi se v neposredni prihodnosti dogajale spremembe na področju nastanitev uporabnikov in razširile možnosti oskrbe, bi moral zakon to tudi omogočiti. Predvsem pa bi moral zakon zagotoviti povratnikom iz ustanov nov status in preprečiti njihovo trans- ali reinstitucionalizacijo. S temi manjšimi spremembami, ki sodijo v razred popravkov zakona, bi bilo proces lažje začeti.

Sklenemo lahko torej, da so spremembe zakona o socialnem varstvu ne le potrebne, temveč nujne. Zato jih je treba podpreti. A ji je treba tudi delno popraviti. Če je le mogoče, je treba novima storitvama dodeliti vire in sredstva, da bosta aktivacija in oskrba možni in prožni. Vzpostaviti je treba konceptualno razliko med storitvami in programi. Ukinjeno pripravništvo je treba nadomestiti z drugimi spodbudami za vstop novincev na področje socialnega varstva. Predvidenim spremembam je treba dodati zakonsko določilo o možnostih pilotiranja in, če je le mogoče, dopolniti spremembe še z nujnimi spremembami za prehod iz institucionalnega varstva v skupnostno oskrbo.

Kljub odprtim konceptualnim vprašanjem, nujnim nedorečenostim in morebitnim dvomnostim glede izvedbe je treba spremembe sprejeti. Ne smemo namreč dopustiti, da bi prav to ustavilo napovedani razvoj, ki si ga želimo in ga čakamo že leta. Zdaj je potreben pogum za delo, za spremembe, ki pa ne smejo blokirati razprave (te lahko trajajo v neskončnost). Zavihati moramo torej rokave, predvsem pa stopiti skupaj, saj je najbrž pomembnejše, kako bomo predvidene spremembe uresničevali, kakor kako so v zakonu zapisane.

Viri

- Flaker, V. (2015), *Prispevki k taksonomiji socialnega dela in varstva, 1. del*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Mali, J., Rafaelič, A., Ratajc, S. (2013), *Osebnostno načrtovanje in izvajanje storitev*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Rafaelič, A., Bezjak, S., Ficko, K., Grebenc, V., Mali, J., Ošljaj, A., Ramovš, J., Ratajc, S., Suhadolnik, I., Urek, M., Žitek, N. v sodelovanju z Dimovski, V., Kastelic, A., Pfeiffer, J. (2015), *Priprava izhodišč dez institucionalizacije v Republiki Sloveniji* (študija po naročilu Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, omogočila EU z uporabo Evropskega socialnega sklada). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Trbanc, M., Smolej Jež, S., Lebar, L., Dremelj, P. (2015), *Podlage za pripravo in zagon programov socialne aktivacije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Dostopno na: http://www.irssv.si/upload2/Porocilo%20socialna%20aktivacija_koncno.pdf (10. 3. 2016).

Peter Topić (2015)

Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi: priročnik za strokovnjake, zasvojene in njihove družinske člane

Maribor: Založba Pivec. 356 strani.

ISBN: 978-961-6968-30-0

Verjetno tudi v svetovnem merilu ni veliko knjig o zasvojenosti s seksualnostjo, ki bi bile tako celovito, kompleksno napisane, kot je to delo. V primerjavi z državami, v katerih so o obravnavani problematiki poročali postopno, kot so jo raziskovali, si v Sloveniji ne moremo privoščiti časa za razvoj področja, ki nas je zlasti z dostopnostjo svetovnega spleta in globalizacijo »udarilo« skoraj čez noč.

Knjiga *Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi* je sinteza znanj in kliničnih izkušenj iz najsodobnejše znanstvene in strokovne literature, obogatena s konkretnimi primeri doživljanja stiske in z utrinki iz procesa okrevanja, vzetimi iz terapevtske zakladnice tujih strokovnjakov in avtorja.

Peter Topić, certificirani terapevt za seksualno zasvojenost, terapevt transakcijske analize in diplomirani socialni delavec, se na zasvojenost s seksualnostjo ozre z različnih zornih kotov, pri tem pa dekonstruira vrsto družbeno zgrajenih stereotipov, predsodkov, mitov in tabujev v povezavi s spolnostjo, ki smo jih ljudje v zgodovini razvili in sčasoma razbili, ne da bi ob tem prenehali ustvarjati nove.

Avtor v tekoče berljivem slogu, s pronicljivim, kritičnim in vedno humanističnim razmišljanjem in vrednotenjem vodi bralke in bralce od analize terminologije in raznovrstnih strokovnih opredelitev problematike prek že preseženih ali še vedno živih zmotnih predstav in mitov do izjemno aktualne in skokovito naraščajoče povezave seksualne zasvojenosti s pornografijo in internetom.

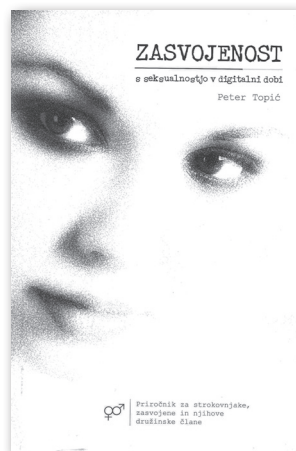
Eno od osrednjih poglavij v knjigi je namenjeno dognanjem sodobne nevroznanosti, ki osvetljujejo biološki okvir zasvojenosti s seksualnostjo in nam posredujejo pomembno sporočilo, da gre za bolezen oz. za odločilne spremembe v delovanju možganov. Avtor pojasni travmatično izkušnjo kot enega od osrednjih dejavnikov spremembe v posameznikovem življenjskem svetu, spremembe, na katero je oseba odgovorila oz. na katere udarno moč se je prilagodila z vedanjem, ki je preraslo v odvisniško navado.

Novo razumevanje možganske nevroplastičnosti in drugih biopsihosocialnih značilnosti človeškega organizma opogumlja tako ljudi, zasvojene s seksualnostjo, kot njihove bližnje, strokovno in laično javnost, da je ob ustrezni podpori in zdravljenju mogoče okrevati in se osvoboditi uničujočih miselnih, čustvenih in vedenjskih vzorcev zasvojenosti. Proces okrevanja je zahteven, kompleksen in dolgotrajen, vendar so človekovi možgani sposobni ustvariti nove nevronske povezave in preoblikovati zasvojenjske vzorce delovanja.

Ko se Peter Topić ozre na nekatere razsežnosti družbene konstrukcije seksualnosti, posebno pozornost nameni današnji ženski in njeni odprtosti, a tudi ranljivosti, za eksperimentiranje s svojo spolno identiteto, raziskovanje svojih spolnih potreb in fantazij, povezanih z idealiziranim odnosom s spolnim partnerjem oz. partnerko, odnosom, ki je v veliki meri izraz potrošniških vzorcev spolnosti.

Navade seksualne zasvojenosti ne vplivajo rušilno zgolj na osebo, ki je zasvojena, temveč tudi na njene odnose s pomembnimi drugimi, predvsem s partnerjem oz. partnerko, ki se – kot vsak, ki se srečuje s ključno spremembo življenjske situacije – rešuje, kot zmore in zna, pogosto neuspešno, tako da se odnosna oz. družinska kriza celo poglobi in zdi brezizhodna.

Avtor brez moraliziranja strne najznačilnejše miselne, čustvene in vedenjske odgovore svojcev zasvojenih in predlaga načine ravnanja, ki so jim lahko v pomoč pri razvezovanju vozla, v katerega so se zapletli.

Strokovnjake opozori na etične dileme, s katerimi se bodo srečevali pri delu z ljudmi, zasvojenimi s seksualnostjo, in njihovimi bližnjimi.

Težave, ki jih povzroča zasvojenost s seksualnostjo, se vsaj v očeh nestrokovne javnosti stereotipno povezujejo s spolnim nasiljem in kaznivimi dejanji. Da bi avtor pripomogel k pomenski razmejitvi med različnimi pojmi oz. dejanji spolnega nasilja kot tudi njihovemu razlikovanju od nenasilnih vedenj ljudi, zasvojenih s seksualnostjo, najpogosteje uporabljene izraze opredeli s kazenskopravne, zakonodajne perspektive.

Zelo aktualni so razdelki v knjigi, kjer lahko preberemo o kaznivih dejanjih spolnega nasilja in zlorabah na internetu. Predstavljene so oblike strokovne pomoči storilcem takih kaznivih dejanj. *Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi* se sklene s poglavjem o možnostih individualne, partnerske in skupinske psihosocialne podpore in terapevtske pomoči osebam, ki so zasvojene s seksualnostjo, in njihovih svojcem. Čeprav sta obseg in raznovrstnost storitev manjša kot ponekod v tujini, dostop do njih pa precej omejen s krajem bivanja osebe, so na voljo tudi v Sloveniji.

Ključna pogoja za uspešen proces okrevanja sta vzpostavitev in vzdrževanje varnega, zaupnega delovnega odnosa med ljudmi, ki pomagajo, in tistimi, ki so se znašli v stiski. Pomoč osebam, zasvojenim s seksualnostjo, in njihovim svojcem zahteva od strokovnjaka zelo etično držo, ki jo je treba nenehno preverjati, in neposrednost, ki ne omahuje pred postavljanjem zelo intimnih, včasih neprijetnih vprašanj in poslušanjem skrajno zasebnih, pogosto nekonvencionalnih zgodb.

Knjigi daje svojevrsten pečat predzadnje poglavje »Zasvojenjski seks ali izpolnjujoča spolnost«. V njem avtor kritično primerja zasvojenjski seks z izpolnjujočo, čeprav morda ne najbolj običajno oz. tradicionalno spolnostjo. Njegovo temeljno sporočilo je nedvoumno: vsaka spolna praksa je normalna in bi morala biti družbeno sprejemljiva, če je izraz sporazumne odločitve odraslih oseb, pri tem pa nihče od udeležencev ni prizadet in ne trpi. Če omenjeni pogoj za »zdravo«, vzajemno izpolnjujočo spolnost ni uresničen in oseba v odgovor na različne stiske oz. težave razvije »patološko« odvisnost od seksa, potrebuje podporo in pomoč, da bo lahko okrevala in oblikovala bolj konstruktivne življenjske, tudi spolne navade.

Temu sporočilu v prid govorijo najnovejša znanstvena spoznanja o človeški seksualnosti, gotovo pa nas čaka še dolga pot do družbene konstrukcije resničnosti, ki bo vključevala takšno razumevanje.

Lea Šugman Bohinc

V SPOMIN: RENATA AŽMAN (1964–2016)

V mrzlih dneh na začetku januarja se je za vedno poslovila novinarka in pisateljica Renata Ažman. Najini poti sta se samo nekajkrat srečali, a moj občutek je, da sva vzpostavili topel in osebni odnos, ki bi se spletel v prijateljstvo, če bi mu usoda namenila več časa.

Najino prvo srečanje sega v leto 1989, ko je kot novinarka pisala reportažo o tretjem hrastovškem taboru. Tistega leta smo tabor prvič organizirali v Ljubljani. Sedeli smo na vročini, nekje v bližini Visoke šole za socialno delo na Šaranovičevi 5 in strastno vlekli dim cigaret, v pričakovanju prihoda 24 stanovalk in stanovalcev iz Hrastovca. Spomnim se ženske z bujnimi in neukrotljivimi kodri in pronicljivimi vprašanji, ki si je res vzela čas, da bi razumela, kaj se gremo in kakšne načrte imamo. Ta spomin sem ji nameravala zaupati, ko bi se zgodaj spomladi spet srečali na njenem vsakoletnem gostovanju na Fakulteti za socialno delo.

Naslednjih dvajset let se nisva srečali, vse do leta 2009, ko jo je naša kolegica Jelka Škerjanc povabila na mednarodno konferenco duševnega zdravja na fakulteti. A sem jo spremljala v njenih knjigah. Do takrat se je že uveljavila kot novinarka revije *Jana* z angažiranimi, pogosto socialno obarvanimi prispevki, objavila pa je tudi prvi dve knjigi, *Japajade* (2005) in *Depra* (2007). Pozneje sta izšli še *Itaq* (2011) in nazadnje *Yoyo* (2014). Iz prvih dveh avtobiografskih del sem šele izvedela, kakšen pekel ponavljajočih se duševnih kriz in hospitalizacij je preživela v devetdesetih letih in še pozneje in kako ji je pisanje pomagalo, da se je vedno znova postavila na noge in nazadnje postala pisateljica. Zadnja tri leta, ko sva spet vzpostavili stik, se je z veseljem odzvala na mojo prošnjo, da bi o pisanju in okrevanju govorila tudi študentkam in študentom.

Renata je na svoje pisanje gledala kot na posebno zvrst terapevtskega pisanja. Vodila je tudi delavnice terapevtskega pisanja. Na njih so se ljudje učili in preizkušali, kako uporabiti pisanje pri okrevanju. Bila je soustanoviteljica društva za samopomoč v duševni stiski »Poglej!« in častna sodelavka The Centre of Excellence in Interdisciplinary Mental Health Univerze v Birminghamu (vodila jo je prof. Ann Davis).

Bilo mi je všeč, da koncepta terapevtskega pisanja ni mistificirala ali razumela rigidno. To je karkoli, je razlagala, kar prinese takojšnje olajšanje. Lahko je kletvica, lahko je ogorčeno pismo komu, na katerega si dolga leta jezen, in čeprav ga nikoli ne odpošlješ, je bilo vredno, da si se otresel bremena. Lahko pa gre za naracijo, ki omogoči vpogled v procese, ki se ti dogajajo. In tudi Renatine knjige so take, od kratkih vsakodnevnih drobnih opazk o življenju dnevnikaškega tipa, ki so v določenih obdobjih samo pomagale preživeti dan, pa do bolj povezanega rezoniranja dogodkov.

Depra je neolepšano poročilo, pričevanje, dokument stanj, počutij in razmišljanj v času dvomesečne depresije. *Depra* je kot dobra prijateljica; neusmiljeno in sočutno hkrati ter povsem mirno nam pripoveduje o tem, da je depresijo mogoče preživeti, včasih samo tako, da si tukaj in zdaj in se premikaš iz trenutka v trenutek. V pisanju je našla način, kako izraziti bolečino, strah, jezo in druge občutke, ki so ji prepričevali, da bi lahko zadihala in zaživila, in način, kako ostati v stiku s seboj.

Njen celotni opus se mi je zdel bolj iskanje kot pisanje zgodbe o sebi, ki bi jo že poznala; iskanje točk na zemljevidu, ugotavljanje, kako povezati kraje med seboj, poskusi reavtorizacije izkušenj in ne le golo poročanje ali prelivanje besed na papir o nečem že znanem. Proces pisanja je šele omogočil luščenje plasti in iskanje novih pomenov. V zadnji knjigi, *Yoyo*, *depra* dobi ime,

to je incest. Renata svoje trpljenje s tem iztrga samo medicinskim razlagam in postane svoja arhivarka in življenjska zgodovinarica. Kot borka proti stigmati je poznala pomembnost razkritij pri spreminjanju predsodkov. Z osebno zgodbo o ljubezni do ženske se je v *Itaq* tako spopadla še z enim tabujem, to je lezbične spolne usmerjenosti.

O temah, ki jih je sprožala Renata, moramo nujno še govoriti.

Renata Ažman je bila prava pripovedovalka zgodb. V nabito polni največji predavalnici, kar jih premore naša majhna fakulteta, se je z lahkoto nekoga, ki je razčistil s seboj, premikala med študenti in študentkami ter preprosto pripovedovala o svojem življenju in pisanju. S svojo karizmo je napolnila vsak kvadratni meter in popolnoma prikovala avditorij po navadi nemirnih študentskih duš na klopi. Poslušali smo jo z odprtimi usti. Ni bila solzava, čeprav je bilo nekaj poglavij v njenem življenju izjemno krutih; prav nasprotno, z nekakšno njej lastno skromnostjo, odprtostjo, dostopnostjo, vodnarsko duhovitostjo in občutkom za samoironijo je polagala pred nas življenjska dejstva, dogodke, razkritja in jih prepletla s svojo ljubeznijo do pripovedovanja zgodb kot sredstva, ki bi utegnil tudi nam pomagati razplesti kak nerazumljiv in zmeden material, kot se zdi včasih življenje, ali pa samo preživeti kak klavrn dan.

Vselej sva šli po predavanju še na kavo v lokal nasproti šole in nadaljevali pogovor. Na koncu sva se zmeraj razšli z obljubo, da se čim prej, vsekakor pa prej kot pred enim letom nujno spet dobiva na kavi. Njen nenaden odhod je tudi opozorilo, da s kavo in prijatelji ne gre odlašati.

Mojca Urek

VABILO K PRIJAVI PRISPEVKOV

ROK. 6. maj 2016

Spoštovani!

Socialne delavke in delavce, uporabnice in uporabnike socialnih služb, strokovnjakinje in strokovnjake, raziskovalke in raziskovalce socialnega dela in drugih področij družbenega delovanja, političarke in politike, delavke in delavce v medijih ter druge zainteresirane posameznice in posameznike **vabimo k prijavi prispevkov za 6. kongres socialnega dela, ki bo potekal od 12. do 14. oktobra 2016, v Termah Vivat v Moravskih Toplicah.**

Osrednja in hkrati povezovalna tema kongresa bosta pomen in razvoj konstruktivnega dialoškega socialnega dela v procesih soustvarjanja uspešnih odgovorov na izzive sobivanja v različnih lokalnih in globalnih interakcijskih kontekstih. Slednji vključujejo tako najbolj neposredne oblike sodelovanja z ljudmi v delovnih projektih podpore in pomoči kot sodelovanje na mezo- in makroravni organizacij javnega, nevladnega in zasebnega sektorja ter političnih in administrativnih sistemov upravljanja. Organizatorji kongresa smo prepričani, da lahko socialno delo odigra ključno vlogo gibala in povezovalnega člana med udeleženiimi akterji na omenjenih področjih delovanja znotraj in onkraj slovenskih meja.

Podrobnejšo najavo kongresa in prijavni obrazec najdete na:

www.fsd.uni-lj.si/kongres

Kongres organizirata Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani, in Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije.

Prijave prispevkov bodo odprte do **6. maja 2016.**

Vabljeni!

Doc. dr. Lea Šugman Bohinc in doc. dr. Liljana Rihter
Predsednici programskega izvršnega odbora

CALL FOR CONTRIBUTIONS

Dear colleagues,

Faculty of Social Work, University of Ljubljana, and Association of Social Workers of Slovenia are happy to announce the **6th Congress of Social Work** and you are heartily welcome to participate. It will take place from October 12th to 14th 2016 in Terme Vivat in Moravske Toplice, Slovenia. On **October 13th 2016** we will organize the **International Symposium »Constructive social work as the agent of co-creative dialogue«**.

You can find more information on the symposium at the web page:

www.fsd.uni-lj.si/congress

Please send your registration with contribution no later than **6th May 2016**.

With best wishes,

For the programme committee

Lea Šugman Bohinc, PhD, and Liljana Rihter, PhD
Faculty of social work, University of Ljubljana

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Glavni urednik
Bogdan Lešnik

Odgovorni urednik
Borut Petrovič Jesenovec

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Renner
Bernard Stritih, Nada Stropnik

In memoriam
Jo Campling

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Spletne strani
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Revija izhaja dvomesečno, začeni s februarjem.

Smernice, kako pripraviti in predložiti prispevek za
objavo, se nahajajo na spletnih straneh revije.

ČLANKI

Vesna Leskošek – **SKRB NA PODROČJU HENDIKEPA MED INSTITUCIJAMI IN SKUPNOSTJO** – 319

Anita Jug Došler, Ana Polona Mivšek, Petra Petročnik, Teja Škodič Zakšek – **SUBJEKTIVNE TEORIJE IN STALIŠČA KOT KAZALNIKA PROCESNE RAVNI KAKOVOSTI V ZDRAVSTVU IN SOCIALNEM DELU** – 329

Mitja Svete – **MED DISCIPLINO IN SOUSTVARJANJEM: PODOBE ZAVODSKIH OTROK V VZGOJITELJSKIH DNEVNIKIH** – 341

RAZMISLEK

Vito Flaker – **MAJHNE SPREMEMBE ZAKONA O SOCIALNEM VARSTVU – VELIKA PRILOŽNOST ZA ZAČETEK SPREMINJANJA SOCIALNEGA VARSTVA: O PREDLOGU ZAKONA O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ZAKONA O SOCIALNEM VARSTVU** – 357

RECENZIJA

Lea Šugman Bohinc – **Peter Topić (2015), *Zasvojenost s seksualnostjo v digitalni dobi: priročnik za strokovnjake, zasvojene in njihove družinske člane*** – 375

IN MEMORIAM

Mojca Urek – **V SPOMIN: RENATA AŽMAN (1964–2016)** – 377

KONGRES

6. KONGRES SOCIALNEGA DELA – VABILO K PRIJAVI PRISPEVKOV – 379

